

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG
FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR
ODENSE OG ASSENS AMTER

X. AARGANG 1922.

— 3. BIND'S —

— 1. HEFTE —

BOGLADEPRIS 3 KR. 50 ØRE

I KOMMISSION I HEMPELSKE BOGHANDEL
ODENSE
1922

Indholdsfortegnelse.

	Side
Navne paa Bestyrelsens Medlemmer	III
Gamle Billeder	fra III-IX
F. Hjort: Forord	VI
Do. : Om det fyenske Ryttergods- og Skoler	1
Gunna Knudsen: At mæle i Kværstede.	16
H. Hansen: Herregaarden og Stamhuset Hindsgavl	17
J. Rasmussen: Smaatræk fra Vestfyn.	41
Axelgaard: Fra Hindsholm for Hundrede Aar siden	49
N. Martensen: En interessant Mark i Kauslunde	65
Jacob Rasmussen: Fra det gamle Dallund.	68
G. Schovsbo: Svenske Krigsfanger paa Fyen.	69
A. R. Idun: En forsvunden Kirke i Vestfyn	74
V. Woll: Byfoged J. Seerup Bie's mærkelige Bedrifter	83
H. Schovsbo: Bidrag til Indslev Sogns Historie	102
Valdemar Meier: Den svenske Hærs Overgang fra Fyen til Laaland 1658	124
H. Berner Schilden Holsten: Fra Daabsfadet i Ollerup Kirke	130
A. R. Idun: Iversnæs' og Wedellsborgs Historie	131
T. K.: Nye historiske Bøger.	143
C. Andreasen: Regnskab	156
Do. : Tillæg til Medlemslisten	157

AARBOG
FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR
ODENSE OG ASSENS AMTER

X. AARGANG 1922.

— 3. BIND'S —

— 1. HEFTE —

BOGLADEPRIS 3 KR. 50 ØRE

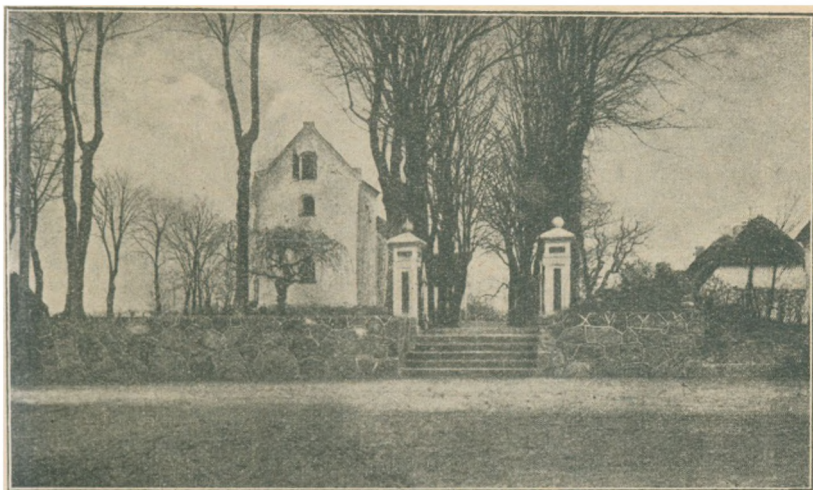
I KOMMISSION I HEMPELSKE BOGHANDEL

ODENSE

1922

TOMMERUP KIRKE
EFTER TILBYGNINGEN 1920.

TOMMERUP KIRKE
FØR TILBYGNINGEN 1920.

DET HØJESTE PUNKT PAA FYEN.
FRØBJERG BAUNEHØJ.

Navne paa Bestyrelsens Medlemmer.

Ingeniør Andreasen, Odense, Sekretær og Kasserer.

Apoteker de Neergaard, Løveapoteket, Odense

Pastor Schovsbo, Nørre Aaby.

Gaardejer R. J. Jensen, Sandager Næs pr. Assens.

Apoteker Helm, Middelfart.

Propr. Hansen, Møllegaard, Fangel.

Murermester S. Meyer, Kerteminde.

Sagfører Theill, Børgense.

Rektor Holbeck, Odense.

Pastor Idum, Føns pr. Nørre Aaby.

Lærer Elling, Søndersø pr. Odense.

Baron H. Berner Schilden Holsten, Langesø, Næstfind.

Proprietær F. Hjort, Baagegaard, Tommerup, Formand.

Tillige i
Skrift-
udvalget.

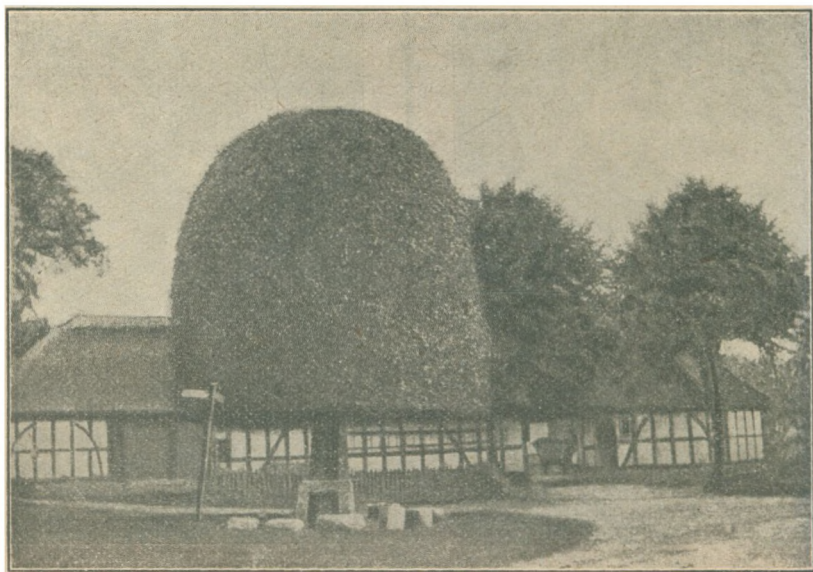
DEN KLOGE MAND
KRISTEN NIELSEN PAA ROLD

GAMLE BØNDERFOLK
FRA VEST-FYEN

GAMMELT BINDINGSVÆRKSHUS I ASSENS
WILLEMOES' FØDEHJEM

BYSTÆVNE I DAVINDE

FORORD.

Idet vi nu med dette vort tiende Hefte, der tillige er Begyndelsen til Aarbogens tredje Bind, kan se tilbage paa en 10aarig Arbejdsperiode i historisk Granskning af vor Landsdel, vilde jeg som Formand, paa Bestyrelsens Vegne gerne have Lov til at sige Tak til alle de 900 Medlemmer, som vi nu har, fordi de har slaaet Følge og givet en Haandsrækning med i Arbejdet for vor fælles Sag. Dernæst en speciel Tak til dem, som har skaffet os nye Medlemmer, og fremfor alt staar vi alle i Gæld til og er meget taknemmelige overfor alle de gode Mænd og Kvinder, som har foretaget historiske Undersøgelser og derom skrevet i vor Aarbog og talt Sagen paa vore Møder og derved bidraget mægtigt til at fremme vort Formaal paa en saadan Maade, at vi alle har Grund til at være tilfredse dermed.

Men Enden er endnu ikke naaet, der er sikkert langt frem, forinden vi kender hvert Sogns, hver Bys, hver Gaards og hvert Hus's Historie, for ikke at tale om de mange mange Familier og Slægter, der vel er mægtige i Tal, men hvis enkelte Medlemmer ofte er yderst fattige, ja „hulfattige“ paa endog den beskedneste Viden om Slægtens Historie og Oprindelse.

GAMMELT ARVESØLV

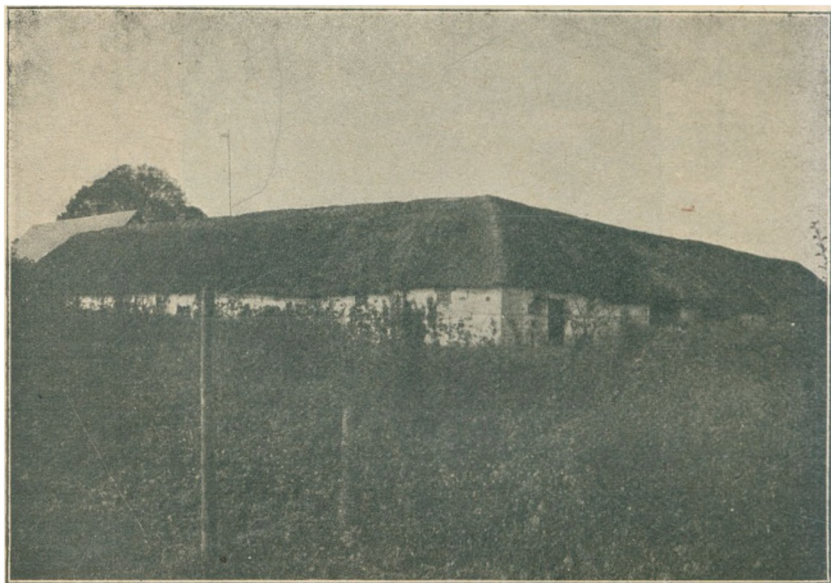
200 AAR GL. SØLV-THEMASKINE,
SOM DER UNDER KRIGEN 1914-18
FORGÆVES BLEV BUDT
25,000 KRONER FOR

Naar undtages de evige Ting, er der næppe noget, som kan bringe de enkelte Mennesker en sundere og sandere Glæde, end at faa udredet disse Familie- og Hjemstavnforhold og spredt Lys i det nu herskende Mørke, som omgiver den enkelte.

„Historisk Samfund“ bruger alle sine Kræfter til at bringe Hjælp i dette Arbejde, og vi beder alle Medlemmerne om, fremdeles at være aktive Medhjælpere, først og fremmest ved at skaffe os flere Medlemmer; mange flere skal vi blive for at være rigtig stærke. Dette er nødvendigt, for Opgaverne er mange og store. De maa være med i at skaffe os godt Stof til Aarbogen; rigtig gammelt og rigtig godt skal Stoffet være.

Forhaabentlig kan vi herefter komme saa vidt, at vi i nogen Maade kan betale Forfatterne for deres Arbejde og store Tjeneste disse gode Medhjælpere yder vor Forening.

Kniber det med at faa Gang i Sagen, er Bestyrelsen altid til Tjeneste med Raad og Daad, ogsaa ved at afgive Foredragsholdere om historiske Emner i lokale Foreninger. Arbejdet er gratis, kun Rejsen skal betales.

KJØNG GAMLE PRÆSTEGAARD

Blandt de mange Opgaver vi har sat os, er ogsaa den, at samle gode Billeder af gamle historiske Steder som Bystævner, Kirker, Vandmøller, Herregaarde, Bøndergaarde, Huse og Skoler, af gamle Kæmpegrave og Stendysser, betydelige Mænd og Kvinder m. v., alt hvad Medlemmerne kan tænke sig at have Betydning for Kulturhistorien, hvortil bl. a. ogsaa hører gamle Brugs- genstande, Rariteter osv., i Lighed med dette her anførte lille Udvalg af Billeder. Vi beder Medlemmerne om at være Bestyrelsen behjælpelig med at fremskaffe Billeder af de her nævnte og andet, hvad man kan tænke sig. Om ikke andet, saa et Prospektkort eller Fotografi, der viser det karakteristiske ved Bygningen eller Genstanden. En saadan Hjælp er lille for den enkelte baade i Henseende til Udgifter og Arbejde, men stor og af megen Betydning for vor Forening og Samfundet.

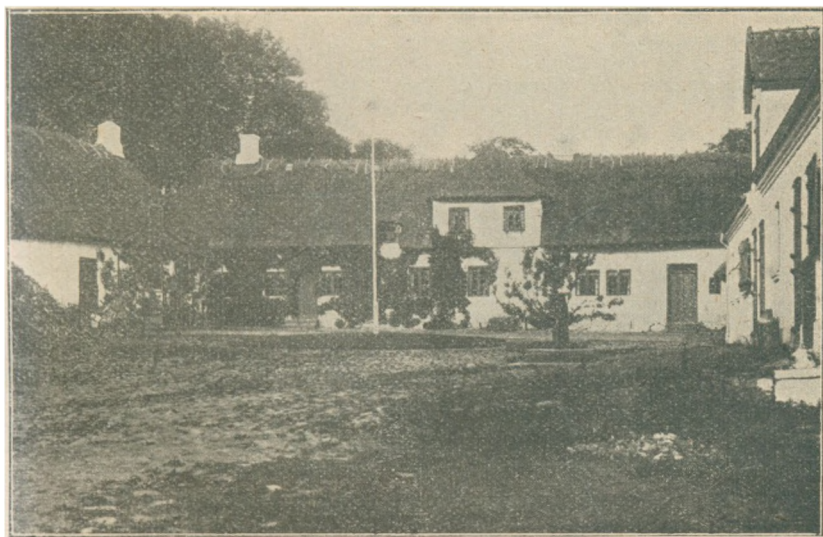

EN STOVT BONDE
IVER MADSEN, BRENDHOLT

Andre Amtssamfund arbejder for at fremskaffe Bygninger til Opbevaring af deres Sager; vi er saa heldige at have et Landsarkiv i vor Midte, hvor vi antagelig kan faa Lov til at anbringe vore Samlinger, og hvor disse paa den bekvemteste Maade kan blive tilgængelige for alle Medlemmerne og eventuelle andre interesserede.

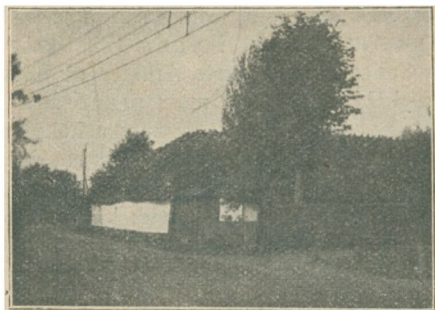
»FYENS STIFTS LITTERÆRE SELSKAB«

levede i Aarene fra 1815 og indtil 1890 og udgav i disse Aar bl. a. 10 Bind (hver paa ca. 350 Sider) af „Samlinger til Fyens Historie og Topographie“, i hvilket der findes mange gode Artikler af blivende Værdi og som i det store og hele havde samme Opgave som vort „Historisk Samfund“. Men mærkeligt er det at se, hvor vanskeligt dette „litterære Selskab“ havde ved at slaa igennem og vinde Forstaaelse, selv hos den dannede Klasse; og hos den store brede Befolkning fik „Selskabet“ aldrig Indpas. Vi ser saaledes i Aaret 1867, midt i Livsperioden, da „Selskabet“ vel har staaet paa det højeste, i hvilken der findes en Medlemsfortegnelse i „Samlingernes“ 4. Bind, hvoraf man ser, at Præsterne, som havde 29 Medlemmer af Selskabet, har haft bedst Forstaaelse af Sagen. Derefter følger Lærerne, vel at mærke ved de højere Skoler, de havde 12 Medlemmer. Saa følger Læger, Embedsmænd og store Forretningsmænd, der tilsammen har 10 Medlemmer, og Herremændene tæller 9 Medlemmer, Jurister 7 og Officererne 4; eller tilsammen 71 Medlemmer. — Der findes ikke en eneste Landsbylærer, Bonde eller Haandværker og ingen mindre Forretningsmand hverken fra By eller Land.

STENLØSE PRÆSTEGAARD SET FRA GAARDEN

Naar man nu ser paa disse 71 Medlemmer og sammenligner dem med vore de 900, der netop tællér sit Hovedkontingent af Medlemmer fra de Slænder, der slet ikke var repræsenteret i „Det litterære Selskab“, hvis Hovedopgave i Virkeligheden var den samme som „Historisk Samfund“, saa undres man og forbavses over, hvilken mærkelig Forandring i Udviklingen der er foregaaet i de sidste 40 Aar.

GAMMEL BONDEGAARD I SØNDERSØ

„Historisk Samfund's“ Generalforsamling afholdtes i Odense d. 9. Februar, hvor der kun var mødt ganske faa Mennesker.

De afgaaende Bestyrelsesmedlemmer, Proprietær Hjort, Pastor Idum, Lærer Elling. Rektor Holbeck og Ingeniør Andreasen genvalgtes og ligeledes Trafikassistent Christiansen og Tømrermester Johansen som Revisorer.

I August afholdtes et udmærket og særdeles velbesøgt offentligt Møde paa Latinskolen, hvor Museumsinspektør Andrup talte om de i Ungarn fundne „Eleonora Christine Ulfeldts efterladte Papirer.“ Endelig deltog flere af Bestyrelsens Medlemmer i historisk Fællesforenings 3 Dages Møde i Haderslev sidst i Juni, hvor der blev holdt flere historiske Foredrag og foretaget Udflugter til og Paavisning af den bekendte „Tørning Slotsbanke“ og „Haderslevhus“, der laa paa Højen „Bøghoved“ ved Gammel Haderslev.

Baagegaard pr. Tommerup, den 1. 12. 1922.

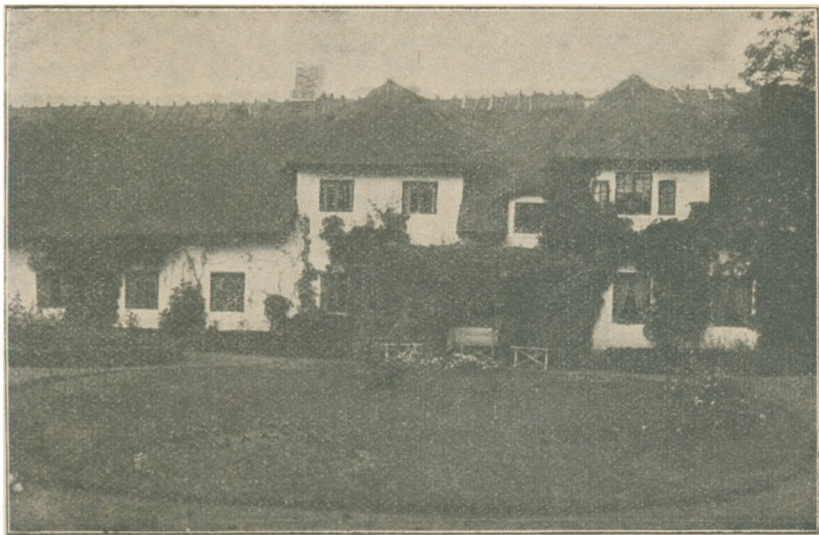
F. HJORT.

EFTERSKRIFT.

Hos Formanden, Proprietær F. Hjort, Baagegaard pr. Tommerup, henligger endnu ganske enkelte Eksemplarer af Baron H. Berner Schilden Holstens rigt illustrerede Beskrivelse af „Nakkebølle“, der kan faas for 3 Kroner + Porto.

STENLØSE PRÆSTEGAARD FRA HAVEN MED KIRKEN I BAGGRUNDEN

STENLØSE PRÆSTEGAARD FRA HAVEN

Bidrag til det fyenske Ryttergods's og Rytterskolernes Historie.

Af F. Hjort, Baagegaard pr. Tommerup St.

Et godt Minde fra det forlængst nedlagte Ryttergods er de mange gode Landsbyskoler, som blev oprettet netop paa dette Gods og af hvilke en Del staar endnu, uagtet deres 200aarige Ælde, og vidner om, hvor velberegnet og forudseende de har været byggede og planlagte.

I Forordningen af 10. 8. 1695 om Ryttergodset i Danmark staar bl. a.: „De til Rytterhold anviste Bønder skal nyde deres Huse og Gaarde frie for al anden vis og uvis Afgift“ ligesom de ogsaa var fri „for alle Rejser, Ægt og Arbejde“ osv. Men der staar ikke noget om selve Ryttergodsets Beliggenhed og Udstrækning. Dette har jeg derimod funden i en gammel Retsprotokol, som er i mit Eje og hvori bl. a. findes følgende, som har Interesse: „Thor Hansen i Ottense Kongelig Mayestæts Birke-dommer for Kongens Birk udi Fyen, og Hans Langsted ibm. højstbemelte Kongelig Mayts. Birkeskriver sammesteds. Gøre Vitterligt: At Aar 1720 Torsdagen den 7de Novbr. mødte for os udi Rætte paa fornefte Kongens Birkeræt udi Ravnebjerg, Højædle og Velbaarne Hr. Justitsraad og Amtmand Iwer Andersen, og Hr. Oberførster Hans Bachmann, som lod fremlægge, En afpælingsforretning over Hans Mayst. Rytter Godses Destrict her i Fyen, som udviste hvor viit Hans Mayst. Wildbahner stræker sig, med viidere Datteret. 6te November 1720, som tillige med hosfulgte Skrivelse af 7de ditto, blev Læst paaskreven og lyder saaledes.“ Herefter følger saa Amtmandens og Overførsterens Skrivelse med Forlangende om at faa Sagen Tinglæst, og saa fortsættes: „Saasom Hans Kongel. Mayst. under Datto dend 25de Hujus indeværende Aar, Allernaadigst har anbefalet, os, at indpæle Wildbahnen, udi det nyc indrættede Destrict Ryttergods

herudi Fyen; Hvilken indpæling udi Vedkommende Amtmand og Proprietarierne eller deres Fuldmægtiges samt Rættens Betjente og tiltagne 4 Mænd af hvert Sogn, ved u-Kanten, for at udvise Grænseskellene imellem de paastødende Sogne, deris overværelse, paa efterfølgende maade er forrettet som følger:

Pælenes Nr.	Hvor de Staar	Skiltens Afvisning.
1	Udi Lumbye Dalskovs Mark ved Broen over Dalskovs Aae østen Vejen . . .	imod Norden
2	Udi Lumbye-Taarup Mark ved Vejen, Vesten for Vejen udi Skiellet imellem Lumbye-Taarup og Lunde Sogns Marker	imod Norden
3	Udi Lumbye-Taarup og Mellum Mark ved østre Hjørne paa Rubbrskov, sydvest for Vejen udi Skiellet imellem Taarup og Beldringe Mark	imod Norden.
4	Udi Allesøe Mark imellem denne Byes og Lunde Sogns Marker	imod Norden.
5	Udi Allesøe Fridskovs Mark udi Skiellet imellem denne Byes Mark og Dallund Enemærker	Nordvest.
6	Udi Skovs Høyrups Mark ved Vendberg Leed Norden Landevejen ved Dallund Enemærker	imod Nordvest.
7	Udi Skovs Høyrups Mark, østen for Amager Lykke og norden Vejen . . .	imod Nordvest.
8	Udi Trøstrup Mark ved Sverup Leed , Synden for Landevejen, hvor en gam- mel pæl stod	Nordvest.
9	Udi Munchehuus Marken ved Vejen Sydvest fra Røde Mølle, den gamle pæl	imod Norden.
10	Udi Blesbiørg Lykke østen for Langesøe Enemærker paa det Sted som den gamle pæl stod	imod Norden.

Pælenes Nr.	Hvor de Staar	Skiltens Afvisning
12*)	Udi Taagerød Byes Mark paa det Sted som den pæl stod	imod Norden
13	Ved liden Traun Ligeledes.	imod Nord
14	Udi Wæde Mark Sydøst for Byen hvor den gamle pæl tilforn har staaet . .	mod Norden
15	Udi Tefringe eller Sielenglads Markr Norden Landevejen	mod Norden
16	Udi Trolde's Mark.	mod Nord.
17	Udi gammelbye Marck ved Biørnsbor Leed Norden Landevejen	mod Norden
18	Udi Skovs Gaarde Mark til Nordvest udi skiellet imellem disse Byer og Aagaarde Markr	mod Norden
19	Udi Nyemarcks Marck til Nordvest udi skiellet imellem denne Byes og Eil- schou Byes Marckr	imod Norden
20	Udi Nyemarcks Marck til Synden imellem denne Bye og Harndrup Marck. . . .	mod Synden
21	Ved Leedet Sydvest fra Skousgaarde paa hver side Landevejen 1 pæl er 2 pæle.	mod Synden
22	Udi Muusberghuus Lycke imellem Konge- skov og Fiellerup Marck.	Sydvest
23	Udi Gadsbølle Marck paa Banken ved Padesø Hull, Synden for Vejen . . .	mod Vesten
24	Udi Assenbølle Marck mellem denne Bye og Ebberup Marck	mod Vesten
25	Udi Assenbølle Marcks Grændser østen for Gribsvad og (skullerhen)? paa hver sidde Landevejen 1 pæl er 2 pæle. .	mod Vesten

*) Der findes ingen Nr. 11.

Pælenes Nr.	Hvor de Staar	Skiltens Afvisning
26	Udi skiellet paa Assenbølle Nebenkier imellem Heeckebølle, Syndergaarde og Erholm Grund	mod Vesten .
27	Udi SkydebiERG og Aarupe Marckr østen for skiellet ved ØrsbiERG og Vesten for SkydebiERG Mølle paa RafnebiERG . . .	mod Vesten
28	Udi SkydebiERG Marck paa MændelbiERG, imellem denne Bye og Ørsted Sogns Marckr.	mod Sydvest
29	Paa Frøbjerg Marckr imellem Orte og Ørsted Sogns Grunde Norden for Mølle- biERG	mod Synden
30	Udi Naarup Heede Synden for Ussel- huussene,	mod Vesten
31	Udi Bechhuuse's Lycke til Vesten mod Søeholms Enemærke	mod Vesten
32	Udi Holte Byes Mark Norden for Byen	modVesten
33	Udi Bregnemose Marck, Vesten uden for Byen paa hver Side Landevejen 1 pæl er 2 pæle	mod Vesten
34	Ved HøybiERG Leed vesten for Vejen som løber til Gaarden	mod Sydvest
35	Sydvest fra HøybiERG paa hin side den store Aae imellem Langsted og Nørre Broebye Skov	mod Synden
36	Udi Verninge over Marck paa den Holm Nordvest fra Aaen og Lundegaards Enemærke	mod Synden
37	Udi Hielmerup Marck Sydøst for Byen paa den liden Sandholm Norden fra Aaen	Sydøst
38	Vesten Solevad paa Brylle (skal være Fangel) Grund	mod Synden

Pælenes Nr.	Hvor de staar	Skiltens Afvísning
39	Norden Borrebye Mølle Vesten Aaen imellem Borreby Lycke, paa Grændsen af Bellinge Mark	mod Østen
40	Østen for Bellinge Broe og Aaen paa Svenstrup Marck og Norden Landevejen	Østen
41	Vesten for Svenstrup og østen for Aaen	mod Østen
42	Udi Hiallesøe Marck østen for Aaen og Norden Vejen til Christiansdahls Mølle	mod Østen
43	Uden for Møllebron Synden Aaen ved Ottense	Sydøst
44	Udi Eybye Marck paa den Brink Synden Aaen	mod Synden
45	Ved Aasum Bye østen for Broen over Aaen og ved Leedet paa hver Side 1 pæl er 2 pæle	mod Østen
46	Udi Aasum Byes Marck, i skiellet mellem denne By og Seeden. Strax ved Aaen	mod Norden
47	Udi Enden af Seeden Mark Vesten for Byen paa Seeden Holme	mod Nordvest

Som saaledes slutter ved Stranden hvorfra indpællingen Norden fra Odense ved Fiorden tager sin Begyndelse og Continuerer udi Destrictes Circonference til Seeden Holm, Nordvest for Odense ved Fiorden paa den anden Sidde; saa blev og til Slutning allerunderdanigst gjort forestilling efter Proprietariernes Begiering, at eenhver som hafde paaløb paa den store Aae, maatte beholde deres Fiskeri hereltes ligesom de det hidindtil haft haver endskiønt Pæhlene for Wildbahnen sættes paa dend østre side af Aaen.“ — Dette blev bevilget og Justitsraad Iwer fik Lov til Jagten paa Hiallesøe Marckr. — Underskrift

Rentekamret den 24. Aug. 1720

C. Gyldenchrone. Helt. J. Schrader.

„Hvorefter begierrendes Tingsvidner Beskreven. Saaledes inden Rættens forskrevne Tiid at være Passieret og tilgaaet; Vidner de

Dannemænd og Tinghører som samme Tiid til stocke vare skrevne, nemlig: Stephen Hansen og Claus Hansen af Skovshøjrup; Hans Pedersen, Hans Nielsen, Niels Pedersen, Hans Pedersen, Hans Larsen og Hans Stephensen, alle af Broubye. Og bekræftes under vores Hænder.

Actum ut Supra

Thor Hansen.

H. Langsted.“

Som det fremgaar af ovenstaaende, havde den her omtalte Del af Rytterdistriktet været indpælet tidligere, vistnok heltigennem paa aldeles samme Sted og benyttet som Vildtbane for Kongen. Den første Indpæling af Vildtbanen er vist sket 1691.

Der opstod nemlig en lang Proces mellem Overførster og Wildmæster H. Bachmann og Oberst Holst*) til Langesøe, der endte ved Højesteret den 19. 12. 1737. Dommen gik ud paa, at Vildtbanen skal forblive som hidtil, og de sagsøgte være fri for v. Holstens Tiltale i alle Maader, ligesom denne dømmes til at betale til vor Frelser Kirke 100 Rigsdaler og 100 Rdl. til Justitskassen og til H. Bachmann 1000 Rdl., og endvidere for unødigt Trætte maatte han betale 24 Rdl. + 5 Rdl. Hertil kom at Commissarierne ved en tidligere Dom ogsaa af Højesteret dømtes til en alvorlig Afklapsning, saa det var en ganske usædvanlig haard Dom, særlig naar man erindrer, hvilken høj Værdi kontante Penge havde paa den Tid.

I Henhold til denne Dom blev v. Holsten med flere stævnet til at overvære en ny Pælsætning den 18. 2. 1738, hvor de gamle Pæle var borte, nemlig i

„Nr. 12	paa Taagerod Nyemarcks Bierg kaldet,
som Processen haver Reist sig af . . .	} imod Norden
„ 13	Udi den saakaldte Storcke Lycke, til
Lille Trauen	} imod Norden
„ 14	Udi Jes Madsens af Wæde Bye, hans
Hauge, kaldet Wæde Hauge ved Gierdet	} imod Norden
„ 18	I steden for dend gamle der er forraadnet
udi unge Niels Rasmussens Hauge af Skous-
gaarde udi skiellet imellem Aagaarde
og Skousgaarde Marck ved Gierdet. . .	} imod Norden

*) Der ogsaa imellem kaldes von Holsteen.

- „Nr. 19 Udi Nymarcks Marcker i Skiellet imellem
denne Bye og Eilskov Byes Marck, hvor
ingen Pæl var } imod
Norden
- „ 20 Udi Nymarcks Marckr til Synden imellem
denne Byes og Harndrup Byes Marck,
hvor ingen (Pæl) var, ved Gierdet . . . } imod
Sydvest“

De øvrige Pæle blev ikke eftersat den Gang og Forretningen er underskrevet af C. D. Heedegaard og Torp, samt af to Synsmænd, nemlig Anders Rasmussen af Naarup og Hans Jørgensen af Brændholdt. — Det oplyses ogsaa, at Pælene omkring Wildtbanen var forsynede med Skilte, hvorpaa stod:

„Hs. Mayst. høje Nafn én Chiffre“.

Endelig blev der foretaget et nyt Eftersyn af Pælene rundt i hele Rytterdistriktet den 11., 12. og 13. Juli 1740, og til at overvære denne Spadseretur blev stævnet alle Nabo-Proprietairerne, nemlig Ejerne af: Langesøe, Margaard, Dallund, Østrupgaard, Veyrup, Østergaard, Søeholm, Bramstrup, Hollufgaard, Søeby-Søegaard, Veilegaard, Lundegaard, Wedellsborg, Kiersgaard, Billesbølle. — Erholm er ikke nævnt, vel fordi H. Simonsen var Amtmand og Overinspecteur for Rytterdistriktet.

Der blev ikke foretaget nogen Forandringer, kun blev enkelte Pæle fornyede eller forsynede med nye Skilte. Endvidere faar vi her at vide at Pæl Nr. 11, som ikke var nævnt i den første Omtale, staar „udi Haugsted Lycke, synden Langesøes Enemærke, paa det Sted hvor den gamle Pæl stod.“

Grænsen for den her omtalte Del af Rytterdistriktet, eller rettere Vildtbanen, vil kunne ses af vedføjede Kort. Det fynske Rytterdistrikt indbefattede ogsaa andet Gods end selve Vildtbanen. Navnlig Øst for denne bag den „store Aa“, Odense Aa, laa store sammenhængende Strækninger i de der tilstødende Sogne, ligesom der baade Vest og Nord for laa betydelige Mængder af Bøndergods, som laa ind under Ryttergodset. Dette ses ikke allene af Salget i 1764, men ogsaa af flere andre Beviser og bl. a. deraf, at Regeringen lod oprette flere af de saakaldte „Rytterskoler“ udenfor Vildtbanen. Naar man valgte at lade Grænsen for Vildtbanen følge den „store Aa“ saa langt, var det vel nærmest, fordi dette temmelig brede Vandløb var et godt naturligt Hegn for Vildtet, ligesom Aaen tillige gjorde det vanskeligt for uberettigede Jægere fra den Side at komme ind i den kongelige Vildtbane.

Den paa Kortet og i Marken afstukne Grænse er altsaa kun Grænse for „Kongens Vildtbane“, ikke for det hele Rytterdistrikt; thi dertil hørte ogsaa hele Byer, om end ikke hele Sogne, saa dog meget store Dele af flere af de til Vildtbanen stødende nærmeste Sogne, hvilket kan ses af de endnu bevarede Jordebøger og da tydeligst af Salgsbetingelserne i 1764. Vi kan ogsaa fra anden Side vide, at der laa store Dele af Ryttergods udenfor Vildtbanen, idet der i flere Byer blev oprettet Rytterskoler, saaledes i Aasum, Hunderup, Hjallesø og Fangel. Inden for Vildtbanehegnet var der Rytterskoler i Lumby, Allesø, Næsbyhoved Broby, Trøstrup Korup, Paarup, Ubberud, Hindevad, Koelbjerg, Skalbjerger, Orte, Verninge, Tommerup, Brylle, Bellinge, Brændekilde og Sanderum.

Disse 20 Rytterskoler blev opførte og tagne i Brug i Aarene 1722 og 23, men en Del blev vistnok ikke helt færdige før ind i 1724.

Tanken om, at Kongen skulde optræde som Skolestifter, var opstaaet derved, at Magister Peder Hersleb, der blev kaldet 1718 til Sognepræst i Hillerød, næste Aar foreslog Kongen, at oprette en Skole for Børn i Annexsognet Herløv, og denne Plan vandt Kongens Bifald, saa han ønskede dens videre Udbredelse. Kongens Paabud herom kendes ikke. Maaske har der foreligget en mundtlig Ordre, ligesom han ved andre Lejligheder mundtlig afgjorde Enkeltheder med de Kommitterede*). Paa Forslag af Kommissionen for Affattelsen af Krigsjordebøgerne, i hvilken for Fyens Vedkommende sad Justitsraad Iver (Andersen) og Krigskommissair P. Himmelstrup, angaaende disse Skolers Opretelse approberedes ved Kgl. Res. af 12. 8. 1720, som tillige paa lagde de Kommitterede at forhandle med Biskop Worm, om hvorledes det hele Værk kunde indrettes paa en bestandig Fod, især om, „hvorfra man kunde faa ret dygtige Subjecta til Skolemestre“, hvorledes Skolehusene kunde tilvejebringes, og hvor de enkelte Skoler skulde ligge.

Biskop Worm, med Tilslutning af Kommissionen, beregnede, at der til hver Skole skulde være af Inventar: Borde, Bænke, en Tavle, et Sengested og en Jærnbilæggerovn (ikke som sædvanlig paa Landet en Ovn af Teglsten, da Børnene kunde slaa

*) J. Larsen: Den danske Folkeskoles Historie.

Hul paa en saadan), samt en Bibel og 3 á 4 Salmebøger. Til fattige Børn burde det offentlige anskaffe ABC'er, Katekismer og Forklaringer. I en „Haandbog“ vilde Biskoppen dog samle de to sidste tillige med de 7 Bodssalmer, „hvilket er alt, hvad Børnene paa Landet fornemmeligen lærer.“ Han tilbød at forære Rytterskolerne paa Sjælland 1800 ABC'er og 1800 „Haandbøger“, alle indbundne.

Udgifterne til Skolerne skulde udredes af Kirketienden, med en aarlig Løn til Lærer af 20 Sldr. og Fritagelse for alle kongelige Skatter, og efter nogle Aars flink Tjeneste befordres til et Degnekald. Desuden maatte Skoleholderne græsse 1 Ko, 4 Faar, nogle Gæs og et Par Ungsvin blandt Bøndernes Kreaturer, og af Bønderne skulde han have 24 Læs Tørv á 6 Tdr., og af Kongens Skove et Læs Brænde. Endelig burde de „som fattige Folk have deres Løn af et Kvartal altid forud“. Og hele „Værket“ skulde være i Gang fra Midsommer 1722. Skolernes Opbygning skulde betales af Kirkerne*).

Her [paa Fyen havde Justitsraad Iver faaet det Hverv at skaffe en Bygmester til Skolerne; det lykkes ogsaa efter nogen Besvær at faa Johan Krieger dertil mod en Betaling af 600 Rdr. pr. Skole. Kontrakten med ham af 17. 4. 1722 er opbevaret**).

Skolernes Ydermure, saavel som Skorsten og Bagerovn var af Flensborgermursten, Skillerummene af soltørrede Mursten og alle Gulve af brændte Mursten. I nogle Skoler var der dog Kampesten i Forstuen. Murene skulde udvendig have rene Fuger, Fod og blaa Gesims; indvendig var alle Stuerne hvidtede. Taget var af røde Flensborgersten. Uden om hele Huset var der Brolægning, ligesaa i Stalden. Tagværket, Loftet og de indvendige Dørkarme var af norsk Tømmer, men Karmene til Yderdørene og til Vinduerne ligesom Rammer og Poster i disse af Eg. Der var 3 Yder- og 5 Inderdøre, nogle med Laas, andre med Krog og Krampe. Der var 17 Vinduer, hvert med 24 blyindfattede Ruder. Indvendig var Vinduerne malede røde, udvendig perlegraa ligesom de Lemme, der lukkede for dem om Natten.

Lejligheden bestod af 2 Værelser, Køkken og Spisekammer. Desuden var der Kostald og Faaresti i Enden af Huset. Fra

*) Krigskanc. Kopibog C. 1720.

**) Pk. Rigsark. 2 Afd.

Forstuen gik man ind i Skolestuen, fra denne i Stuen; derfra baade i Sovekammer og Køkken, fra dette i Spisekammer og Gaard. Fra denne var Indgang til Stalden. Da der ikke hørte Jord til Embedet, behøvedes intet Udhus; Brønd fandtes ikke ved alle Skoler.

En af Lærerne, H. Broholm, fra hvis Bog flere af disse Oplysninger er hentede, har givet en begejstret Beskrivelse af Rytterskolerne; [han siger bl. a.: „De, som bebo disse Huse og opholder Livet i dem ved at undervise, kunde ikke faa et Sted, der var mere skikket til Undervisning eller hyggeligere. Ti intet kan være mere passende baade for Undervisningen og Husholdningen, og der kan ikke tænkes et hyggeligere Hjem fjærnet fra al Landets arbejdsuro“! — Samtidig beklager Hr. Broholm sig højlydt over, at Bønderne holdt Børnene borte fra Skolerne.

Rytterskolernes Bygninger vare ligesom Kirkerne noget for sig selv; mere præsentable, sammenlignet med Præstegaardene og Bønderhusene, der kun har Straatag og Bindingsværk, medens Skolerne fik Grundmur og Tegltag. Skolehuset skal være 21 Alen langt, 12 Alen bred og $4\frac{1}{2}$ Alen høj, mellem Gulv og Loft. Og Broholm siger om disse:

„Husene bliver, saa længe som de staar, Æremindesmærker for den ærværdigste Konge, saa hans Navn aldrig skal dø!“

Ganske ejendommelig for alle disse Rytterskolebygninger var en Række Stentavler med Indskrifter, der de fleste Steder endnu er bevarede, ligesom de fleste Skolehuse, og hvor Skolerne er bygget om, er dog i Reglen en eller flere af disse Stentavler bevarede for den nye Skole.

Paa hver af Skolerne anbragtes en Stentavle med følgende Indskrift:

„Hanc scholam, hujusque ad instar ducentas equestres quadraginta in circulis ad perpetuo alendas duodecim cohortes equestres a me institutis fundari. MDCCXXI.“.

(I Oversættelse: „Denne Skole og 240 andre slige lod jeg i 1721 opføre i de Distrikter, jeg har indrettet til stadigt at underholde tolv Ryttereskadroner).

Nedenunder findes følgende Vers:

Halvtredsindstyve Aar, Gud har du mig opholdet,
at Sygdom, Krig og Pest mig intet ondt har voldet;
thi yder jeg dig Tak og breder ud dit Navn
og bygger Skoler op, de fattige til Gavn.

Gud, lad i dette Værk din Naades Fylde kende,
 lad denne min Fundats bestaa til Verdens Ende,
 lad altid paa min Stol en findes af min Æt,
 som mener dig, min Gud, og disse Skoler ret.

Indvendig i Skolebygningerne fandtes følgende Indskrifter :

Over Skoledøren:

Forsøm ej Skolegang i dine Ungdomsdage,
 tænk paa den Levelid, du har tilbage.
 Hav ingenting saa kær som Herrens sande Frygt,
 tak dog din Konge, som har disse Skoler bygt,

Over Stuedøren:

Velsign det, o Gud, som jeg mig foretager,
 gid jeg i Gerning og i Ord dig ej forsager,
 gør mig mit Embede, gør mig det altid let,
 forhjælp mig med din Kraft til at forrette det!

Over Sovekammerdøren:

Sødt og rolig kan vi sove
 Dagens Møje glemmes her;
 Gud og Kongen maa vi love,
 Nattero det bedste er.

Over Køkkendøren:

Brygge, bage, to og tvætte,
 Maden koge og anrette
 vores Køkkenarbejd'er,
 Balle, Strippe, Rist og Pande,
 Potte, Gryde, Spand og Kande
 er vor Piges Haandgevær.

Og over Spisekammerdøren:

Lyster du Postej og Tærter,
 udaf sligt vi intet har,
 Landsbyretter, Kaal og Ærter
 staa udi hverandet Kar.

Indskriften over Indgangsdøren er af Frederik Rostgaard; derimod er der næppe Hjemmel for den Beretning, at Kongen selv skulde have forfattet Versene over de indvendige Døre*).

Ifølge Instruksen for Rytterskoleerne var der Skolepligt for alle Børnene i Distriktet, som var 5 Aar eller derover. Lærerne skulde foreslaas af Præsterne og eksamineres af Provsten i Amt-

*) J. Larsen: Folkeskolens Historie.

mandens Overværelse. Maalet for Undervisningen var i første Række „at oplyses i den saliggørende Guds Kundskab“, Og Undervisningen skulde begynde og slutte med „Skoleandagt“ (Salmesang, Bøn og Læsning af et Kapitel i Bibelen). Under Bønnen skulde Børnene knæle. Paa Helligdagene skulde de følge med Skolemesteren i Kirke. Tillige skulde Børnene lære det, „hvormed de i sin Tid kunde tjene deres Konge og Fædreland.“

Hvad Opdragelsen angik, skulde Lærerne med samme Omhu antage sig alle Børn, fra den velhavende Bomands til den fattigste Indsidders og Almissebørnene, lade Dreng og Piger sidde hver for sig, og give Agt paa „at de ikke bande, bruge Skældsord, utugtig Snak eller støj, kives og slaas“, og hvis nogen forsaa sig herimod, straffe dem med Ord. Uflittige Børn skulde sidde efter. Overhovedet skulde han rette deres Fejl med Lempe og „ingenlunde med Hug og Slag ilde medhandle Børnene“. Vil Formaninger og Eltersidden ikke hjælpe, melder han det til Forældrene, af hvilke Barnet da straffes med Ris eller af Læreren i Forældrenes Nærværelse.

Disse for sin Tid saa udmærkede Skoler, som for 200 Aar siden opførtes paa Rytterdistrikterne, blev senere Forbilleder for Skolerne, der opførtes i de andre Sogne paa de private Godser. Som det vil ses af Kortet, blev der bygget en Rytterskole i hvert eneste Kirkesogn, allene med Undtagelse af Skydebjerg, indenfor Vildtbanens Hegn, ialt 16, + 4 udenfor Hegnet i de østlige Sogne, der støder umiddelbart op til Vildtbanen, og som hørte med til Ryttergodset. Dette havde ogsaa betydeligt Tiliggende baade i Kjøng, Vigerslev, Veflinge og Haarslev Sogne, som dog laa udenfor Vildtbanen, i det væsentlige, og som ingen Rytterskole fik med Undtagelse af Hindevad, der laa indenfor Vildtbanen, og Kjøng har antagelig været henlagt til Verninge

Om de 16 indenfor Vildtbanens Hegn liggende Rytterskoler kan der bemærkes følgende i 200 Aaret efter deres Stiftelse:

1. Skolen i Lumby benyttes endnu baa e som Skole og Bolig, og Stenen findes ogsaa endnu over Skoledøren.
2. I Allesø er Skolehuset indrettet alene til Bolig i 1847, da det nuværende Skolehus opførtes. Det gamle Skolehus er ret uforandret i det ydre.

3. I Næsbyhoved Broby er den gamle Skole nedbrudt 1917 og en ny opført.
4. I Korup benyttes det gamle Hus fremdeles baade som Skole og Bolig, og Stenen findes over Skoledøren.
5. Paarup. Den gamle Skole ligger lidt øst for Landevejen i Snekstrup og er nu i privat Eje, og en ny Skole byggedes i Paarup 1869. Stenen over Skoledøren.
6. I Ubbesrud benyttes det gamle Hus fremdeles baade til Skole og Bolig, Stenen sidder over Skoledøren.
7. Hindevad. I privat Eje og ny Skole opført 1905. Stenen over Skoledøren.
8. Koelbjerg, benyttes baade som Skole og Bolig fremdeles, ligesom Stenen sidder over Døren.
9. I Skalbjerger er det gamle Skolehus nu i privat Eje og benyttes til Værksted og som Bolig for en Hjulmand. En ny Skole er bygget paa modsat Side af Gaden, og Stenen indmuret i den nye Skole.
10. Skolen i Orte brændte 1856, og en ny er opført omtrent paa samme Plads med Stenen over Døren.
11. Vemmingdal benytter stadig det gamle Hus til Skole og Lærerbolig og har Stenen over Hovedindgangsdøren.
12. Tommerup ligeledes og har Stenen over Skoledøren.
13. Brylle do. do.
14. Brændekilde, benyttes nu alene til Bolig for Lærer og Lærerinde, og en ny Skolebygning er opført 1910 med Stenen over Døren.
15. Bellinge brændte i 1850'erne, nu Bolig for Lærer og Lærerinde, og ny Skolebygning opført.
16. Sanderup gamle Skole benyttes nu til Købmandshandel, og Stenen er flyttet over i den nye Skole. — Endvidere kan meddeles om de 4 Ryttergodsskoler, som laa udenfor Vildtbanens Hegn, at
- 17 den gamle Skole i Aasum stadig benyttes baade som Skole og Bolig, ligesom Stenen er over Døren.

18. Skolen i Hunderup (Hunderupvej 140 Odense) blev nedlagt som Skole 1906, og Stenen findes i Odense Museum.
19. Skolen i Hjallesø nedbrændte 1878; den lå paa den gamle Hjallesø Kirkes Plads, og en ny Skole er opført samme Sted. Den benyttes nu til Overlærerbolig og Skole. Stenen er indmuret i Skolens Gavl.
20. Endelig i Fangel benyttes den gamle Skole som Bolig og til Købmandshandel, og her er en ny Skole opført 1900, hvori Stenen er indmuret over Skoledøren*).

Den flere Gange i Forbindelse med Rytterskolerne nævnte Lærer Henrik Broholm var født i Ringe her paa Fyn og Søn af Præsten Henning Andersen Broholm**). og Ida Margrethe Hjerresdatter (Datter af Købmand Hjere Jespersen og Mette Jørgensdatter i Odense).

De havde 18 Børn, af hvilke Henrik Henningsen Broholm blev Student fra Odense Skole og derefter Lærer ved Rytterskolen i Frederiksberg, Valby, derpaa i Verst ved Kolding, blev 1738 Hører i Ringkøbing og 1740 Klokker og Kordegn i denne By.

*) Disse Meddelelser om Skolerne ere sammenholdte med Lærer Thøger Jensens Oplysninger i „Fyns Tidende“ 21. 6. 1919 i Nr. 172.

**) Han var Søn af Anders Henningsen i Broholmgaard i Brylle Sogn og Karine Jensdatter; gift 30. 10. 1653.

At mæle i Kværstede.

Af Gunnar Knudsen.

I Pastor A. R. Idums interessante Artikel „En forsvunden Herregaard paa Fønsskov“, i Aarbogen for 1921, forekommer et Uddrag af et Landstingsvidne fra 1419, hvori der findes flere gamle Udtryk, som Pastor Idum forklarer. Side 666 siger han, at „mele i Querstede“ betyder: maale i Kvadrater, d. e. opmaale.

Ganske fraset den Omstændighed, at man i Middelalderen næppe brugte anden Opmaaling af Jord end Rebning, der er kendt fra Fællesskabet, skal jeg gøre opmærksom paa, at det ikke kan give Mening her. Der staar; „Hvilcket Landsdomere oc Konningens Cansler melte i Querstede sex Uger omkring, swo lenge de hafde bode worit fore Konningen.“ Det drejer sig altsaa om en Handling, der kunde holde Sagen uafgjort, indtil begge Parter havde forelagt deres Sag for Kongen, og det kan en „Opmaaling i Kvadrater“ ikke have gjort, ligesom det vil være mærkeligt at bestemme, at denne skal vare i 6 Uger.

Nej, det gamle Kværsted eller Kværstad betyder „Fred“ eller „Ro“; Tillægsordet kvær betyder „stille, rolig“, og stad simpelthen „den Handling at staa“; at mæle i Kværstede betyder derfor „erklære for fredlyst, urørligt“. Meningen er altsaa simpelthen, at Sagen skal staa uafgjort i 6 Uger, indtil begge Parter har procederet deres Ret for Kongen.

Herregaarden og Stamhuset Hindsgaul.

Ved Godsforvalter H. Hansen.

Som meddelt i Aarbogen for 1920 blev det ved kgl. Resolution af 11. Maj 1695 bestemt, at Hindsgaul, baade den gamle Ruin og den ny Ladegaards Bygning, maatte udlægges til Kældermester Hans Daniel Frenis *) for 7209 Rdlr., og det kgl. Skøde, som blev læst ved Fyens Landsting den 22. Marts 1696, lyder i Udtog saaledes:

»Vi Christian den Femte

Gøre herved vitterligt: at Vi ved Vores allernaadigste Befaling til Os Elskelig Vore Tilforordnede i Cammer-Collegie den 5. Novbr. 1695 allernaadigst haver bevilget og for godt befunden, saasom Vi og hermed med dette Vores aabne Brev allernaadigst bevilger efter derom allerunderdanigst gjort Ansøgning og Begæring af Hans Daniel Frenis og hans Medarvinger paa gjort Erklæring og Memorials indgivende den 12. Januar 1696, maa nyde Vores Ladegaard Hindsgaul og ald dens Tilliggende udi Ager og Eng, Skou, March og Græsning til evindelig Arf og Ejendom imod 100 Rdl. for hver Td. Hartkorn efter den ny Matrikul, saa og 35 Rdlr. for hver Td. Hartkorn Sædegaardsfrihed, dog at til Hovedgaardens Taxt 200 Tdr. Hartkorn Bøndergods forskaffes inden 2 Miles nær Beliggende efter derom Forords videre Formelding af 16. Decbr. 1682, og ej desforinden nogen Sædegaardsfrihed for dennem at nyde, og præsterer begge Posters Beløb = 135 Rdlr. for hver Td. Hartkorn, be-
drager den Summa 7209 Rdlr. 5 Mk. 1 Sk. paa Vores allernaadigste Udgifter omslags — Obligat.: dat.: 2. Decbr. 1672
meldende paa Kapital 19796 Rdl.

Aar 1664: Hindsgauls Ladegaardstaxt eragtet efter Siunsmænd for Hartkorn 34 Tdr. 7 Skp. 2 $\frac{1}{2}$ Fdk., item 6 Aalegaarde, hver at kunne give til Landgilde 1 Fdk. Aal, ikun et lidet jordløst Hus ved Ledet af Enemærket; des-
sen Skou 6 Td. — begge dele 40 Td. 7 Skp. 2 $\frac{1}{2}$ Fdk. Hartkorn.

*) Kaldes ogsaa Freins.

Aar 1680: Hindsgaul tilligemed Hegnetshus at være Hartkorn 53 Td. 3 Skp 1 Fdk. Denne Ejendom befindes at bestaa af efterskrevne Marker: Gammel-skous, Gammelklints, Langagres, Krybeskaus, Nyskous, Grøndals, Aulfgaardsbjerg, Homlehaugen og Haufreløche

Hvilcken forskrevne Hindsgauls Ladegaard med dessen Bygning, gamle og nyt, saadan som den nu forefindes og som Forpagteren samme efter Kontrakt til 1. Mai 1696 fra sig skal levere, samt Grund og Ejendom, være sig udi Ager og Eng, Græsning, Skouf, March, Krat, Sød, Kjør — intet i nogen Maade undtagen, som det nu tilligger og fra Arrilds Tid tilligget haver, og bør dertil at ligge med Rette, maa forn: Hans Daniel Frenis og hans Medarvinger strax annamme, have, nyde, bruge og beholde til evindelig Arf og Ejendom.

Saa nyder de og Privilegier og Frihed som andre Hoved-Sædegaarde her i Vort Rige Danmark nyder og haver eller herefter tilkommendes vorder.

Givet i Vor Kongelige Residents i Kjøbenhafn den 28. Januar Anno 1696.

Under Vor Kongelige Haand og Segl

Christian
(L. S.) .«

Efter den kgl. Resolution af 27. Oktober 1694, hvorved bestemmes, at Hindsgaul skal udbydes til Auktion, skulde den fremtidige Ejer overtage Gaarden som andet skattepligtigt Bøndergods, men da H. D. Frenis agtede at faa dannet en Sædegaard af Hindsgaul, saa han kunde nyde de Rettigheder, som tillagdes saadanne Gaarde ved Frdng. 16. Marts 1682, fik han udvirket, at der tilstodes ham 4 Aar til at indkøbe de 200 Tdr. Hartkorn Bøndergods indenfor 2 Miles Omkreds, som var fornødent, forinden han kunde nyde Sædegaardsfriheden, og dernæst blev han ved kgl. Resolution af 5. Decbr. 1695 fritaget for at svare Skatterne i Mellemtiden. —

H. D. Frenis, om hvem der forøvrigt intet har kunnet oplyses, har dog ikke havt megen Fornøjelse af sit Jordegods, da han maa være død omkring 1698. I Rentekammerets Resolutionssamling findes kun hans og Medarvingen Kai v. Ahlefeldts Kvittering for, at de paa alle Medarvingers Vegne havde faaet, hvad der tilkom dem. Hvorledes Slægtskabsforholdet mellem Frenis og Ahlefeldt har været, kan ikke oplyses*), men den sidste overtog det erhvervede Jordegods

*) Efter Danske Herregaardes Ejere III. S. 33, og Danske Herregaarde H. 21, Side 192, var Frenis og Ahlefeldt Svogre.

Hindsgaul og Baadesbygaard paa Lolland. Hvornaar Overtagelsen af Hindsgaul har fundet Sted, har ej heller kunnet oplyses, men 1700 tilskødede Medarvingerne ham den lollandske Gaard.

Kai v. Ahlefeldt, der var Amtmand over Frederiksborg Amt og Overførster, maa have været i Besiddelse af ikke saa faa Midler, da han i Løbet af de 4 Aar, der var givet til Indkøb af Jordegods, fik dette samlet, saaledes, at han med Skøde af 7. April 1701 kunde overdrage følgende til General Frantz Joachim v. Dewitz til Hagenskov (Frederiksgave).

Hindsgaul Hovedgaard, bestaaende af Gammelskov, gammel Klint, Langager, Krybeskov, Nyskov, Grøndal, Aulfgaardsberg, Humlehaugen, Haufrelykke, Koegangen og Hegnetshus samt Fanøkalv, Asperup og Roerslev Kirker med jus patron: og jus voc: samt følgende Jordegods: 6 Gaarde, 1 Hus og 1 øde Vejrmøllested i Skrillinge, 1 Gaard i Svendstrup, 2 Gaarde i Voldby, 2 Gaarde (med hver 2 Beboere) og 1 Hus i Aulby, Rubæks Mølle (der var øde) og 1 Gaard i Røjle, 2 Gaarde, 1 Hus og en Kirkejord i Roerslev, 4 Gaarde i Baaring, 1 Gaard i Kødstrup, 1 Gaard og 2 Huse i Nr. Aaby, 1 Gaard i Aabylund, 1 Gaard i Byllerup, 1 Gaard i Vejrup, 2 Gaarde i Ejby, 2 Gaarde i Mosegaard, 3 Gaarde og 1 Hus i Viby samt Vejrmøllen i Gamborg, og endelig en Løkke ved Middelfart kaldet »Vesterlykke«*), der nu er indgrøftet og bruges til Hindsgaul, og en øde Have ved Middelfart ved Vejrmøllens Bjerg, sønden Side af Søndermarken, 1 Hus i Vestergade (det yderste) og 1 Stk. Sædeland ved Therkelds Hus.«

Alt dette stod for 257 Td. 6 Skp. 2 Fdk. 0 Alb. Hartkorn 5 Td. Møllekyld og 66 Td., 4 Skp. matrikuleret Kirketiende Hartkorn.

I de følgende Aar blev af General Dewitz indkøbt meget Gods, hvoraf Størsteparten lagdes under Frederiksgave, men Hindsgaul fik dog ogsaa noget. Saaledes fik han den 14. Decbr. 1703 Auktionsskøde paa noget Strøgods, som Etatsraad Rosenkrantz til Rosenholm havde ejet, nemlig: 4 Gaarde i Gadstrup og 1 Gaard i Baaring med ialt Hartkorn 41. Td. 5 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. for 3940 Rdlr. 5 Mk. 4 Skl. Den 29. Septbr. 1718 faar han Skøde fra Jørgen Lauritzen til Billeskov paa 1 Gaard og en øde Husplads i Udby samt en lille Tofte, 3 Gaarde og 4 Huse i Skrillinge og 1 Gaard i Vejlbj med ialt Hartkorn 28 Td. 6 Skp. Samme Dag mageskiftede han 2 Gaarde i Ejby med 14⁵/₈ Td. Hartkorn

*) »Vesterlykke« blev 1611 skænket til Middelfart Kirke af Borgmester Hans Nielsen Bang i Middelfart. — Fundats 14. 3. 1611. — Omkring ved Aar 1700 købte Kai v. Ahlefeldt Lykken af Raadmand Hans Svendsen i Middelfart.

med Jørgen Lauritzen og fik Indslev Kirke, der dog ikke kom til Hindsgaul.

I 1719 døde Général Dewitz, uden at efterlade sig Livsarvinger, hvorimod der var 3 Brødre og 1 Søster. Ved Testamente af 21. August 1717 havde han imidlertid, for at bevare Godserne samlet, bestemt, at hans Broder, Oberst Joachim Diderich v. Dewitz skulde arve alt hans Jordegods, og naar han døde, skulde det hele udelt gaa over til dennes Søn, der bar samme Navn, som Testator.

Joachim D. v. Dewitz, der var Ejer af Schønhagen og Løjtmærk i Holsten, hvor han mest opholdt sig, lod de fyenske Godser styre ved en Foged, Commerseraad Steen Jørgensen, indtil han døde 1723.

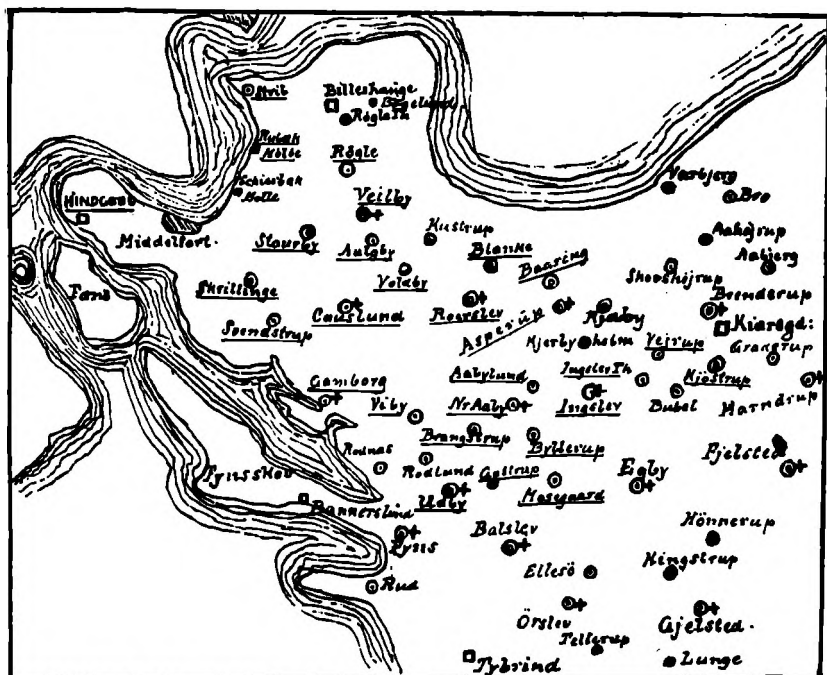
Godserne overgik nu efter Bestemmelsen til hans Søn Frantz Joachim v. Dewitz, for hvem der imidlertid blev indsat Formyndere til at administrere Godserne. Som saadanne nævnes Oberst Gynter Diderich v. Finecke til Dallund, indtil han døde i Begyndelsen af 1719, hvorefter hans Enke Clara Levetzow med sin Lavværges Landsdommer i Fyen, Justitsraad Christian Skousboe fortsatte indtil Aarets Slutning. Derefter indsattes Landraad i Slesvig-Holsten Friderich v. Reventlov til Wittenberg og Trestorff, der ligeledes lod Godserne styre af en Foged Joachim Friderich Dietricksen indtil 1732, da Fr. J. v. Dewitz selv overtog Godserne.

Da han, der nu var bleven Ritmester, for det meste opholdt sig paa sine holstenske Godser, blev de fyenske Godser fremdeles bestyret af Fogder, nemlig Niels Læsøe fra 1732—1740 og derefter af Niels Basse fra 1740 til 1745, da han købte Hindsgaul.

Ifølge det Skøde, som Fr. J. v. Dewitz, den 11. Juni 1745 udstedte til Niels Andersen Basse, bestod Hindsgaul og Gods af:

Hindsgaul Hovedgaard med 53 Td. 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Hartkorn samt »Vesterløkke« ved Middelfart med 3 Td. 1 Skp. Fdk.- $\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn. — En øde Have ved Middelfart, en øde Husplads i Vestergade, samt et Stykke Sædelands Jord paa Middelfart Mark, Asperup og Roerslev Kirker med matrkl.: Tiendehartkorn 80 Td., samt Bøndergods: i Kauslunde 5 Gaarde og 2 jordløse Huse, Svendstrup 7 Gaarde, Skrillinge 11 Gaarde og 4 Huse, Voldby 3 Gaarde, Vejlby 1 Gaard, Røjle 1 Gaard og 1 Hus, Staurby 16 Gaarde, 2 Huse, og Rubæks Mølle, Aulby 4 Gaarde, Strib 2 Gaarde og 1 Hus, Udby 1 Gaard, Viby 3 Gaarde og 1 Hus, Indslev Thaarup 1 Gaard, Vejrup 1 Gaard, Roerslev 5 Gaarde, 2 Huse og 1 Kirkejord, Baaring 5 Gaarde og 2 Huse, Asperup 1 Gaard og 1 Kirkejord, Blanke 1 Gaard, Nr. Aaby 1 Gaard og 1 Hus, Aabylund 1 Gaard, Brangstrup 4 Gaarde, Byllerup 2 Gaarde, Gadstrup 4 Gaarde, Mosegaard 2 Gaarde,

Kjødstrup 1 Gaard samt Gamborg Vejrmølle, alt med Hartkorn — fri og ufri — 633 Td. 4 Skp. 1 Fdk. 1½ Alb., Møllenskyld 5 Td. og Tiendehartkorn 80 Td. samt jus patron: og jus voc: til Asperup og Roerslev Kirker.

*Hindsøgaard Gods 1745. I de inderstelegede Byer haade
Hindsøgaard Gods. -*

Til dette Jordegods kommer endvidere Aulby Mølle, som Niels Basse ved Skøde af 24. Febr. 1745 havde erhvervet fra Møllens daværende Ejer Møller Niels Poulsen, og som stod for 5 Td. 6 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Hartkorn og 4 Td. 4 Skp. Møllenskyld.

Af det fornævnte Gods bortsolgtes s. A. til Hans Bryde paa Holsegaard, 2 Gaarde i Baaring, 1 Gaard i Blanke og 1 Gaard i Kjødstrup med samlet Hartk.: 22½ Td.

1746 indgaas Forpagtningskontrakt angaaende Kauslunde Kirketiende, som ejedes af Johan Christoffer Godskes Enke, Sybilla, der samtidig udstedte en Revers til Niels Basse, hvorefter hun og Arvinger var uberettigede til at afhænde Kirke og Tiende, før den var tilbudt N. Basse eller hans Livsarvinger, der gaves Forkøbsret for 4000 Rdlr., hvis ingen vilde give mere.

1761 købes af Etatsraad Raiser, Billeshave 1 Gaard i Vejlbj, 1 Gaard i Røjle, 1 Gaard i Bøgelund, 1 Gaard i Svendstrup (Hyllegaard), med ialt godt 26 Td. Hartk.:

Den 15. Juli 1763 faas Skøde paa Fænø med 38½ Td. frit Hartk. og 1 Td. Skovskyld. Paa Øen var 4 Beboere. — Denne Ø var 1746 afhændet af Greve Christian Ludwig Wedøll, Wedøllsborg, til Andreas Raisers Hustru, Agathe Rodsten Uhrne paa Billeshave for 6500 Rdlr., men Greven forbeholdt sig Tilbagekøbsretten, naar Fru Uhrne ikke længere vil nyde Øen. Denne Ret til at købe tilbage solgte han imidlertid til Niels Basse for 1000 Rdlr., hvorefter han betalte Fru Uhrne 6500 Rdlr. og fik Skøde paa Øen.

Den 7. Januar 1764 faas Skøde fra Christian Iversen, Billeshave paa 1 Gaard i Staurby med godt 11 Td. Hartk., hvorpaa var 2 Beboere, og 1765 sælges 1 Gaard i Bøgelund og 2 Gaarde i Røjle med godt 22½ Td. Hartk. til Geheimeraad Peder Juul, Billeshave.

Niels Andersen Basse, hvis Fader hed Anders Basse, er født i Bogense den 10. April 1695, og blev efter Bogense Kirkebog allerede døbt den 14. April s. A. — Videre at udrede Slægtens Traade er ret vanskeligt, da Bogense Kirkebog har Huller, men saa meget er i hvert Fald sikkert, at denne Basse-Slægt intet har at gøre med de gamle Adelsslægter Basse, men derimod tilhører en borgerlig Familie, der paa de Tider var ret udbredt her paa Fyen. Han var 2 Gange gift; første Gang med Karen Basse f. i Bogense den 22. Juli 1682, Datter af Niels Basse, der vistnok var Byfoged i Bogense, og nær beslægtet uden at Slægtskabet dog har kunnet udredes. —

Niels Basse og Karen Basse havde en Datter, Arngoth,*) der senere blev gift med Cancelliraad Hans Fønss paa Frederiksgave, som senere blev Ejer af Løvenholm i Randers Amt, — Karen Basse døde den 20. Decbr. 1750 og den 18. Novbr. 1757 oprettede Niels Basse Ægteskabskontrakt med sin anden Hustru Mette Margrethe v. Haven, der var født i Odense. —

Da det viste sig, at Ægteskabet forblev barnløst, fik Niels Basse den 28. August 1761 kongelig Bevilling til at maatte bestemme, hvorledes der efter hans Død skulde forholdes med hans Gods, og den 18. Juni 1764 opretter han sit Testamente, hvori han bestemmer, at hans Hustru, om hun overlevede ham, skulde have Ret til at beholde Hindsgaul og Gods 1 Aar efter

*) I Ægtekontrakten af 18. 11. 1757 kaldes hun »Arngoth« i den Fønsiske Stamtavle paa Hindsgaul »Armgaard«, i Danske Herregaarde H. 21 Side 192 »Karen«. —

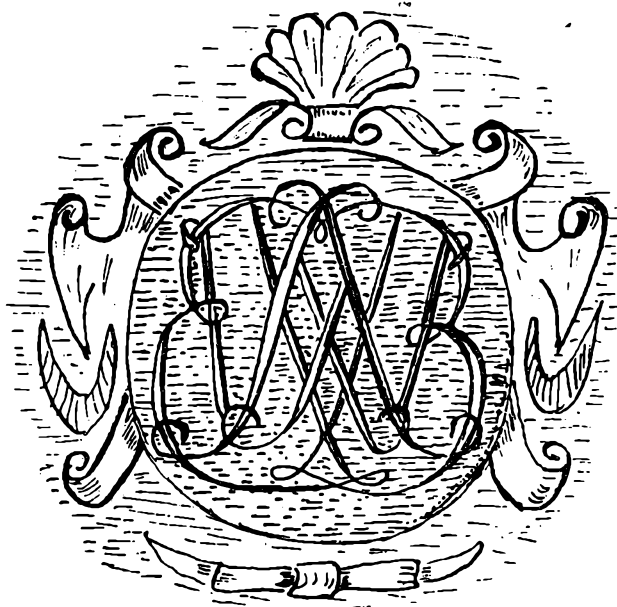
hans Dødsdag. Derefter skulde Dattersønnen Niels Basse Fønss, f. paa Frederiksgave den 28. Juni 1751, have Hindsgaul Gaard, Gods, Kirker, Møller og Fænø efter Jordebogen, som samtidig affattedes, — mod at han overholdt den konfirmerede Ægtepagt af 1757, betalte Testators bevislige Gæld og sin Søster Karen Basse Fønss, f. paa Frederiksgave den 14. Juni 1747, den Sum 10.000 Rdl., som dog skulde forblive indestaaende i Hindsgaul i 3 Aar, og endelig til Mette M. v. Haven 200 Rdlr. aarlig, saalænge hun levede. — Da Børnenes Moder, Arngoth, var død, og da deres Fader havde giftet sig igen, skulde N. B. Fønss, hvis hans Fader igen blev Enkemand, til ham udrede 5000 Rdlr., som Niels Basse havde lovet ham, da han i sin Tid købte Løvenholm. — Skulde N. B. Fønss dø gift eller ugift og ikke efterlade sig Livsarvinger, skulde Hindsgaul med alt, hvad dertil hører, tilfalde Søsteren Karen Basse Fønss mod at hun udredede 50 000 Rdlr. til Broderes Bo. —

Efter den ved Testamentet hæftede Jordebog af 1764 bestod Hindsgaul og Gods 549 Td. 5 Skp. 0 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb Hartkorn, 7 Td. 4 Skp. Møllenskyld og 80 Td. Tiendehartkorn. Ved at sammenligne det oprindelige Skøde med Jordebogen af 1764 viser det sig, at alt Godset i Mosegaard, Kjødstrup, Gadstrup, Byllerup, Brangstrup, Aabylund, Nr. Aaby, Vejrup, Indslev Thaarup, Strib, Udby og Gamborg Vejrmølle samt 4 Gaarde i Baaring, 5 Gaarde i Roerslev og 3 Gaarde i Viby, vare bortsolgte eller mageskiftede, uden at det har kunnet oplyses, hvor det er bleven af. Men til Gengæld indeholder Jordebogen af 1764 en Del Gods, som ikke findes i det oprindelige Skøde, saasom Fænø, 3 Gaarde i Skrillinge, 1 Gaard i Vejlby, 1 Gaard i Røjle, 1 Gaard i Staurby, 1 Gaard i Bøgelund og 4 Gaarde i Aulby samt Aulby Mølle, der, som foran nævnt, allerede var købt 1745. Endvidere findes anført, at Herr Clausen (s: Præsten) i Asperup, svarer aarlig af en Kirkejord, han har i Brug, 12 Skp. Byg eller 2 Rdlr., og Præstens Mensalbonde, Jørgen Nielsen, i Baaring svarer af en Asperup Kirkejord aarlig 1 Td. 4 Skp. Byg. De ved Middelfart liggende Huse og Havepladser er ligeledes afhændede med Undtagelse af »Vesterlykke« og »Hans Skyttes Ager« ved Hegnets Hus paa Middelfart Mark, hvilken sidste Ager stod for 2 Skp. Hartkorn.

Den 16. Febr. 1773 døde Niels Andersen Basse, 78 Aar gammel, og efter Testamentet tilfaldt Hindsgaul og Gods Dattersønnen Niels Basse Fønss, men da han allerede den 20. Oktober 1770 var afgaaet ved Døden paa Hindsgaul, kun 19 Aar gammel, traadte Søsteren Karen Basse Fønss i hans Sted.

Niels Basses Enke flyttede til Middelfart, hvor hun døde 31. Oktober 1776.

Karen Basse Fønss var gift med Ritmester og Eskadronchef ved det holstenske Rytterregiment Christian Holger v. A d e l e r, og det blev saaledes ham, der nu blev Herre til Hindsgaul.

K. Basse

*Segl og Håndskrift under Niels Basse's
Testamente af 18 Juni 1764. -*

Han fortsatte med Indkøbet og Forøgelsen af Godset, saaledes 1774 en Gaard i Skrillinge (beboet af Søren Rasmussen) 7½ Td. Hartkorn, og Morten Andersens Hus i Viby;

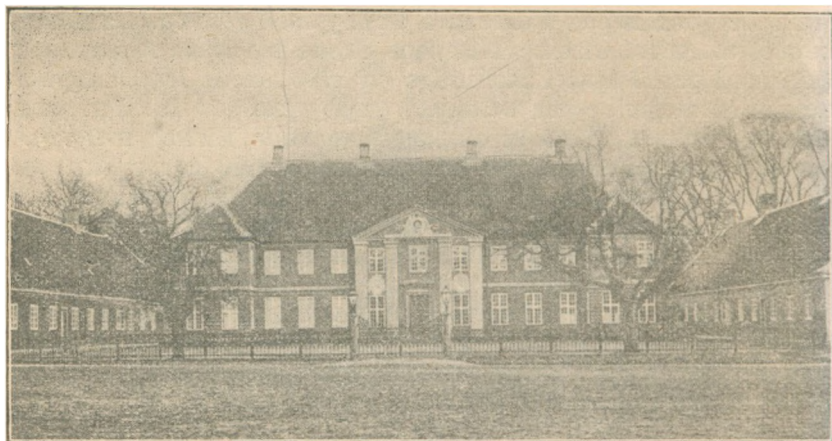
1775 faas Auktionsskøde paa 2 Gaarde i Svendstrup (Peder Hansens og Oluf Jørgensens) med $7\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn for 268 Rdlr. — 1777 faas Skøde fra Jens Gjeding paa en Gaard i Vejlbj, $5\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn, beboet af Jens Jepsen, og s. A. Skøde fra Hans Jørgensen paa 1 Gaard i Vejlbj med $5\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn, beboet af Rasm. Olsen. 1781 faas Skøde fra Hans Andersen i Bøgelund paa 1 Hus i Skrillinge og 1783 Skøde fra Claus Pedersen i Kauslunde paa 1 Gaard i Vejlbj med $5\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn. Den 23. Februar 1785 erhverves Kauslunde Kirke med jus patron: og matrikuleret Kirketiendehartkorn 50 Tdr. 2 Skp., en Kirkejord i Svendstrup, ca. $1\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn, i Skrillinge $2\frac{7}{8}$ Td. Hartkorn og 1 Hus, og i Kauslunde godt $1\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn samt en Gaard i Kjærbyholm, hvoraf svares en aarlig Afgift af $7\frac{1}{2}$ Td. Byg, alt for en Købesum af 6000 Rdlr. Ved Salget forbeholdt Sælgeren, Kancelliraad Hvalsøes Enke Maren Bolt Godskes, — efter at der var ført en bitter Strid om Gyldigheden af den i 1746 indgaaede Forpagtningskontrakt, — sig en Gaard i Vejlbj med $4\frac{3}{4}$ Td. Hartk., som havde tilhørt Kirken, men som Vederlag herfor fik Kammerherre Adeler den 23. December 1785 kgl. Bevilling til at maatte udlægge den af Rasm. Larsen beboede Gaard i Vejlbj med dertil hørende Hus. — 1796 faas Skøde fra Hans Pedersen i Aulby paa 1 Hus, og ligesaa fra Kammerjunker Juul paa Billeshave paa Schierbæks Mølle paa Staurby Mark med $1\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn og 2 Td. Mølleskyld.

Fra Godset afgik i samme Tid kun lidt, idet der kun blev solgt en Gaard (R. Larsens) i Vejlbj, efter at den var bleven udstykket i 10 Parceller, som afhændedes i Tiden fra 1795—1797, og Hans Christensens Gaard i Baaring med ca. $4\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn.

Det var dog ikke alene ved Køb af Jordegods, at Kammerherre Adeler forbedrede Godset, men der blev ogsaa gjort meget for at ophjælpe Bønderne og skaffe dem bedre Kaar; saaledes lod han hele Godset udskifte og hver Gaard og Hus fik tildeelt sin egen Jordlod. Begyndelsen hertil blev gjort med Svendstrup 1787, dernæst Kauslunde 1792. Staurby 1794, hvor Udskiftningen medførte, at 4 Gaarde maatte udflyttes fra Byen, — Aulby 1796, hvor 3 Gaarde udflyttedes, og Skrillinge 1796, hvor ligeledes 3 Gaarde udflyttedes. Endvidere lod han Hovedgaarden Hindsgaul ombygge og Hovedbygningen bestaar endnu, som den blev bygget i 1784.

Til Opførelsen af Hindsgaul blev benyttet Mursten, der fabrikeredes paa et Teglværk, han selv havde ladet opføre i Hindsgauls Løkker, lidt vestlig for Gaarden, hvor der endnu i Julieplantage findes Vanddamme m. v., der stamme fra den Tid. Oprindelig laa dette Teglværk ved Fænøsund ved Tegl-

gaard, hvor der i Strandskrænten i Skoven er funden en Mængde gamle Murbrokker. Dette Teglværk blev efter Opførelsen af det ny nedlagt, og Pladsen tilplantet.

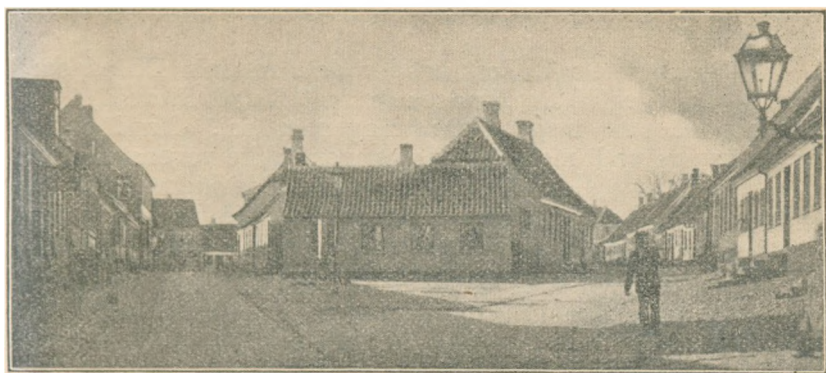

HINDSGAUL SLOT
— BORGGÅRDEN C.A. 1850 —

Foruden det foran omtalte Gods indkøbte Kammerherre Adeler endvidere flere Ejendomme i Middelfart, saaledes Matr. Nr. 55 og 56 paa Algade og Matr. Nr. 277 paa Søndergade. Desuden ejede han den Ejendom, der endnu ligger paa Fisketorvet, Matr. Nr. 219 paa Smedegade og de tilstødende Grunde mellem Smedegade og Knorregade. Dette Hus anvendtes til Rejselade og benyttedes som saadan, naar Kammerherren kom til Kirke, idet hans Firspand og Vogn da kunde holde her. Endvidere købtes 1797 Gaarden Matr. Nr. 147 paa Algade (det nuværende Afholdshotel) for 1400 Rdlr. Hertil hørte den Gang de fleste Grunde mod Grønnegade (Mørkegyde), hvilke senere er bortsolgte og bebyggede. I Ejendommen blev indrettet og drevet en Klædefabrik, der bestyredes af Fabrikant Johan Heinrich Kock fra Grejsdalen, og de Huse, som Kammerherren ejede i Byen, blev da benyttede som Bolig for Arbejdere ved Klædefabriken.

Den 25. December 1801 døde Kammerherre Adeler, 58 Aar gammel, og Enken Karen Basse f. Fønss, sad derefter ved Gaard og Gods, indtil hun døde.

I 1802 solgtes Ivar Olsens Gaard i Asperup med godt 5 Td. Hartkorn, efter at der var fraskilt en Lod paa omtrent 5 Skp. Hartkorn, som solgtes i 1803. I Skrillinge solgtes 1805 et Hus med omtrent 6 Skp. Hartkorn, som Rasm. Clausens Enke var fradød.

KAMMERHERRE ADELERS KØRELADE PAA FISKETORVET I MIDDELFART.

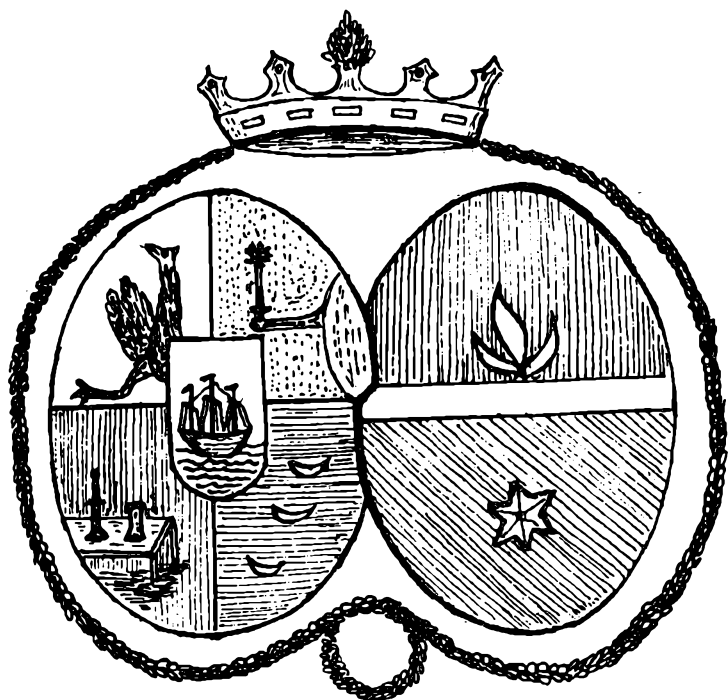
Den 31. August 1805 skøder Rasmus Nellemann paa Billehave Vejlbj Kirke med jus patron: og jus voc: samt Anpart i Vejlbj Sogns Korn- og Kvægtiende med matrikl. Hartkorn 56 Tdr. 2 Skp. til Kammerherrinde Adeler. Sælgeren forbeholdt sig 2 Begravelsespladser, en indelukket Stol, samt de 2 øverste Mands- og de 3 øverste Kvindestole mod Koret.

I Sommeren 1807 havde Statens Ingeniørkorps paa Liindsgauls Mark ved Lillebelt omtrent overfor Snoghøj, paa den saakaldte »Vassenæs Odde«, opkastet et Batteri og opført de dertil hørende Bygninger. Af Hengivenhed for det almene Vel skænkede Kammerherreinde Adeler derfor ved Gavebrev af 2. Januar 1808 den til dette Anlæg fornødne Grund, ca. 5½ Td. Land, hvis Værdi hun ansatte til 500 Rdlr., dog paa det Vilkaar, at naar Staten ikke længere ønskede at vedligeholde Batteriet, skulde Jorden falde tilbage til Hovedgaarden, for at der ikke skulde komme fremmede Lodsejere ind i Hovedgaardens Marker. Den 24. Februar 1808 kvitterede Staten for Gavebrevet og Jorden, men ret længe bestod Batteriet dog ikke, thi efter Opfordring af Justitsraad, By- og Herredsfoged Sommer i Middelfart afgav Gosforvalter Plambeck den 14. December 1816 en Erklæring, hvoraf fremgaar, at Staten ved en Skrivelse fra det kongelige General Commissariats Collegium havde tilbagegivet Jorden, undtagen selve Batteriet, som Collegiet ønskede maatte blive staaende indtil videre. Hvornaar Batteriet helt er nedlagt vides ikke, men endnu findes Løbegrave paa Stedet.

Den 26. Juli 1808 døde Karen Basse Adeler, 65 Aar gammel, efter at hun ved Testamente af 19. Februar 1803 havde be-

stemt, hvorledes der efter hendes Død skulde forholdes med Hindsgaul og Gods.

I Testamentets 1. Post hedder det: »at min Hovedgaard Hindsgaul i Fyens Stift, Hindsgauls Amt, Vends Herred, i Retragtning af den megen Bekostning min sal. Mand og jeg derpaa har anvendt med Bygning og mere, ikke nogensinde maa sælges eller ombyttes af efterkommende Besiddere, eller paa nogen anden Maade komme i fremmedes Eje, men den skal stedse ejes og besiddes af min den Fønssiske Familie, saaledes som jeg i næste Post bestemmer.«

H. B. L. L.

H. B. L. L.
Lov Fønss.

I Testamentets 2. Post hedder det dernæst:

»Den første som tiltræder, nyder og besidder
er min afdøde, ældte Broder Ober-Krigs-Commissær Friederick Jørgen Fønss's anden Søn, nemlig Niels Basse Fønss, der bærer min sal. Morfaders Navn, som den første Hindsgaulske Besidder og hans i lovligt Ægteskab avlede Sønner, gifte eller ugifte, ligeledes hans Børn, Børnebørn og Descendenter, alt paa Sværdsiden eller Mands Linien; naar ingen af disse mere er til, men alle bortdøde, saa skal Hindsgaul med dens underliggende Ejendom, som forhen er meldt, tilfalde første Besidders nærmeste Slægt af Broder, om nogen af dem lever, saaledes som for første Besidder er fastsat, og altid skal gælde for den Fønssiske Familie, dog saa, at en Linie skal være ganske uddød, førend en anden Linie af denne Familie tiltræder, og at den ældste Søn af den tiltrædende bliver Besidder og Ejer heraf«

Foruden at der i Testamentet var tænkt paa Familien med flere dem tillagte Gaver og Beløb og bestemt, at en Del Inventar, Løsøre og Sølvtøj altid skulde tilhøre og følge med Hindsgaul, betænktes ogsaa alle daværende Tjenestefolk, hvoraf flere havde tjent Testator i mange Aar, med større eller mindre Gavebeløb. Endvidere var det bestemt, at der skulde oprettes tvende Legater, hvoraf et paa 2000 Rdlr., hvoraf Renten skulde uddeles til Fattige og Nødlidende i Middelfart Sogn og Hindsgaul Gods, og et paa 1000 Rdlr., hvoraf Renten tilfaldt Kauslunde og Vejlbys Sognes Fattige paa Godset med Halvdelen til hvert Sogn. Disse Legater skulde stedse forblive indestaaende i Hindsgaul mod 4 Procent Rente.

Til at udføre alle de i Testamentet trufne Bestemmelser, og navnlig ogsaa at søge en Del af Godset realiseret for dermed at dække den ret betydelige Gæld, som hæftede paa det, bestemtes det i Testamentets 8. Post: »Til Executores indsættes min Broder General-Krigs-Commissær Oberst Peter Severin Fønss til Grevskaftet Løvenholm i Jylland, og min kære sal. Mands Søstersøn Herr Artilleri-Kapitain Frederik Julius Haxthausen i Fredericia.«

Det var Meningen, at disse Executores skulde bestyre Godset i 4 à 6 Aar, og ved Salg af en Del Bøndergods, navnlig af Skrillinge og Kauslunde Byer, at faa den paa Godset hvilende Gæld af ca. 191 000 Rdlr. afbetalt.

Med Udførelsen heraf gik det imidlertid kun langsomt. Tiderne var træge, Penge var der ikke mellem Folk, og Konjunkturerne medførte, at det Gods, der solgtes, blev afhændet til meget smaa Priser. Da Aaret 1813 oprandt, var der kun afbetalt yderst lidt paa Gælden, skønt der var solgt 4 Gaarde i Kauslunde, 3 Gaarde og 1 Hus i Voldby, 4 Gaarde og 2 Huse i

Vejlby, 2 Huse i Baaring og 5 Huse i Viby med tilsammen over 73 Tdr. Hartkorn. Endvidere vare Ejendommene i Middelfart 1809 og 1810 solgte til Fabrikant J. H. Kock, nemlig de 2 Huse paa Algade, Huset paa Søndergade og Rejseladne paa Fiske-torvet, der var bleven omdannet til Bolig, og de tilstødende Grunde for 1040 Rdlr., og Gaarden paa Algade for 2000 Rdlr.

Executorerne indsaa nu, at det ikke var muligt paa denne Maade at opfylde Testamentets Bestemmelser om at faa Gælden afbetalt, og der blev derfor truffen Bestemmelse med Besidderen om at oprette Stamhuset og samtidig overdrage ham Resten af de Ejendomme, som var bestemt til Bortsalg, samt alle Værdipapirer, hvilket alt skulde være Vederlag for den ret betydelige Gæld, der vilde komme til at hvile paa Stamhuset. Besidderen kunde saa senere, naar Tiderne blev gunstigere, afhænde Godset og dermed indfri Gælden.

Stamhuset Hindsgaul.

Den 31. August 1815 afsluttede Executorerne deres Virksomhed ved Udstedelsen af Stamhusbrevet paa Hindsgaul Gaard og Gods, hvorefter Stamhuset kom til at bestaa af:

Fri Hovedgaardstaxt: Hindsgaul Hovedgaard, Fænø med Fænøkalv og Skovskyld $92\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn.

Møllerskyld: Rudbæks, Skjærbæk og Aulby Møller $9\frac{1}{2}$ Td.

Kirker og Tiender: Kauslunde, Asperup, Roerslev og Vejlby Kirker matrikuleret for $186\frac{1}{2}$ Td.

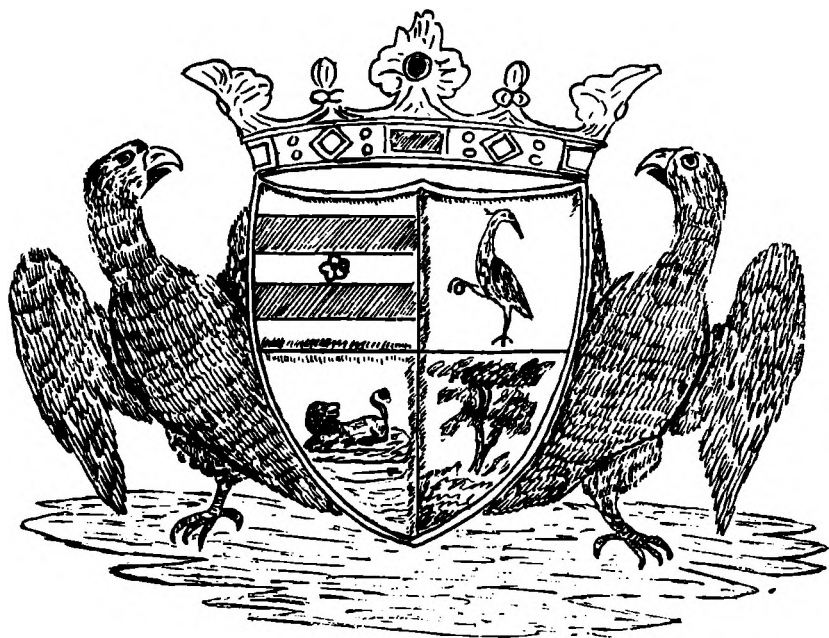
Bøndergods: det som drives under Hovedgaarden $3\frac{3}{4}$ Td.

(»Vesterløkken«) og det som er beliggende i Staurby, Aulby, Vejlby, Kauslunde, Svendstrup, Skrillinge, Asperup, Roerslev og Baaring Byer $239\frac{3}{4}$ Td. Hartkorn, ialt Hartkorn af alle Slags 531 Td. 1 Skp. 3 Fdk. 2 Alb., samt som Kapital 4949 Rdlr. S. V., og Inventar efter en den 19. Juli 1815 optagen Syns- og Taxationsforretning til Værdi 16 735 Rdlr. 1 Mk. 8 Skl.

Paa Stamhuset kom til at hvile 71 649 Rdlr. S. V., — hvori dog var indbefattet Legatkapitaler = 4949 Rdlr., — men til sammes Dækning fandtes forskellige Panteobligationer til samlet Paalydende 45 000 Rdlr. S. V., og for Resten 26 649 Rdlr. udstødte Besidderen en Obligation. Naar de nævnte Obligationer blev indfriet, skulde de anvendes til Dækning af Gælden paa Stamhuset.

Det saaledes oprettede Stamhus overdrages derefter til Besidderen Niels Basse Fønss, der ved kgl. Bevilling af 11. Marts 1814 var erklæret for myndig. Endvidere blev ved Skøde af 16 Januar 1817 overdraget til Besidderen som hans private Ejendom 5 Gaarde i Svendstrup, 14 Gaarde og 2 Boel i

Skrillinge med ialt godt 132 Tdr. Hartkorn, mod at Salgssummen for dette Gods, efterhaanden som det solgtes, anvendtes til Afdrag paa Stamhusets Gæld. —

Ved Patent af 18. 5. 1804 blev Kiøgs- og Landkommissær Frederik Jørgen Fønss's tre Sønner: Hans Jørgen Ring Fønss til Ørsløv Kloster, Niels Basse Fønss til Hindsgaul og Johan Philip Rogert Fønss til Søbysøgaard optaget i den danske Adelstand med Ret til at føre foranstaaende Skjold og Vaaben.

Allerede 4 Aar herefter viste det sig, at man havde gjort fejl Beregning ved Stamhusets Oprettelse, thi Konjunkturerne paa den Tid medførte, at Ejendomme og Obligationer, hvis de skulde realiseres, kun kunde udbringes til ca. $\frac{1}{4}$ af deres Værdi og Paalydende. Da det saaledes skete Arrangement vilde blive til ubodelig Skade for Besidderen, begærede han i 1819 en Kommission nedsat, som paany kunde tage Kammerherreinde Adels Bo under Behandling og ordne det i Overensstemmelse med Testamentet. —

Ved allerhøjeste Resolution af 18. Juni og 11. August 1819 blev der derefter nedsat en Realisationskommission bestaaende af Stiftamtmand, Kammerherre H. W. Cederfeld de Simonsen, Stamherre til Erholm og Søndergaarde, Hans Jørgen Ring v. Fønss til Vindumovergaard og Jens Jacob Betzer af Stoustrup,

som fik Hvervet at tage Kammerherreinde Adellers Bo op til fornyet Behandling og bringe Stamhuset i Overensstemmelse med Testamentet. Men for at kunne dette, viste det sig nødvendigt, at inddrage under Bobehandlingen de til Besidderen i 1817 overdragne Ejendomme, hvori han havde sat sin ret betydelige Formue, og det kunde saaledes ikke undgaaes, at denne gik tabt.

Allerede 1816 og 1817 var paabegyndt Udparcellering og Salg af Besidderens Ejendomme i Skrillinge og Svendstrup, og Kommissionens Arbejde i de følgende Aar kom derfor til at gaa ud paa Bortsalget af dette Gods, der dog ikke gik saa let. Det var kun smaa Priser der opnaaedes, ca. 30 Rdlr. pr. Td. Land, eller naar Salgsomkostningerne fradroges ca. 25 Rdlr. pr. Td. Ld., saa der blev ikke store Summer til Afdrag paa Gælden. Efter at de 14 Gaarde og 2 Boel i Skrillinge samt 3 Gaarde i Svendstrup ialt $121\frac{3}{4}$ Td. Hartkorn var solgt til disse lave Priser, og alle de Stamhuset tilhørende Obligationer vare realiserede, var Gælden endelig bleven nedbragt til 68 000 Rdlr. Hvis denne Gæld helt skulde afbetales, vilde det altsaa være nødvendigt, at sælge alt Bøndergodset, og det vilde til de Priser endda næppe strække til. Der maatte derfor findes en anden Udvej til at bevare Godset.

Da Besidderen var imod yderligere Bortsalg af Godset, gjorde Kommissionen i 1828 Henstilling til Kancelliet, og genhem dette blev ved kgl. Resolution af 10. September 1828 givet Tilladelse til at lade Stamhuset overgaa til Besidderen med den paa samme nu hvilende Gæld, naar Besidderen paatog sig at afdrage 1000 Rdlr. aarlig derpaa, samt hvis der skete Bortsalg af en Del Bøndergoods, der var bestemt til at sælges, skulde der, foruden de aarlige Afdrag, afbetales de for hver Ejendom fastsatte Beløb, der tilsammen udgjorde 15000 Rdlr.

Herpaa indgik Besidderen og under 8. Decbr. 1829 rettede Kommissionen det oprindelige Stamhusbrev derhen, at Stamhuset foruden det oprindelige Hartkorn kom til at omfatte Resten af de Besidderen i 1817 overdragne Ejendomme nemlig: Rudbæks, Skjærbæks og Aulby Møller, 2 Boel og 5 Huse i Kauslunde, 6 Gaarde i Svendstrup og 2 Huse i Vejlbj med $42\frac{3}{4}$ Td. Hartk.; og at der foruden de i Stamhuset indestaaende Legatkapitaler 4949 Rdlr. S. V. paa dette hvilede en Gæld af 68 000 Rdlr. S. V. —

Til Dækning af denne Gæld overgav Kommissionen til Besidderen 7 Obligationer og Beviser lydende paa 9200 Rdlr. for Størstedelen Sedler og Tegn, samt den forrige Toldbod i Midelfart med tilhørende Lejevaaning ved venstre Port, som Fabrikant Kock havde overdraget til Boet som Afdrag paa hans Gæld hertil.

Efter at denne Forandring var bleven godkendt af Cancelliet blev Kommissionen hævet ved kgl. Resolution af 5. Februar 1830. —

Som det af det foregaaende vil ses, kom Realisationskommissionen efter 10 Aars Virken i Virkeligheden ikke til et Resultat, der var væsentligt bedre for Stamhuset end det, hvorunder det var oprettet i 1815. Der var i Virkeligheden kun opnaaet, at en hel Del Gods og Værdipapirer var bleven omsat, men Hensigten hermed var langt fra opnaaet, idet Stamhusets Gæld kun var nedbragt ganske ubetydeligt, og Besidderens Formue var gaaet tabt. —

Grunden til dette daarlige Resultat ligger dog næppe hos Kommissionen, men maa sikkert for Størstedelen tilskrives den for Salg af faste Ejendomme højest ugunstige Tid. — Hvor slette Tiderne den Gang var, faar man et Begreb om ved at læse en Indberetning fra 1821 om Høstens Udfald. Det hedder heri: Agerbruget har vel i flere Aar været meget fremadskridende, men er i de sidste Aar paa Grund af de daarlige Konjunkturer snarere i Tilbagegang, idet selv de mest virksomme Mænd med Anvendelse af alle deres Kræfter og Bestræbelser ikke formaar at fremdrive Jorden, saa det lønner sig. Vel søger de at mergle Jorden, men Bekostningen er saa stor, saa det tidt bliver ved Ubetydeligheder; de søger at indføre bedre Agerbrugsredskaber, men her gør den sørgelige Pengemangel sig gældende. Kreaturtillæget er ikke betydeligt mere, end hvad enhver behøver for at vedligeholde sin Besætning. Hindringerne for ethvert Fremskridt maa søges i, at Udgift og Indtægt staar i saa skrækeligt Misforhold til hinanden, som aldrig nogensinde kan mindes — lave Kornpriser og store Afgifter — og til Sammenligning heraf anføres, at 1799 udgjorde Skatterne af Hindsgaul Hovedgaard, 3 Kirker og 471 Tdr. Hartkorn omtrent 2000 Rdlr., hvad der svarede til 700 Tdr. Byg efter Kap. Taxt 17 Mark 4 Skill., men 1821 svares af Hindsgaul Hovedgaard, 4 Kirker og 347 Tdr. Hartk. 4816 Rdlr. Sølv eller 6020 Rdlr. Sedler, hvad der svarer til 3000 Tdr. Byg efter Kap. Taxt 2 Rdlr. 9 Skill. —

Denne Beretning fastholdes uforandret de følgende Aar, og først fra 1830 meldes om lidt bedre Priser, saa der begyndte at blive lidt Fremgang, Kreaturtillæget blev større og Mærglingen af Jorden gik bedre, men Pengemangelen gjorde sig dog endnu gældende. —

I Aarene fra 1. Mai 1820 til 1. Mai 1829 er Hindsgaul bortforpagtet til Forpagter Andersen, der døde 1825. Enken forblev ved Forpagtningen indtil Tiden udløb, men rantes af det ene Uheld efter det andet, f. Ex. Rust i Rugen, og led iøvrigt store Tab i Bedriften, saa det gik meget tilbage for hende, ja

..hun satte endog det Beløb til, hun havde deponeret til Sikkerhed for Forpagtningen, og blev endda 377 Rdlr. skyldig, som kun kunde dækkes ved Salg af hendes Indbo hvilket dog ikke skete, men Beløbet blev hende eftergivet, da hun ellers vilde have været blottet for alt. — Derefter bortforpagtedes Gaarden til Forpagter Tejsen, der dog allerede 1830 blev udsat af Forpagtningen, hvorefter Forvalter Carl Severin Hvalsøe fik den i Forpagtning, og beholdt den, indtil han i 1851 blev Godsforvalter ved Stamhuset. —

Ud over Hindsgauls Marker, som ogsaa paa Fænø, fandtes der omkring 1820 en Del Strøskov, som kun gav lidt Udbytte og iøvrigt besværliggjorde Driften af Agerjorden. Af en Indberetning fra 1824 ses, at Stamhusets Skove da bestod af: Krybeskoven godt 58 Td. Ld., Øxenrade og Havrelykke 127 Td. Ld., ved Hindsgaul og paa Fænø: i Krokodillemark, Ruelykke og Nymark godt 10 Td. Ld. en Indhegning i Nymarken godt 5 Td. Ld., Store Skovlykke 32 Td. Land, hvoraf næsten det halve var Pløjeland, Espenhoved, Baglykke, Nederlykke og Svinnellykke, godt 47 Td. Ld., hvoraf noget Pløjeland, Hesselmoseskov og noget af Ruelykke ca. 27 Td. Ld., hvoraf en Del var Ager og lidt Eng. Skovenes Areal udgjorde saaledes omtrent 330 Tdr. Land. —

Over disse Skove blev der i 1828 af Overførster Baron Wedell og Jagtjunker Baastrup optaget en Taxationsforretning, og herefter forment de, at Skovene aarlig kunde give 400 Favne Brænde til Gaardens og Godsets Brug, men, føjedes til, om Besidderen maatte sælge heraf, hvad der ikke var Brug for, beroede paa, om han dertil kunde faa Tilladelse.

I 1832 havde Kammerherre, Hofjægermester Krogh udarbejdet et Forslag til Skovenes fremtidige Behandling, og Stamhusbesidderen ansøgte derfor om, at dette Forslag maatte sættes i Kraft og Stamhusets Skove for det første i 10 Aar sættes under det kgl. Forstvæsens Bestyrelse, og naar det aarlige Forbrug til Gaarden og Godset var fradraget, den øvrige Del måtte sælges ved Auktion. — Ved kgl. Resolution af 30. Januar 1833 blev dette Forslag billiget saaledes, at den af det kgl. Forstvæsen hidtil førte Kontrol skulde vedblive, og at Udvisningen fremtidig foretoges i 2 Afdelinger, nemlig af det til Gaarden og Godsets Brug fornødne for sig, og af det til Salg bestemte Kvantum, der derefter skulde bortsælges paa Roden ved offentlig Auktion, og af det derved indkomne Beløb skulde Stamhusbesidderen udbetales de fornødne Sommer til Skovens Hegn og Kultur. Forstvæsenet skulde derhos gøre aarlig Indberetning til Kancelliet om Kulturernes Fremskridt og Skovenes Tilstand. —

Da en Del af Hindsgauls Jorder var af en daarlig Beskaffenhed og kun gav ringe Udbytte som Agerjord, besluttede Besidderen at omdanne en Del af den daarligste Agerjord til Skov og derved skabe et sammenhængende Skovparti, der bedre kunde fredes end den megen Strøskov. Af Indberetningen for 1837 ses det, at der af Hindsgauls Marker var indtaget omtrent 20 Td. Ld., som under Forstvæsenets Anvisning var tilsaaet og tilplantet med Gran.

Den 10. 12. 1843 ansøger Besidderen om Tilladelse til at borttrydde den saakaldte »Ruelykke« paa Fænø, og 13. Marts 1844 faas Tilladelsen paa Vilkaar, at det der borttryddes solgtes ved Auktion og Provenuet anvendtes til ekstraordinært Afdrag paa Stamhusets Gæld. —

Af Indberetningen for 1844 ses det, at der nu er indtaget 80 Td. Ld. til Skov, og i de følgende Aar blev der af Overførster Baastrup foretaget en Opmaaling og lagt en Plan for Skovenes fremtidige Behandling, hvorefter alt Strøskov forsvandt, og Skovene kom til at bestaa af sammenhængende Partier.

I 1850 indgav Besidderen derpaa Ansøgning om, at det maatte tillades ham at borttrydde ca. 8½ Td. Ld. af Havrelykkeskoven og ligeledes et isoleret Skovstykke paa Fænø af henved 7 Td. Ld., hvilke Arealer derefter skulde benyttes som Agerjord, mod at et tildels med Naaletræ beplantet Areal af Hindsgauls Marker, ialt ca. 243 Td. Ld. gik ind under Forstvæsenets Overbestyrelse, og at Overførster Baastrups Plan iøvrigt lagdes til Grund for Skovenes fremtidige Behandling. Under 28. December 1850 bifaldt Ministeriet dette Forslag, men forlangte dog, at ca. 26½ Td. Ld. Ager paa Fænø, der efter Baastrups Plan var bestemt til Skov, ligeledes inddroges under Forstvæsenets Bestyrelse, og at Udbyttet af de afdrevene Skovstykker anvendtes til Afdrag paa Gælden.

Af Indberetningen for 1855 fremgaar, at der til Krybskoven er indtaget ca. 30 Tdr. Ld. (Karolineplantage), som er kultiveret med Naaletræ, Elle og Ege, foruden de omtrent 200 Tdr. Ld. af Hovedgaardens Marker (Julie-, Mathilde- og Batteriplantage), som næsten er tilplantet med Naaletræ, der staar i god Vækst, saa at Skovene ved Hindsgaul nu udgør ca. 552 Tdr. Ld.

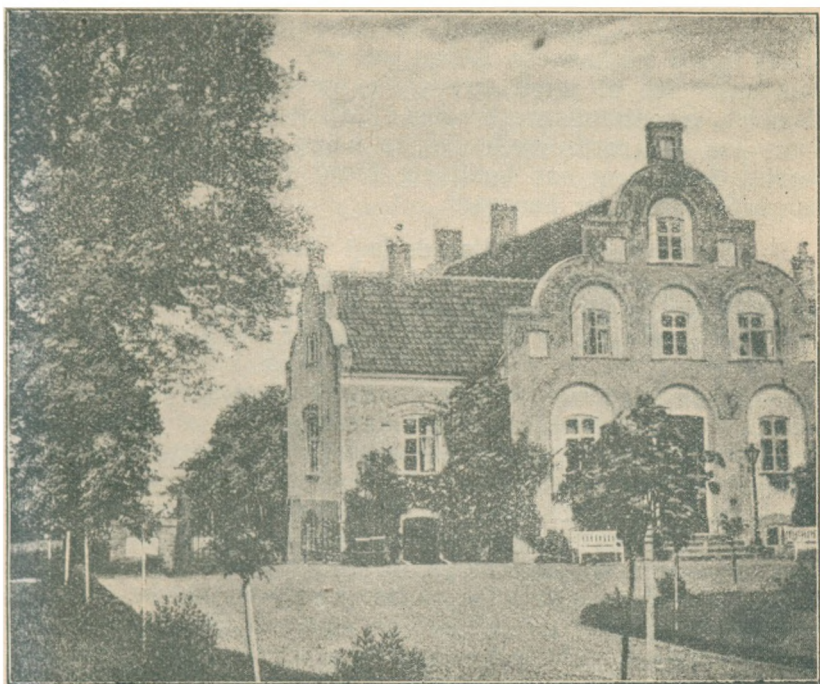
Til at udføre dette store Kultiveringsarbejde var antagne nogle tyske Plantører, som arbejdede hermed i nogle Aar, uden at Arbejdet dog fik nogen rigtig Fremgang i Forhold til, hvad det kostede. Det var egentlig først da Skovfoged Mogens Madsen i Midten af Fyrreerne fik Arbejdet lagt i sin Haand, at der kom rigtig Fart deri, og det er ham, der har udført den største Del af Tilplantningen af de store Granplantager.

I 1846 var der Planer oppe om at afhænde Stamhusets Bøndergods. Anledningen hertil var et Tilbud fra daværende Sognefoged Christian Holger Jørgensen i Staurby, der ønskede at faa sin Fæstegaard til Arvefæste. Da dette Ønske syntes at være delt af flere af de øvrige Fæstere, indgik Besidderen med Ansøgning om at maatte bortarvefæste Godset paa de af C. H. Jørgensen tilbudte Vilkaar. — Det lykkedes ogsaa at faa udvirket en kgl. Bevilling d. 9. Juni 1847 til Bortarvefæste, men nu havde C. H. Jørgensen fortrudt sit Bud, og dermed faldt Sagen bort uden at der skete nogen Afhændelse. —

Endnu skal omtales et Forhold, som Besidderen ogsaa fik bragt i Orden, nemlig Enkesæde og Enkepension ved Stamhuset. Med Hensyn til den Enken efter en Besidder tilkommende Pension var det i Kammerherre Adelsers Testamente bestemt, at denne skulde udgøre 400 Rdlr. aarlig, saalænge Enken levede i ugift Stand, og skulde det Tilfælde indtræffe, at der paa en Gang var 2 Enker efter Besiddere, da deltes de 400 Rdlr. mellem dem. Ved Bevilling af 6. Novbr. 1816 bestemtes dernæst, at Enken skulde nyde Intægten af de paa Fænø værende 3 Gaarde og 6 Huse, samt af Skoven aarlig leveres 20 Favne Bøgebrænde, og Pensionen kunde herefter blive ca. 400 Rdlr. i Penge, 35 Tdr. Rug, 70 Tdr. Byg og 70 Tdr. Havre samt 3 Tdr. Smør. — Da denne Bestemmelse var ret ubestemt og der let kunde opstaa Tvivl, blev der i 1825 andraget om, at Bevillingen maatte blive at forstaa saaledes, at alle Indtægter af Fænø, der var en Følge af Stamhusets Ejendomsret, maatte tilfalde Enken uden Hensyn til, hvormange eller hvor faa Gaarde eller Huse der fandtes paa Øen, samt fra Skovene 20 Favne Bøgebrænde. —

Dette Andragende afslog Kancelliet den 25. December 1825, idet det formentes, at Besidderens Raadighed over Godset derved vilde formindskes. —

Paa dette Tidspunkt havde Sagen dog kun liden Interesse for Besidderen, da der var al Udsigt til, at Stamhuset vilde gaa over i en anden Linie af Slægten, da der ikke fandtes nogen Søn i Familien, og Sagen faldt derfor i Ro, indtil den paany rejstes i 1850. — Der var nu en Søn, som kunde overtage Stamhuset, og der blev derfor udarbejdet Planer og taget fat paa Opførelsen af et Enkesæde, der førte til Opførelsen af den smukke Bygning paa det henrivende Sted ved Krybeskovens østlige Side mellem Landevejen og Stranden, og Besidderen fik ved kgl. Bevilling af 19. Decbr. 1855 Ret til at optage et Laan paa Stamhuset i dette Øjemed. Samtidig blev Enkepensionen fastsat til 1200 Rdlr. aarlig samt 20 Favne Brænde fra Skovene. —

ENKESÆDET »GRIMERHUS«.

Stamhusbesidderen Hofjægermester Niels Basse Fønss var født den 23. August 1793, blev 1840 Kammerherre, og 1849 Ridder af Nordstjerneordenen. Han var gift med Frederikke Louise Dorothea Wedell-Heinen, f. 17. Juli 1796, og i Ægteskabet var der 4 Børn: Karen Julie Frederikke Elisabeth f. 21. 9. 1814, Karoline Amalie f. 30. 12. 1817, Niels Basse f. 9. 5. 1827 og Mathilde Jensine Louise f. 6. 11. 1829.

Da Forpagter Hvalsøe i 1851 fratraadte Forpagtningen af Hindsgaul, overtog Successor Forpagtningen, idet han var bleven oplært ved Landvæsener, dels her hjemme dels ved et Par Aars Ophold i Udlandet — særlig Tyskland. — Da Enkesædet i 1855 var færdig kom han, der var bleven myndig og gift, til at bo her.

Den 18. Juli 1858 døde Stamhusbesidderen 65 Aar gl., og Moder og Søn skiftede nu Bolig, idet han flyttede ind paa Hindsgaul og hun paa Enkesædet »Grimerhus«, hvor hun boede til sin Død den 10. April 1864. —

Niels Basse Fønss, som nu overtog Stamhuset, var en meget rolig og stille Mand, der elskede Hindsgaul, som han aldrig forlod for længere Tid ad Gangen. Han var i sine yngre Aar anset for at være en dygtig Landmand, som fremdrev Gaarden, Besætningerne bragtes i god Stand, særlig lagde han Vind paa det sortbrogede jydsk Kvæg og en engelsk Race (sorte) Svin, som har holdt sig hidtil paa Gaarden, ligesom han ogsaa drev stor Faareavl.

Af hans Fader var allerede lagt Plan om at faa dannet en Fredskov af den Kratskov, som laa paa Staurby Mark mellem Midelfart og Strib, og som hørte til Fæstegaardene i Staurby. Ved Tilplantningen af Hindsgauls Marker var der nemlig vunden Erfaring for, at selv daarlige Jorder kunde frembringe Skov, og da Fæsterne ikke havde andet ud af Skoven, som den var, end lidt Gærdsel og nogle daarlige Tørv af Mosen, blev der i 1856 foretaget en Landvæsenskommissionsforretning, hvorved det fastsloges, at alle de 20 Fæstegaarde i Staurby godt kunde undvære deres Skov- og Moselodder, og endda være tilstrækkelig til en Gaardmandsfamilies Ernæring, som Loven bød, idet ingen af dem derved fik under 40 Tdr. Ld. g. m. — Men da Fæsterne ikke vilde afstaa strax, blev det bestemt, at naar Fæsteledighed indtraf, skulde Skov- og Moselodderne frtages Gaardene, og hele Arealet, der udgjorde ca. 275 Tdr. Ld., blev derefter opmaalt og kortlagt. — I Slutningen af 1859 og Begyndelsen af 1860 inddroges de første Parceller og i 1903 indtoges den sidste Parcel fra Gaarden Christiansdal. —

Ligeledes var af hans Fader paabegyndt Sammenlægning af de paa Fænø værende Jorder til en større Sædegaard. Af de oprindelige 4 Gaarde paa Øen var allerede 2 nedlagte, og Jorderne for største Delen tillagte den største Gaard paa Øens Midte. Skovenes Grænser var bleven ændrede efter Overførster Baastrups Plan, og derved var en Del Agerjord kommen under Skoven, medens til Gængæld al Strøskoven var forsvunden, saa Skovene nu dannede samlede Strækninger. Ved Sammenlægningen af alle disse Arealer blev det snart nødvendigt at forøge Gaardens Bygninger. Der blev saaledes opført nyt Stuehus, ny Kornlade, Hestestald og Kostald blev udvidet, saa der blev Plads til ca. 200 Kreaturer, og ny Svinestald. De saaledes samlede Arealer udgør ca. 420 Td. Ld. med godt 45 Tdr. Hartkorn.

Den 2. Oktober 1858 trak et stærkt Tordenvejr op og under dette slog Lynet ned og antændte Avlsbygningerne ved Hindsgaul. Hovedbygningen reddedes, men hele Avlsgaarden og en Del af Økonomibygningerne nedbrændte. — Bygningerne blev derefter opførte af Grundmur meget solidt og tidssvarende.

Besidderen Hofjægermester, senere Kammerherre N. B. Fønss var gift 2 Gange, første Gang med Fanny Manon Georgine Lowzow, der døde 25. Juli 1870, og anden Gang med Baronesse Marie Louise Charlotte Vilhelmine Wedell Wedellsborg, død 13. Oktober 1876. I første Ægteskab var der 4 Børn: Karen f. 18. 8. 1858, Agnes Sophie Louise Emmanuella f. 24. 11. 1859, Frederik Niels f. 23. 8. 1862 og Fanny Julie Caroline Mathilde f. 11. 7. 1870, og i andet Ægteskab en Datter, Ellen f. 27. 9. 1876. —

Den ældste Datter Karen, der var ugift, holdt Hus for ham, indtil han efter nogen Tids Svaghed stille og rolig døde den 30. Decbr. 1907, godt 80 Aar gammel. —

Sønnen, Hofjægermester Frederik Niels Basse Fønss, der var gift med Baronesse Edele Margrethe Gyldenkrone fra Vilhelmsborg ved Aarhus, og som en Del Aar havde ejet og boet paa Billeshave ved Strib afhændede nu denne Gaard og flyttede til Hindsgaul i Foraaret 1908. Det blev kun en kort Glæde, thi allerede i Foraaret 1910 blev nedsat en Kommission til at administrere Stamhuset. Denne, der kom til at bestaa, af hans Svoger Greve Brockenhuus Schack, Giesegaard, Greve A. Moltke til Espe og Overretssagfører Hjalmar Jensen, Middelfart, kom nærmest til at virke som en anden Realisationskommission, idet den fik udvirket Salgsplan for Fæstegodset, som derefter i Løbet af de 10 Aar, den har siddet, er bleven bortsolgt tilligemed Staurby Fredskov og nogle Parceller af Hovedgaardens Mark ved Middelfart. —

Endelig skal endnu bemærkes, at Hindsgaul i Henhold til Loven om Len og Stamhuses Overgang til fri Ejendom i Juni Maaned 1921, efter at Staten har taget ca. 160 ha Jord til Udstykning og over $\frac{1}{2}$ Mill. Kroner af Fideikommiskapitalen, er overdraget Besidderen til fri Ejendom tilligemed Hovedgaarden »Fænøgaard«, den mindre Gaard paa Fænø, samt forskellige Tjeneste- og Lejeboliger.

Hermed er Stamhusets Saga ude, og Hindsgaul er for anden Gang bleven almindelig Herregaard.

Paa Christian den Andens Tid hed det: »se Hindsgaul og dø«, og der er vel ingen dansk Herregaard, der er saa ofte omtalt og saa bekendt, som Hindsgaul med det fornemme røde Slot og sin berømte Have af betagende Skønhed, med mange sjældne Træer, ned mod Fænøsund, og hele den øvrige skovkrandsede Lillebælts Kyst, saa man kan forstaa, hvad Kam-

merherre Adeler har følt, da han i 1784 havde opført den nuværende Hovedbygning og lod indmure en Egetræsplade over Havedøren med følgende Indskrift:

Her kan jeg staa og se den føytende Sæe,
Her kan jeg gøre mig en Tanke om at døe.
Som Skibet fløtter sig snart frem og snart tilbage,
Jeg gaar derfra og til med alle vore Dage. —

Denne Beskrivelse er samlet ved Studium af de gamle Landstingsprotokoller og andre Dokumenter ved Landsarkivet i Odense, Panteprotokollerne ved Vends og Baag Herreder samt Hindsgaul Arkiv. —

H. H a n s e n.

Smaatræk fra Vestfyn.

Af J. Rasmussen, Eiby.

Skønt disse „Smaatræk fra Vestfyn“ ikke kan siges at være „historisk“, vil vi dog ikke undlade at tage dem med i Aarbogen, fordi vi mener, at disse gamle „Historier“ dog vil have nogen Interesse for mange af Læserne, navnlig i den paagældende Egn.

Skriftudvalget.

Heksehistorier fra Vestfyn.

Et af Overtroens mørkeste Kapitler er vel nok Troen paa Hekseri og paa, at der var Hekse til, en Tro, der deltes ikke alene af den uvidende Almue, men ogsaa i en meget lang Aarrække af Tidens mest oplyste Mennesker. Havde dette ikke været Tilfældet, var det vel næppe gaaet saa sørgeligt til, som det saa ofte gjorde, at mange Kvinder blev mistænkte for at være Hekse, blev dømt og brændte som saadanne.

Det vestlige Fyn gik da heller ikke fri for at blive Vidne til disse gruelige Skuespil. Saaledes skal der paa Baag Herreds daværende Tingsted ved Gamtofte Kirke paa en Gang være brændt ikke en, men en hel Flok Hekse.

Heldigvis kom man dog efterhaanden bort fra denne Vildfarelse, men Troen paa Hekse forsvandt dog ikke, fordi Øvrigheden ikke længere vilde gaa med til at brænde dem. Troen paa Hekse holdt sig til langt op mod vor Tid. Vore Bedsteforældre vidste da ogsaa at fortælle forskellige Heksehistorier, som de selv havde oplevet, og for ældre Folk i Nutiden er saadanne Historier heller ikke ganske ukendte.

Disse gamle Heksehistorier er en kulturhistorisk Overlevering, som vist nok ikke bør gaa i Glemme. De belyser en Side af den Tids Liv og Tænkemaade, som kommende Tider maaske ogsaa kunde have Lyst til at kende.

Her skal fortælles nogle faa Heksehistorier fra Vestfyn, som er foregaaet for 70—80 Aar siden. Der findes mange Historier af den Slags foruden disse. Hovedsagen er da blot, at man faar gamle Folk til at fortælle dem, og faar dem skrevne ned.

I de Historier, der her skal fortælles, udelades de fleste Navne, da de paagældende Folks nære Slægtninge endnu lever i bedste Velgaaende, og Navnene er heller ikke det vigtigste i denne Forbindelse.

For mange Aar siden gik en Vinterdag en Flok Dreng og legede paa en Eng i Nærheden af Aarup. Det var ude i Ørsbjerg Nedremark. Som det saa ofte gaar, naar Dreng leger, kom de omsider i Klammeri, og den ene Dreng skældte den anden ud for en Hekseunge. Drengens Moder havde nemlig Skyld for at kunne hekse. Men den Dreng, der skældte ud, gik det meget ilde. Han blev straks efter meget syg af en mystisk Sygdom. Han blev helt rasende og laa og kastede sig om i Sengen som en Vild. Han drev det endog til at fare op mod Loftet og blev hængende der ved sin ene Stortaa (!) Det maa have været strængt for Drengen.

Hans Forældre var dog hurtigt klar over, at han var forhekset, og der gik saa Bud efter „kloge Frands“ der levede et Steds ude paa Nordfyn. Manden, der den Gang gjorde Tjeneste som Bud, lever endnu som en meget gammel Mand.

Samme „kloge Frands“ synes paa samme Tid at have spillet en stor Rolle som „klog Mand“ paa mange Egne af Vestfyn. Hans Navn træffes da i hvert Fald i mange gamle Historier. Men han har vistnok ogsaa været særdeles skrap i Faget. Han kunde „vise igen“, han kunde skaffe Smør i Kærnen og meget andet.

Naa, kloge Frands blev da hentet til den stakkels Dreng, og han udtalte bestemt, at Drengen var forhekset. Der blev gjort en hel Del Kunster ved Drengen, og hvis Forældrene vilde vide, hvem der var Heksen, saa vilde hun komme straks, naar Frands havde forladt Huset, og forære den syge Dreng noget, som skulde knækkes, men det skulde Forældrene ikke beholde, men kaste det efter Heksen, naar hun gik.

Da Frands var gaaet, kom ganske rigtig den Kone, hvis Søn var bleven kaldet en Hekseunge, og vilde give den syge Dreng nogle Nødder. Det var altsaa hende, der havde forhekset Drengen, og da hun forlod Huset, fik hun naturligvis alle Nødderne i Nakken.

Men Drengen kom sig ikke, Han levede hele sit Liv med et vanført Ben.

Et Steds paa samme Egn hændte det for en Gaardmand, at den Mælk, hans Køer gav, var helt lyseblaa, den vilde ikke bære Fløde, og Smør kunde der heller ikke blive. Det var jo gruligt galt, og man troede naturligvis straks, at Køerne var forheksede.

Kloge Frands blev da hentet for at se paa Sagerne. Her var der dog ikke Hekseri med i Spillet, mente han. Det var Ondskab. Der var nogen, der havde strøet „Fitril“ (Blaasten) paa det Græs, Køerne skulde æde. Men han var Mand for at hjælpe for det ogsaa. Køerne blev røget med stærkt lugtende Urter. Alt, hvad der kom i Berøring med Mæ'ken, Fade, Bøtter, Spande, Kærnen, blev skuret med Ler og Grys fra en gammel Væg, og den Omgang skulde nok tage Magten fra Ondskaben, sagde han. Og det hjalp virkelig ogsaa. Man kunde igen faa Smør i Kærnen. — Især har Renselsesprocessen nok været et virksomt Middel.

Engang blev kloge Frands hentet til en Gaard paa Middel-fart-Eggen. Her var det helt galt fat. Der kunde ikke blive Smør i Kærnen. Kreaturerne var syge, og alt var i det hele taget saa forhekset, som det kunde være.

Frands var straks klar over, at der her var Hekseri med i Spillet. Da han kom ind i Stuen, var Konen i Færd med at koge Suppe i en Jydepotte, en saadan Potte brugte man altid til at koge Suppe i den Gang. Det første, Frands gjorde, var at gaa hen og slaa Potten ud, saa at Indholdet flød ud over Ildstedet. Nu var Hekseriet gjort kraftesløst, sagde han, men hvis man vilde se, hvem der var Heksen, skulde man blot gaa ind i Nabogaarden og se, hvad de der tog sig for.

Gaardmanden gik ind til Naboens, og her traf han baade Konen og Datteren siddende med hver et Lagen over sig. De var i Færd med at malke en anden Mands Køer gennem en Syl i Loftet (!),

Om kloge Frands fortælles det, at han nød den samme Skæbne som saa mange andre Profeter før ham: Vel nød han stor Anseelse for sin „Klogskab“ ude omkring, men hjemme hos ham selv kneb det med at holde Tiltroen vedlige.

En Mand, der rejste omkring og solgte hjemmelavet Bomuldstøj, havde altid sit Standkvarter hos „kloge Frands“, naar han kom ud paa Sletten. Denne Mand fortalte, at en Aften, bedst som han og Frands sad og talte om et og andet, saa kommer Frands's Kone ind og beklager sig over, at hendes Lærred, der var lagt paa Bleg, var stjålet.

„Det skal du ikke være ked af,“ sagde Frands, jeg skal nok faa Tyven til at komme med det igen.“

„Ja, det har jeg nu hørt saa tidt,“ svarede Konen gnavent, „men endnu har jeg aldrig set, at du har faaet noget til at komme igen“. Og dermed gik hun.

Frands har nok følt, at nu maatte der gøres noget for at holde Anseelsen oppe, han tog fat paa sine Kunster, og kort efter blev ogsaa Lærredet lagt ind gennem den aabne Port. Den Fremmede saa Tyvens Ansigt i en Spand Vand. Men det var en for ham ukendt Person.

Et Steds i Kerte Sogn levede omkring ved Aaret 1850 en „klog Mand“ der hed Simon Braben. Denne Simon kunde langt mere end sit „Fader vor“, om han da kunde det. Folk nærrede da i hvert Fald en stærk Mistanke om, at han stod i et meget nært Forhold til en vis Person med Hale og Bukkeben. Men „klog“ var han, det var sikkert.

Han døde som en gammel Mand en Sankt Hans Aften, mens Ungdommen var ude at more sig. Det kneb stærkt for ham at komme af med Livet. Han maatte have Ild ind under Sengen for at blive det kvit. Den Nat var Ungdommen bange for at gaa forbi Simons Hus. De vilde nødigt møde „ham selv“, naar han var der for at hente Simon.

Om Simon Braben fortælles der blandt andet, at han engang blev hentet af en Gaardmand i Sandager, som ikke kunde faa Smør i Kærnen. Simon kom og saa paa Kærnen og paa mange andre Ting. Han gjorde en hel Del underlige Tegn og Fagter baade over Kærnen og andre Steder, og da han var færdig med dette, sagde han, at det kunde godt være, at de ikke fik Smør i Kærnen første Gang, de kærnede, men det skulde nok komme. Kærnen var forgjort, men nu var Hekseriets Magt brudt. Vilde de vide, hvem Heksen var, saa var det den første Kvinde, der kom ind i Gaarden efter at han, Simon, havde forladt den.

Den første Kvinde, der kom, var Naboens Kone, en lille skikkelig Hjulmandskone, der sikkert aldrig havde saa meget som tænkt paa at gøre nogen som helst Fortræd, og som i mange Aar havde levet i bedste Forstaaelse med Gaardmandsfolkene.

Men da Simon Braben havde sagt, at den første Kvinde, der kom, var Heksen, saa troede Folkene det, og det gode Forhold mellem Naboerne var ødelagt og den stakkels Kones Rygte spoleret.

For noget over 50 Aar siden boede i en Landsby ikke langt fra Middelfart en Gaardmandskone, der blev beskyldt for at kunne hekse. Der lever endnu mange Folk, der har kendt hende, men de har nu et andet Syn paa hende, end Folk havde i hendes Velmagts Dage.

Hun og hendes Mand skildres som meget dygtige Folk, der passede deres Gaard langt bedre, end Byens andre Gaardmænd passede deres. De sørgede for, at Arbejdet blev gjort godt og i rette Tid, og som Følge af deres Dygtighed blev de langt mere velhavende, end de andre Bønder.

Men Byens Bønder var den Gang baade for dumme og for drikfældige til at ville lære noget af de dygtige Gaardmandsfolk. De kom mere nemt om ved det. Da de selv blev ved med at være lige forarmede, og da de andre blev mere og mere

velstaaende, saa var de straks klare over, at Grunden var den, at den før omtalte Kone kunde hekse. Det var nemmere at sige dette, end at komme ud af deres egne Unoder.

Hun blev beskyldt for at kunne baade det ene og det andet, alt hvad en vel uddannet Heks kunde gøre. Der fortæltes blandt meget andet, at hun en Gang solgte en Otting Smør til en Degn i en anden By. Degnen og hans Familie aad Smør saa meget de orkede, men lige meget var der i Ottingen. Degnen sagde omsider dette til Gaardmandskonen. Han fandt det noget underligt. Gaardmandskonen bad saa Degnen om at komme med Ottingen igen. Hun havde taget fejl, og han skulde nok faa en anden.

Degnen var imidlertid bleven nysgerrig efter at vide, hvordan det kunde gaa til, at der stadig var lige meget Smør i Ottingen. Han slog da Bunden ud af den —, og inden for Bunden sad en stor Skruptudse, der stadig gylpede Smør op —. Degnen skyndte sig hurtigst muligt at faa Ottingen sendt tilbage.

Gaardmandskonen døde som en meget gammel Kone. Hun har naturligvis aldrig givet sig af med Hekseri, men hendes personlige Dygtighed var nok til at faa en uforstaaende Samtid til at skyldte hende for det. — Som det gik hende, er det vel gaaet saa mange.

Stodderkonger i Vestfyen.

At Armod følger i Krigens Spor er lige saa sikkert som Amen i Kirken. Denne simple Sandhed kunde mange Mennesker have godt af at lægge sig paa Sinde, nemlig den Del af Menneskeheden, der er utilfreds med den Velstand, som Krigens i andre Lande har bragt dem, og forlanger, at Velstanden skulde være Rigdom. De kan have godt af at vide, at den Tanke, at Krig skulde bringe Rigdom til et helt Befolkningslag, er ganske absurd. De maa være glade for det, de har faaet og haabe, at ikke Krigens Efterveer skal bringe dem det modsatte af Velstand.

De to store Krigsperioder, som Danmark var indviklet i tidligere: Svenskekrigen, sluttet 1660, og den store nordiske Krig, sluttet 1720, bragte den danske Bondestand megen Fortræd, og den fattigste Del at denne blev meget forarmet. Desuden over-svømmedes Landene af Krigens daarlige Elementer, saa at Tigge-riet blev en stor Landeplage.

Der fortælles, at Tiggerne drog i Flok og Følge omkring i Landsbyerne og tiltiggede eller tiltruede sig det nødvendige til Livets Ophold. Den Gang var det vist nok heller ikke rigtig lovligt at gaa omkring og tigge, men naar det kun var Sognets

Folk, der gjorde det, saa man helst igennem Fingre med Tiggeriet. Man havde den Gang intet Fattigvæsen i den Forstand, vi nu kender det, og Sognets Fattige skulde jo dog forsørges paa en eller anden Maade. Og at Sognets Beboere trivilligt underholdt de Fattige, var der egentlig ikke noget at sige til.

Anderledes forholdt det sig, naar professionelle Tiggere andet Steds fra hjemsøgte Sognene. Da kunde det tidt være besværligt nok at holde sig dem fra Livet.

Regeringen indsaa, at der maatte gøres noget for at dæmme op for denne Landeplage, og der blev handlet ud fra den Forudsætning, at enhver Tigger skulde holde sig inden for sit eget Sogns Grænser, og det b'ev straffet haardt, om nogen blev greben i Tiggeri uden for sit eget Sogn.

For at gøre denne Bestemmelse effektiv blev der den 6. November 1739 udsendt et Reskript til Direktøren for de fattiges Væsen i Danmark, der bestemte, at der i hvert Sogn skal ansættes en Bettelfoged, der blandt andet skulde have det Hverv at opspore fremmede Tiggere, gøre Sognet ryddeligt for dem, og om fornødent sætte dem i Halsjærnet, Gabestokken.

For hver Tigger, han anbragte der, skulde han nyde 4 Skilling af Herredets Kasse. Pladsen som Bettelfoged skulde besættes med den stærkeste af Sognets egne Tiggere, og da han var Fattiglem, skulde Bønderne eller Omgang give ham Kost og Forplejning, naar han var der i Byen.

Saadanne „Embeder“ blev oprettet i hvert Sogn i hele Landet, men det vilde være urigtigt at paastaa, at de i disse Embeder ansatte Embedsmænd nød nogen stor Agtelse, — tværtimod —, snarest nød de Bøndernes Foragt. De blev udstyret med det ikke særlig smukke Navn: „Stodderkonger“, og efter som Bøndernes Velstand steg, blev Tiggernes lovlige Foresatte, Stodderkongerne, mindre og mindre vel ansete. De var jo ogsaa Fattiglemmer og ikke stort bedre end de Tiggere, de skulde holde Orden paa.

Om Stodderkongerne har haft nogen hæmmende Indflydelse paa Tiggeriet er ikke godt at sige, Adskilligt tyder paa, at Indflydelsen ikke altid har været den bedste. Men Stodderkongerne blev dog ved med at eksistere i langt over 100 Aar, og det er ikke engang en Menneskealder siden, de sidste af dem forsvandt. Ja, det er endnu ikke saa grumme mange Aar siden, at der paa Vestfyn levede Folk, som har haft den Bestilling at være Stodderkonge.

Endnu lever Mindet om mange af disse Mænd, der mindes som en Overlevering fra Fortiden, og som stundom skal have været nogle ret originale Skikkelser. Af nogle af disse skal her gives et kort Omrids.

Dog vilde det være mindre rigtigt at nævne dem med Navn og Bosted, da deres direkte og ret nære Efterkommere endnu lever i stort Tal. Maaske de fleste af dem ikke aner, at deres Bedstefader eller Oldefader var „Konge“ eller en af deres Forældre eller Bedsteforældre var „Prins“ eller „Prinsesse“, og det kan da ogsaa være det samme, om de ikke skulde faa det at vide. Endnu lever den Forestilling blandt andre Mennesker især, at en Stodderkonge var en Slags Mindremand, som man ikke kunde tale med Respekt om. Blandt yngre Mennesker er det vel kun de færreste, der aner, at der nogen Sinde har været noget, der hed Stodderkonge.

I en Landsby paa Vestfyn mindes den sidste Stodderkonge som en drabelig Karl, der ikke gik til Siden for et Slagsmaal og endnu langt mindre for en Snaps. Især den sidste Slags skal han have været en hel Mester til at stikke under Vesten, og da Brændevinen den Gang var billig, kunde der falde mange Snapse af paa hans daglige Vandring gennem Sognet. Han skal da have været en ren Ildhund over for de andre Stoddere, og han havde mange Bataljer med dem.

Men det hjalp dog ikke meget paa Tiggeriets Afskaffelse. Tiggerne organiserede sig saadan, at de altid vidste, hvor Stodderkongen var. Naar han var i den ene By, var Tiggerne i en anden, og naar Stodderkongen var tiltrækkelig fuld, kom de i hans Nærhed og yppede Klammeri med ham, og saa skete det ofte, at Kongen fik Prygl.

Efterhaanden som Tiden gik, fik han det mere betroede Hverv at være Postbud for Bymændene. Han maatte da en Gang om Ugen hente Postsagerne til Byens Beboere i en Kro en halv Mils Vej borte. Den kørende Post lagde Sagerne af i Kroen, og saa kunde Folk se at faa dem hentet, om de havde Lyst.

Denne Postbudstilling fik saa Stodderkongen, og det var han meget stolt af. Desværre var han ikke i Stand til at kunne læse Adressen paa Brevene, og han bar sig da saadan ad med at besørge dem, at han gik ind i den første Gaard i Byen og bredte alle Breve og Aviser ud paa Bordet. Saa kunde Folk selv se, om der var Breve til dem og tage, hvad de vilde.

Det samme gik for sig i den næste Gaard og saa fremdeles. Hvert Sted stod det naturligvis paa en Snaps eller to, og det er da forstaaeligt, om han efter en saadant Postdag kunde være noget overkørt. Aviserne havde han temmelig nemt med at besørge. Der kom kun en til hele Byen. Han synes dog at være bleven ved med at være Postbud lige til sin Død.

En samtidig Stodderkonge i et Nabosogn synes at have været af en mere stilfærdig Natur. Da hans Kongeværdighed

blev afskaffet, tog han fat paa at lære at væve, og han levede i mange Aar som en flittig og agtet Haandværker.

En tredje samtidig Stodderkonge havde allerede i mange Aar, mens han endnu var Stodderkonge, drevet en Forretning som Kludesamler, „Pjaltekræmmer“, og denne Forretning drev han i mange Aar efter, at han var bleven detroniseret. Han tjente sit Brød med det. Navnet Stodderkonge beholdt han dog til sin Dødsdag.

Desværre er det saadan, at naar en eller anden mindre velset Ting hæftes ved Faderen, saa bliver samme Ting ofte overført paa Børnene i en eller anden Form. Folkevittigheden kunde da heller ikke lade Stodderkongens Børn være i Fred. Mange af dem maatte Livet igennem leve paa Navnet „Prins“ eller „Prinsesse“ med en ondskafuld Hentydning til Faderens Bestilling. Og mange Steder i Landet kan man endnu træffe disse Øgenavne, der sikkert mange Gange skriver sig fra en af Forfædrenes Bestilling som de fattiges Foged, der populært blev kaldet „Stodderkonge“. Heldigvis hører denne Bestilling nu Fortiden til.

Fra Hindsholm for Hundrede Aar siden.

Ved Lærer Axelgaard, Langø.

I Slutningen af Aaret 1818 fik de fleste Tiendeydere i Stubberup Sogn ved Tiendekommissionens Kendelse deres Tiendeafgift, der indtil da af alle var ydet i Kærven, forandret til en fast og bestandig Afgift, der ydedes med Korn i Skæppen, og i Januar næste Aar skete det samme for Dalby Sogns Vedkommende.

Tiendekommissionen for Odense og Ruggaards Distrikter, der bestod af Formanden, Etatsraad, Borgmester Bendz i Odense, Stiftslandinspektør Arnstrop i Rander og Landvæsenskommissær Ivar Hvid, Sandagergaard, gik meget grundigt til Værks.

Før den afgav sin Kendelse, blev hver Mark undersøgt, for at der kunde skønnes over, hvor meget der kunde avles et almindeligt Aar. For hver Mand blev optegnet Hartkornets Størrelse, Antal Tdr. Land under Plov, om Jorden var sandet, muldet, leret, moseagtigt o. s. v., hvor mange Skifter Jorden var inddelt i, hvor meget der kunde saaes af hver Slags Sæd, hvor mange Fold der kunde avles m. m.

Man faar efter Tiendekommissionens Protokoller fyldige Oplysninger om Landbrugets Tilstand her i disse Sogne for godt hundrede Aar siden, og man undres over, at Bønderne den Gang trods de meget svære Byrder, som de var tynget af, dog udviste en ret stor Dygtighed.

Hindsholm havde meget højt Hartkorn, saa højt, at den ved den ny Matrikel blev nedsat med omtrent en Trediedel, og Hoveribyrden var ualmindelig tung, særlig i Stubberup Sogn.

De smaa og daarlige Gaarde i Nordskov, der ved den ny Matrikel kun blev sat til 3—4 Tdr. Hartkorn, maatte saaledes

hver udføre 80 Spanddage og henimod 300 Gangdage aarlig, og Husmændene, hvoraf de fleste havde meget lidt Jord, maatte hver yde 16 Dages Hoveriarbejde om Vinteren, 28 Dage om Sommeren foruden 6 Dage i Høsten med fuldt Jern d. v. s. med baade Mejer og Binder.

Trods de svære Byrder stod dog Landbruget her ret højt, og det vil sikkert kunne have almindelig Interesse at faa noget at vide om Landboforholdene her for hundrede Aar siden væsentlig efter Tiendekommissionens Beskrivelse; men det vil være nødvendigt — først at gøre Rede for Tiendeforholdene i al Almindelighed, saaledes som de formede sig den Gang.

Tiende er jo en gammel Afgift til Kirken og Præstestanden.

Det kneb i sin Tid adskillige Steder med at faa den indført. Man vil huske, at Vendelboerne i Knud den Helliges Dage hellere vilde betale Bøder end gaa ind paa at yde Tiende, skønt Bøderne var saa svære, at de fleste vilde blive forarmede, men Bøderne skulde dog kun udredes een Gang, Tienden derimod kunde de aldrig blive færdig med, den vilde blive ved at tyngte Børn og Børnebørn, ja alle Efterkommere. I Vendsyssel blev Tienden først indført efter Bøndernes Nederlag under Kristoffer af Bajern.

Efterhaanden som Adelens Magt steg, unddrog den sig Skatterne, ogsaa Tienden, og kort før Reformationstiden var paa Landet kun Bønderne tiendepligtige.

Tienden deltes i tre lige Dele: Præste-, Kirke- og Bispetiende, men efter Reformationen tilvendte Kongen sig Bispetienden og satte de ny Bisper, som nu skulde kaldes Superintendenter, paa fast Løn, og Bispetienden kom derefter til at hedde Kongetiende.

Præstetienden beholdt Præsterne, og Kirketienden kunde adskillige Steder næppe forslaa til Kirkens nødtørftige Vedligeholdelse. Derfor og for at forbedre Præsternes Løn, der flere Steder var saare lille, blev der kort efter Reformationens Indførelse Landet over nedrevet et ret betydeligt Antal Kirker. Dette skete paa Fyn bl. a. med Kirkerne i Hjulby og Ferritslev.

Kort efter Svenskekrigen var Tiendens Værdi særlig langt nede. Paa Grund af Krigens Ødelæggelser og den store Armod var Avlen rundt om yderst ringe, og skønt Hindsholm havde lidt mindre end de fleste Egne paa Fyn, kunde dog den ny Ejer af Eskebjerg, det nuværende Schelenborg, Hr. Friederich von Wittinghoff, kaldet Scheel, den 14. Juni 1678 købe alle Hindsholms Kirker — Dalby, Stubberup, Viby og Mesinge — med deres Tiender og med Herligheden over Præstegaardene og Degnebolene og Kirkernes tilliggende Jordegods og anden Herlighed og dertil oven i Købet Kaldsretten. Alt dette fik han for en Fordring paa 3256¼ Rdlr.

Samme Dag blev der udstedt Gavebrev til nævnte Friederich von Wittinghoff paa Birkeretten over hans Gods paa Hindsholm, og halvandet Aar efter, 12 Marts 1680 blev Godset oprettet til et Friherreskab under Navn af Baroniet Schelenborg. Den ny Baron afhændede siden Viby Kirketiende, men fik i Stedet Kongetienden af Dalby, Stubberup og Mesinge, og disse tre Dobbeltiender beholdt han og hans Efterkommere.

Tienden var, den Gang den ydedes in natura, en meget tung Byrde; det var jo en Skat paa næsten 10 Procent af hele Bruttoindtægten, og dertil kom, at Aflevering af Tienden var forbunden med store Besværligheder.

Bonden maatte ikke hjemkøre sit Korn, førend Tiendetageres Tællere havde udtaget Tienden, og denne skulde køres hen til Tiendetagerne eller dem, Tienden var afhændet til. Den maatte ofte køres langt — en Mil eller endnu længere — og først naar Tienden var afleveret, kunde Bonden faa sit Korn i Hus, hvis der da ikke kom Bud fra Herregaarden, at han skulde hjemkøre Herremandens Korn først.

Tiende, ja det betød, at Tiendeyderen skulde give en Tiendedel af saa at sige alt, hvad han fik ind. Han skulde ikke alene give hvert tiende Neg af det Korn, han avlede, men ogsaa Tiende af Rivningen, og dyrkede han Ærter og Vikker, skulde disse bringes sammen, saa de kunde maales med Stok eller Reb, saa ogsaa en Tiendedel af disse Afgrøder kunde ydes. Ogsaa af Boghvede, Hør og Hamp maatte der svares Tiende. Kun Græs og Grønfoeder var — mærkeligt nok — tiendefri.

Endvidere skulde der svares Tiende af Føl, Kalve, Lam, Kød, Bistader, samt Gæs, Ænder, Høns og Grise. Dernæst skul-

de der i Almindelighed svares Degnetrave — en Trediedel af Præstetienden — og endelig skulde Præst og Degn mange Steder have Mælk og Æg mindst een Gang om Aaret. Præsten i Delby modtog saaledes Mælk to Gange aarlig og af hver Gaard til Paaske 30—40 Æg.

Tiendeydelsen in natura havde ogsaa den Skavank, at den virkede som en Mulkt paa Flid og Driftighed og som en Præmie for Ladhed og Ligegyldighed. Jo mere en Mand avlede og jo flere Dyr han lagde til, des større blev hans Tiende.

Regeringen var klar over, at Tiendens Ydelse in natura var til Hinder for en bedre Dyrkning af Bondejorden, og ved adskillige Forordninger søger den at fjerne de værste Ulemper og derved mildne Bøndernes Kaar i denne Henseende.

Saa tidlig som 7. April 1740 udkom en Forordning om, at Kvægtienden burde betales med Penge efter bestemte Takster. Der skulde over hele Landet ydes 10 ß for hvert Føl, og 8 ß for hver Kalv og hvert Bistade. Paa Sjælland skulde der gives 5 ß for hvert Lam eller Kid, paa Fyn, Langeland, Laaland, Falster og Møn 4 ß, men Jyderne kunde slippe med 3 ß.

I Forordning af 8. Jan. 1810 sloges det fast, at Taksterne fra 1740 skulde gælde fremdeles, enten saa Tienden vedblivende ydedes i Kærven, eller den blev afløst med en fast aarlig Afgift i Korn eller Penge, og i samme Forordning blev det tilige bestemt, at »da ofte, naar Tillæget af Føl, Kalve og Lam »af Tiendetageren var antegnet, hænder sig, at samme enten af »Sygdom eller ved andet Uheld bortdør, førend de til Vinter- »fodring indtages, saa skulde de ansatte Kvægtiendepenge »ikke betales for videre Tillæg, end for de Føl og Kalve, som »er i Live, naar de til Vinterfodring indtages af Marken, og for »de Lam, som enten er i Live ved St. Hansdagstider eller da er »saa vokne, at de fra Faarene afvænnnes, saa og for de Bistader, »som er i fuldkommen Stand og ved Magt, saa at de ved Efter- »aarstiden optages eller tillægges.«

I samme Forordning (8. I. 1810) bestemtes det endvidere, at Tiende af Gæs, Ænder, Høns og Grise herefter aldeles ikke skal oppebæres in natura. Derimod skal af Tiendeyderen, som Vederlag for saadan Tiende, hvor samme hidtil har fundet Sted, betales ialt 3 ß af hver Td. Hartkorn.

Denne sidste Bestemmelse fik sin Betydning her i Sogne-

ne. Her havde det nemlig været gammel Skik, at hver Gaardmand ved Mikkelstdagstider gav Præsten en »mager« Gaas, og de Husmænd, der holdt Gæs, ydede en Gaas hvertandet Aar. Der var den Gang i begge Sognene 71 tiendepligtige Gaarde, og Præsten regnede med gennemsnitlig at modtage 80 Gæs aarlig. Da Bønderne blev bekendt med ovennævnte Bestemmelse, saa vilde de ikke længere yde Gæs, de vilde betale med Penge, det var meget billigere. Præsten gjorde gældende, at de Gæs, der tilkom ham, ikke var Tiendegæs, men almindelige Ydegæs, og derfor var man fremdeles pligtig at yde ham Gæs som hidtil. Dog Præstens Forklaring kunde ikke overbevise Yderne; der kom ingen Gæs.

Nu klagede Præsten til Stiftsøvrigheden, og Amtmanden gav Ordre til, at de genstridige skulde udpantes.

Imidlertid klagede to af Bønderne til Cancelliet, og derfra resolveredes, at Sagen skulde afgøres ved Lands Lov og Ret, Præsten burde tilstaaes »fri Proces«; men Præsten, Niels Holm, blev enig med sig selv om, at han hellere vilde tabe en ham tilhørende Rettighed end føre Proces med Sogdenes Beboere og leve i Uenighed med dem.

1796 og 1798 udsender Regeringen »Indbydelse« til Tiendetagere og Tiendeydere om »ved mindelige Foreninger« at forandre Tiendens Ydelse i Kærven til en fast bestandig aarlig Afgift i Korn eller Penge. Flere Steder blev saadanne mindelige Fordringer indgaaet, men de fleste Steder blev det ved det gamle.

Saa endelig udkommer den alt nævnte Forordning af 8. Januar 1810.

I denne gives der udførlige og nøje Bestemmelser om, hvilke Sædarter, der skal tiendes af, og hvilke Jorder der er tiendepligtige. Der bestemmes i alle Enkeltheder, hvorledes Oppebørslen af Tienden skal foregaa, og endelig bestemmes der, at enhver Tiendeyder har ubetinget Ret til for Fremtiden at faa sin Korntiende afløst af en fast aarlig Afgift i Korn eller Penge, og der gøres udførlig Rede for, hvorledes en saadan Afløsning skal foregaa, saafremt »mindelig Forening« ikke kan opnaaes.

Efter denne Forordning skal der ikke ydes Tiende af Bønder, Hør, Hamp og deslige Sædarter og heller ikke af Roer, Kartofler, Tobak, Humle eller Havevækster.

Dog skal Rettigheden til at oppebære Tiende af slige Vækster vedblive, hvor samtlige eller i det mindste tvende Tien-detager endnu ved Forordningens Bekendtgørelse er i lovlig Besiddelse af saadan Tiende eller Godtgørelse derfor; men der, hvor alene Præsten oppebærer saadan Tiende, ophører denne Tien-detagelse med den nuværende Besidders Embedstid.

Fra al Tiendeydelse skal fremdeles være aldeles fri-tagne:

1. L y n g h e d e r, der indtages til Opdyrkning, naar de er uden Sammenhæng med anden dyrket Jord.
2. D e m e d S t e n b e l a g t e, som herefter opdyrkes, naar de indhegnes med anordningsmæssig Stengærde.
3. J o r d s t r æ k n i n g e r, som til Dyrkning indtages fra Havet.
4. F e r s k e S ø e r, som udtørres.

Moser og Søer, som indtages til Dyrkning, skal være und-tagne fra at svare Tiende i 20 Aar, fra det Aar saadan Jord bærer Sæd.

Husmænd, Inderster og ugifte Mandfolk, der ikke giver Tiende til Kirken, skal for Fremtiden ikke svare mere end 2 ß Kvartalet, eller ialt ikke over 8 ß om Aaret.

Endvidere slaas det udtrykkelig fast, at Præsterne ikke kan fordre baade Høstdag og Tiende af Husmændene, men for Fremtiden skal nøjes med en af Delene. Dog bør Præsten have Ret til at vælge, enten han vil have Tiende eller Høstdag; thi adskillige Huslodder kan være saa smaa, at Tiende deraf bliver af mindre Værdi end en Høstdag; men naar Præsten een Gang har gjort sit Valg i denne Henseende, skal dette gælde som be-standig Regel, saa længe der ikke sker nogen Forandring med Husets Tillæg af Jord.

Husmænd og Huskvinder, der bor i jordløse Huse, skal er-klære sig, om de vil forrette Høstarbejdet in natura eller i Stedet for betale Penge, 24 ß for en Mand og 16 ß for en Kvinde. Hvis nogen saa ikke møder for at gøre Høstarbejde, naar de tilsiges, skal de betale som Skadesløsholdelse det dobbelte, 48 ß eller 32 ß, men kan de godtgøre, at de har haft lovligt Forfald, slipper de med almindelig Godtgørelse for en Høstdag.

Det paalægges Tiendetagerne at ansætte et tilstrækkeligt Antal Tællere, og disse skal i hele Høsttiden opholde sig paa et bekvemt Sted, helst midt i Sognet, saa Tiendeyderne véd, hvor de kan træffe dem. Samme Dag, som Tiendeyderen vil have Kornet talt, skal han sende Bud efter en Tæller, og denne er da pligtig at møde senest to Timer efter, at han har modtaget Bud. Indfinder Tælleren sig ikke efter den fastsatte Tids Forløb, er Tiendeyderen berettiget til at afsætte Tienden paa Marken i Overværelse af to Vidner, der kan tages blandt hans Høstfolk, og derefter kan han saa indhøste sit eget Korn.

Tiendeyderen er berettiget til at faa talt saa mange Gange, som han finder fornødent efter Kornets forskellige Art og Mødenhed.

Tiendetageren kan begynde Tællingen fra hvilket Neg, han finder for godt, blandt det Korn, der skal tælles, men han skal vedblive at tage Negene, som de kan falde efter rigtig Tælling.

Tiendeyderen er pligtig at hjemkøre Tienden til Tiendetageren eller den, han vil afhænde den til, dog er han ikke pligtig at køre med den længere Vej end een Mil eller 12 000 Alen. Har Tiendeyderen hidtil fremført den længere, men nu ikke vil, saa er Tiendetageren berettiget til at faa Tienden afløst med en fast aarlig Afgift.

Tiendeyderen er pligtig at køre fra Marken med Tiendekornet straks efter, at Tællingen hos ham er sket, og førend han hjemkører sit eget Korn af samme Slags fra den Mark eller det Sted, hvor Tællingen er sket. Indfalder ustadigt Vejr under Tællingen, eller forinden Tienden er læsset, da bør Yderen opsætte Bortkørslen, til det bliver Høstvejr, men indfalder der Regnvejr, efter at Kornet er læsset, da maa han desuagtet vedblive at fremføre Tiendekornet til Tiendetageren. Dersom denne ikke finder Kornet tjenligt til at indsættes i Hus, da skal Tiendeyderen være pligtig at henvøre og aflæsse Tienden paa det Sted, Tiendetageren anviser, dog at dette sidste Sted ikke er længere borte end 500 Alen fra det Sted, hvor Yderen ellers er pligtig at aflæsse Tienden. Derimod skal Yderen ikke i dette Tilfælde være pligtig igen at henvøre denne saaledes aflæssede Tiende til Tiendetagerens Hus, men dette bliver dennes egen Sag.

Dersom Tiendeyderen ikke kommer med Tienden før efter

Solens Nedgang, skal han lade Vognen staa og saa næste Dag aflæsse Tienden.

Tiendeyderen skal afstikke Tienden fra sin Vogn i Hus eller Gaard, der hvor Tiendetageren anviser, men gives der ham ikke inden en halv Time den fornødne Hjælp til at modtage Tienden fra Vognen, er han berettiget til at aflæsse den i Gaarden paa det Sted, Tiendetageren anviser, og vil han ikke anwise et saadant, maa Yderen aflæsse den paa et bekvemt og passende Sted i Gaarden.

Naar Forordningen af 8. Januar 1810 saa nøje og omstændelig værner Tiendeyderne, saa viser dette klart nok, at Tiende-ejerne ofte har stillet urimelige Fordringer til Yderne. Imidlertid kunde Tiendetagerne ogsaa ske Uret fra Ydernes Side, og for at hindre dette er der i Forordningen en hel Del Bestemmelser, der skal værne Tiendetagernes lovlige Rettigheder.

Hovedhensigten med denne Forordning er dog særlig den, at bane Vej for, at Tiendeyderne kan faa Ydelsen i Kærven afløst med en fast aarlig Afgift i Korn eller Penge, og denne Hensigt naaes i fuldt Maal; thi nu gaar det rask med Tiendeaf-løsning, og i Løbet af en Snæs Aar er de allerfleste Tiendeaf-gifter fastsatte.

I Dalby og Stubberup Sogne blev Trangen til at faa Tien-den fastsat stærkere og stærkere hos Yderne.

Ved Aar 1800 stod Landbruget højt paa Hindsholms Herregaarde. Særlig var Hverringe og Bøgebjerg rene Mønsterbrug. Stamhusbesidderen paa Hverringe, Hr. Kammerjunker Rudolf Juel, var med Rette anset for at være en af Landets mest fremragende Jordbrugere. Han var tillige en fremsynet Mand, der havde Øje for, hvad der skulde til, for at ogsaa hans Fæstere kunde blive dygtige Landmænd. Han fritog dem mod en billig Pengeafgift for Hoveriarbejdet, han fik Udstykning og Udflytning iværksat og hjalp i det hele sine Fæstere saa godt til Rette, at Professoren i Landøkonomi, Hr. Gregers Begtrup, da han 1802 besøgte Hindsholm, kunde give dem det Skudsmaål, at de var Fyns dygtigste mindre Jordbrugere.

Selvfølgelig var det til stor Fordel for Bønderne at blive fri for Hoveriarbejde, men Hr. Juel erklærede til Professor Begtrup, at ogsaa han havde megen Fordel af Hoverifrigivelsen; thi han kunde nu drive sine Gaarde, som han ønskede, uden at

være bunden af Hoveriforeningens Bestemmelser, og han avlede nu saa store Afgrøder, at hans Fordel af Hoveriafløsningen var meget betydelig.

Den Gang var Præsterne mange Steder Foregangsmænd, som Landbrugere; men en af de allerdygtigste var Præsten i Dalby. Kun 29 Aar gammel modtog Pastor Niels Holm dette gode Embede frit for alle Pensionsbyrder. Baronee paa Schelenborg havde Kaldsret, og der blev ikke taget Aldershensyn. Hvorledes Pastor Holm var som Præst, har det ikke været muligt at skaffe Oplysning om, men Skolevæsenet tog han sig ivrigt af, og Landbruget tog han fat paa med megen Energi, og man ser af hans Regnskaber bl. a., at han leverede Saasæd vidt omkring til Præster, Forpagtere, Herremænd og enkelte Bønder.

Det mest interessante ved Præstens Regnskaber er for os dog dette, at han lod sit Tiendekorn tærskes særskilt; thi derved bliver vi i Stand til at se, hvor meget Tiendeyderne i Dalby og Stubberup Sogne Aar for Aar avlede lige fra 1790 indtil 1819, da Tienden blev afløst. Præstetienden var jo nemlig en Tredivtedel af samtlige Tiendeyderes Avl. I Aarene 1807—12 er det dog ikke muligt at bestemme Avlens Størrelse; thi i disse 6 Aar er det meste af Stubberup Sogns Præstetiende bortforpagtet for en fast Pengeafgift.

I Aarene 1790—99 beløb Præstetienden sig i Gennemsnit til kun 230 Tdr. Korn aarlig, og ganger vi dette Beløb med 30, ser vi altsaa, at samtlige Tiendeydere i begge Sogne kun har avlet ca. 7000 Tdr. Korn om Aaret. Af nyt Hartkorn fik Tiendeyderne i begge Sogne paa det nærmeste 400 Tdr., og man ser da, at der gennemsnitlig kun avledes 17—18 Tdr. Korn pr. Td. Hartkorn.

Nu tager imidlertid Udskiftning og Udflytning Fart. 1799 blev Byen Stubberup og hele Dalby Sogn udskiftet. Præstegaardens Jorder var bleven udskiftet fra Fællesskabet med Dalby Bymænd allerede 1783. — Den største By i Stubberup Sogn, **Martofte**, blev udskiftet 1805, og de andre kort efter, undertagen Egense, hvor Fællesskabet holdt sig til ind i Halvtredserne.

Efter Udskiftningen blev det gamle Trevangsbrug forladt, og den almindeligste Inddeling af Skifterne blev nu 6 med Korn og 3 med Kløver og Græs. De tre Skifter blev nu 6 med

gode Jorder tilsaaet med Byg, og de andre med Rug, Ærter og Havre.

Nu steg Udbyttet ret betydeligt, hvilket man kan se af Præstens Tienderegnskab. I Aarene 1800—06 modtog han gennemsnitlig 300 Tdr. og 1813—18 370 Tdr.

At Tienden steg saa stærkt var meget tilfredsstillende for Tiendetagerne, men blandt Yderne var der Uro og Gæring, de vilde gerne have Tienden bestemt, inden den blev alt for høj, og da Tiendetagerne var utilbøjelige til at gaa med til en Afløsning, tog de modigste af Bønderne, de i Martofte, fat og fik udarbejdet og afsendt følgende Skrivelse til Tiendekommissionen:

»Da en Del Beboere af Martofte By i Stubberup Sogn
»paa Hindsholm ønsker at erholde den af dem ydede Korn-
»tiende bestemt til aarlig Afgift, saa skal vi undertegnede paa
»samtliges Vegne herved anmode Tiendekommissionen om, at
»den saa snart (som) muligt vilde foretage denne Forretning
»til Afgiftens Bestemmelse, ifald mindelig Forening ej skule
»kunne erholdes med Tiendetagerne, som er for Kongens og
»Kirkens Parter, Besidderen af Baroniet Schelenborg og for
»Præstens Part, Hr. Holm i Dalby. Alle Beboerne er Fæstere
»under Baroniet Schelenborg.

Martofte den 2den November 1816.

Hans Jensen.

Niels Jensen.

Skrivelsen havde følgende Tilføjelse:

»Endvidere begærer undertegnede paa Øen Bogense saa
»og Anders Pedersen i Egense, begge i Stubberup Sogn og
»Fæstere til Schelenborg, vores Tiende bestemt til aarlig Afgift.

Lars Jensen.«

Tiendekommissionen lod nu alle Vedkommende indkalde til et Møde i Martofte Fredag den 18. April 1817, Formiddag Kl. 9 hos Sognefoged Niels Rasmussen for i Overensstemmelse med Forordning af 8. Januar 1810 at faa Tiendeafgiften bestemt for Rekvirenterne enten ved mindelig Forlig eller i Mangel heraf ved Kommissionens Kendelse efter en nærmere bestemt og forudgaaende Undersøgelse.

Samtlige Gaardmænd i Martofte var Rekvirenter, undtagen Godsforvalter Lauritzen, der var Fæster af Udflyttergaarden »Sofiedal«, og af Byens 22 Husemænd krævede de 18 at faa Tiendeafgiften fastsat.

Efterhaanden kom flere og flere med, og da Kendelsen endelig den 23. December 1818 blev afgiven, kom den til at omfatte de allerfleste af Sognets Tiendeydere.

Der opnaaedes mindelig Forening om Tiende af Hør og Hamp. Disse tilkom alene Præsten og skulde kun ydes i Pastor Holms Embedstid; men ellers var det ikke muligt at opnaa Forlig; thi Yderne vilde ikke tilbyde mere end det, de ydede før Udskiftningen, og Præsten og Baronens krævede lige saa meget, som de havde modtaget i de senere Aar, og da de førstnævnte ikke vilde lægge til, og de sidste ikke slaa af, blev det nødvendigt for Kommissionen at afsige Kendelse.

Inden Afsigelsen af denne Kendelse foretoges en Del Forhandlinger mellem Kommissionen paa den ene Side og Tiendetagerne og Tiendeyderne paa den anden Side; og derefter blev Jorderne eftersete og undersøgte, og der blev regnet ud, hvormeget hver kunde avle i Gennemsnit, og derefter blev Tienden for hver saa endelig udregnet.

Baronens Fuldmægtig gjorde gældende, at Fradragning af Tærskningsomkostninger for Baronens Vedkommende formentlig ikke burde finde Sted, efterdi Tiendeyderne var pligtige som Hoveriarbejde at udtærskes deres Tiende.

Tillige krævedes der ogsaa fra Baronens Side en høj Betaling for Halmen, »fordi der lides et stort Tab ved dens Af-savn. Af Mangel paa det sædvanlige Foder maa Besætningen »indskrænkes, der tabes en Del Gødning, og desuden maa »Halmen i denne Egn anvendes til Ildebrændsel, da Brænde »næsten ikke er til at opdrive.«

Præsten oplyste, at Boghvedetienden ene tilkom ham; han modtog af denne Kornsort almindelig 4—5 Td. aarlig af Beboerne paa Lang, i Egense og Nordskov, og det mindste, han havde modtaget, var 2—3 Tdr.

Baronen havde i Aaret 1817 ladet Tiendekornet tærskes særskilt fra 2 Gaarde i Martofte og fra 1 Gaard paa Lang og Udbyttet blev henholdsvis fra

1. Mads Larsens Gaard i Martofte 13 Td. 1 Skp. $2\frac{1}{2}$ Fdk. Korn
2. Frands Christensens „ „ „ 12 „ 6 „ 1 „ „
3. Hans Madsens „ paa Lang 9 „ 7 „ „ „ „

Baronen opgav dernæst, hvor mange Kærver og Neg af hver Slags, han havde modtaget fra hver af de 3 Gaarde i Aarene 1814—16, og hvis Kornet i disse Aar havde givet lige saa meget af sig som i 1817, saa vilde Kornudbyttet af deres Konge- og Kirketiende i disse 4 Aar i Gennemsnit have beløbet sig til for:

1. Mads Larsen . . . = 12 Td. 7 Skp.
2. Frands Christensen = 12 „ 2 „ $1\frac{1}{2}$ Fdk.
3. Hans Madsen . . . — 8 „ 2 „

Hvis alle Tiendeydere i Sognene havde kunnet yde forholdsvis lige saa meget som de nævnte tre Mænd, saa havde hele Tienden kunnet beløbe sig til ca. 1500 Tdr. Korn eller 500 Tdr. til Præstens Part.

Præstetienden i disse Aar beløb sig imidlertid til kun 370 Tdr., saa det ses, at Baronens havde valgt nogle af de bedste Gaarde til sin Prøvetærskning.

Kommissionen tog intet Hensyn til Prøvetærskningen og heller ikke til Baronens Krav om, at der ikke maatte foretages Fradrag for Tærskningsudgifter for hans Tiendekorn. Dette Fradrag blev fastsat ens for alle tre Tiendeparter, til 48 ß for 1 Td. Rug eller Ærter, 40 ß for 1 Td. Byg og 24 ß for en Td. Havre, og for Tiendens Oppebørsel blev der fradraget 12 ß for hver Td. Korn.

Da der ikke kunde opgives nogen Pris for Halm, fordi der ikke handlede med denne Vare, blev Godtgørelsen for denne fastsat i Havre, »som det Korn, der mest nærmer sig til Halmen«, og hvorefter følger, »at denne Værdi bestandig stiger »og falder forholdsvis med denne Kornsort, hvorved man for»mener, at hverken Tiendetagerne eller Tiendeyderne kan »blive fornærmet, hvilket ellers kunde blive Tilfældet, naar »Halmen blev beregnet til Penge og derved blev staaende som »fast Afgift.«

Istedet for Boghvedetiende fik Præsten forlods en Skæppe Byg af hver Gaard i Nordskov, Egense og Lang ialt 14 Skp., og Tiende af Hør og Hamp, som Pastor Holm skulde nyde; sin

Embedstid, blev efter Overenskomst ansat til ialt $31\frac{1}{2}$ Pd. Hamp og $45\frac{1}{2}$ Pd. Hør, begge Dele renskaget.

Samtlige Tiendeydere erklærede derpaa, at de vilde afgive den fastsatte Afgift i Korn i Skæppen, og det blev derefter fastsat, at Tiendekornet skulde leveres hvert Aar inden December Maanedes Udgang.

Kommissionens Beskrivelse af de enkelte Landbrugs Tilstand og Ydeevne følger nu, men af Hensyn til, at denne meget lange Beskrivelse vil optage megen Plads og næppe være af almindelig Interesse, skal her kun meddeles den ejendommeligste samt meget kortø Udtog af enkelte af de andre. Nr. 1. Gaardmand i Martofte Jens Rasmussen (nu Niels Christian Nielsen) har $37\frac{1}{4}$ Td. Sædeland (a 12000 □ Alen) hvoraf Hovedloden, $27\frac{3}{8}$ Td. Land er muldleret, Mellem lodden 9 Td. Land, leret og sandblandet, og Engloden $\frac{7}{8}$ Td. Land er sandblandet. Den almindelige Drift saavel for denne Mand som for de øvrige Beboere i Martofte By er 6 Aars Brug efter 3 Aars Hvile, og er 1ste, 3dje og 5te Halm Byg, 2den Halm Rug, 4de Halm Ærter og Vikker og 6te Halm Havre.

Skønt Jorden næppe kan udholde dette Sædskifte mere end højst 2 Omgange, er det dog den almindeligste Driftsmaade i Byen, og kun enkelte af Beboerne, som enten har af de ringere Jorder, eller de, som kan se det uheldige i Driften, har begyndt med at lade Jorden hvile i 4 Aar, men vedbliver at drive den i 6 Aar.

Der gives ogsaa nogen Undtagelse, hvor Agrene støder mod Moser og Enge, da slige som oftest side og kolde Agerender efter 2—3 Udsæd enten besaaes med Havre eller udlægges til Græsning.

»Af disse Aarsager har vi set os beføjede til at formindske Bygsæden og udvide Havresæden, mere eller mindre efter Loddernes Beskaffenhed, ligesom og for Gaardmændene en længere Hviletid paa Jorden, alt ligesom det ved Undersøgelsen paa Marken befandtes, og Jorderne efter deres ringere Bonitet behøvedes.

Hvad her er sagt angaaende Driftsmaaden refererer sig til Byens samtlige Beboere, hvorfor man anser det for overflødig videre for hver Mand at omtale denne.

Femeldte Jens Rasmussens Udsæd og Avl anses saaledes:

Udsæd	Fold	Avl	Hel Tiende	Middelpris efter 10 Aars Kapitelstakst
Rug og Ærter 6 Td.	4	24 Td.	2 Td. 3 $\frac{1}{8}$ Skp.	=17 Rbd. 2 $\mathcal{M}$ 13 $\frac{1}{2}$ B
Byg. 12 "	6	72 "	7 " 1 $\frac{3}{8}$ "	=31 " 4 " 2 "
Havre. 7 "	5	35 "	3 " 5 "	= 9 " 4 " 5 "
Halmen udgør i Vægt 173 $\frac{3}{8}$ Lpd. Hver 20 Lpd. af				
Værdi som 3 Skp. Havre, er 26 $\frac{1}{8}$ Skp og i Penge = 9 " " " 3 $\frac{1}{8}$ "				
				67 Rbd. 5 $\mathcal{M}$ 8 B

Herfra afgaar:

Tiendens Oppebørsel paa Ageren

13 Td. $\frac{4}{8}$ Skp à 12 B pr. Td. er 1 Rbd. 3 $\mathcal{M}$ 12 B

Tærskeløn for 2 Td. 3 $\frac{1}{8}$ Skp

Rug eller Ærter à 48 B er 1 " 1 " 13 "

Do. for 7 Td. 1 $\frac{3}{8}$ Skp Byg à 40 B er 3 " " " "

Do. " 3 Td. 4 Skp. Havre à 24 B er 5 " 4 " } ÷ 6 Rbd. 4 $\mathcal{M}$ 4 B

Tiendens Værdi i Penge er altsaa 61 Rbd. 1 $\mathcal{M}$ 4 B

Hertil lægges den ved Forordningen af 8. Jan. 1810

befalede „en Tiendedel“ 6 " " " 11 $\frac{1}{2}$ "

Hvored Tiendens Beløb i Penge bliver 67 Rbd. 1 $\mathcal{M}$ 15 $\frac{1}{2}$ B

Som til Korn reduceret udgør = 3 Td. 5 Skp 2 $\frac{1}{8}$ Fdk Havre

" " " " " " " " = 3 Tdr. Rug

" " " " " " " " = 8 Tdr. Byg

der ydes med Korn i Skæppen, og hvoraf Besidderen af Baroniet Schelenborg faar de to Tredjedele, og Sognepræsten i Stubberup een Tredjedel.

Nr. 61. Niels Jensen paa Lang (nu Hans Nielsen) har en samlet Lod paa 44 Td. Land, hvoraf 28 Td. Land er leret og 16 Td. Land stift Ler. Endskønt Jordbunden saaledes er meget forskellig fra de øvrige og foran anførte Jorder paa Øen, (der væsentligst er sandede og moseagtige) skønner man dog ikke, at der paa denne stive Jord, som er meget vanskelig at behandle, kan avles en større Afgrøde end paa disse, og Tien- den ansættes til 3 Td. Rug, 3 Td. 3 $\frac{3}{8}$ Skp. Byg og 3 Td. Havre.

Nr. 47. Peder Nielsen i Nordskov (nu hans Sønnesønssøn Niels Peder Nielsen) har 46 Tdr. Land, hvoraf Bylodden er sand- og lerblandet og indeholder 22 Td. Land. Udlodden 24 Td. Land er Sand, og $\frac{1}{2}$ Del deraf lidet muldet. I Tofterne til denne By kan saaes Byg og Ærter, og det i tørre Aar endog med (kun) maadeligt Held, da Jorden mange Steder er underkastet Solfald.

Størstedelen af denne Jord er under Drift med Vaarsæd, og efter hvad der kan skønnes, er $\frac{3}{4}$ af hver Mands Bylod besaaet. Udlodderne bestaar derimod paa meget faa Undtagelser nær af Sand og gaar over fra blød Sand til noget fastere Sand og enkelte Steder meget lidet muldet, alene skikket til Rugsæd, samt noget Boghvede og Havre, af hvilke Kornsorter tages et Par Halme efter 6—8 Aars Hvile, og anses denne Brugsmaade at anvendes af samtlige Gaardmænd i Byen.

Skønt Gaardene i Dalby og Hersnap var og er lige saa gode som Martoftegaardene, og skønt Udskiftningen var foretaget 6 Aar tidligere, stod Landbruget noget tilbage for samme i Martofte.

Og dog fandtes et af Fyns allerypperste Landbrug den Gang i Dalby, nemlig Præstegaardens.

Den landøkonomiske Professor Gr. Begtrup, der 1802 besøgte Hindsholm, var den Gang ogsaa sammen med Herremanden paa Hverringe i Dalby for at se Pastor Holms fortrinlige Landbrug. Hans Beskrivelse af dette Besøg kan passende danne Afslutningen paa herværende Skildring.

Professoren fortæller: »Præsten var saa god at vise os »sine Marker, der prunkede med den herligste Sæd. Præstens »Lod er 60 Tdr. Land geometrisk, blot Agerjord. Paa disse 60 »Td. Land er den aarlige Udsæd 60 Td. Sæd; thi Sæden saaes »meget tykt i denne Egn. Det Aar — 1802 — var Udsæden 40 »Td. Byg, 12 Td. Rug, 3 Td. Hvede, 4 Td. Havre, 1 Td. Ærter, »noget Havre og Vikker til Hestene til at slaa grønt, og om- »trent 10 Td. Land med Kløver. Omendskønt Udsæden var »saa stor holdt han dog en Besætning paa 11 Heste, 12 Køer, »30 Faar, 4 Svin og stor Mængde Gæs. Hestene holdtes inde »paa Vikkehavre, til Kløveren var slaaet. Den ny Kløver blev »skaaren i Hakkelse og given med Valle paa, og saaledes blev »den henstaaende i et Kar et Døgn for at syr(n)es, førend den »gaves til Svinene. En stor Vrimmel af Gæs blev underholdt »i en liden Enghave, hvor de havde Vand.

»Samme Aar forpagtede Hr. Holm sin Præstegaards Avl »til en Bondekarl paa følgende Vilkaar: Gaarden skulde drives »efter Præstens Forskrift og Plan. Af Kvægbesætningen skul- »de Forpagteren græsse og vinterfodre 6 Køer for Præsten, de

»øvrigte 6 var til Forpagterens Nytte, desuden 8 Heste og 30 Faar
 »for Præsten. Forpagteren vedligeholder Hegnet. Tienden ved-
 »kommer ej Forpagteren. Den Villighed af Bønderne,
 »at de udkører Præstens Gødning, overdrages
 »Forpagteren. Forpagterens Afgift er $\frac{2}{5}$ af den udtær-
 »skede Sæd. — Præstegaardens Jorder er af den Godhed og i
 »den Gødningsstand, at man sikkerlig kan regne 8 Fold. —
 »Udsæden var 60 Td. a 8 Fold, giver 480 Td.; deraf tilkommer
 »Præsten $\frac{2}{5}$, er 288 Td., foruden Græsning til 8 Heste, 6 Køer
 »og 30 Faar. Denne Forening var mere værd end en Forpagt-
 »ningsafgift af 12 Rdlr. (1 Rdlr. = 3 Kr. 20 Øre, 1 Rbd. = 2 Kr.
 »(indført 1813) pr. Td. Land.«

Kilder.

»Forordning af 8. Jan. 1810.« — »Kronens Skøder.« — »Can-
 celliets Brevbøger« og Gr. Begtrup: »Beskrivelse af Landbru-
 gets Tilstand paa Fyn.« Kbhn. 1806. Desuden af utrykte:
 »Tiendekommissionens Protokoller« samt en Del Dokumenter
 fra Dalby Præstegaardsarkiv.

En interessant Mark i Kauslunde.

»Ej vi glemmer Fortids Arv,
mens vi fremmer Nutids Tarv.«

Disse Verslinier af Chr. Richardt mindes vi om, naar vi gaar over Gdjr. H. Chr. Jensens Mark i Kauslunde, og jeg gad vide, om man noget andet Sted i Landet mere slaaende ser Fortid og Nutid række hinanden Haand end netop her. Ved Sommer-tide ligger Marken dækket af en frodig Afgrøde, der bærer Vidne om, at Markens Ejer fuldt ud er paa Højde med sin Tid som Landmand.

»Virksomhed og Velstand gror
i Tøndemaal og Traver.«

Gaar man en Efteraarsdag over de pløjede Furer, ser man et Utal af smaa Potteskaar, der fortæller om en fjærn Fortid, den saakaldte yngre Jernalder (de første Aarhundreder efter Kristi Fødsel), hvor Ligbrænding var almindelig i saa godt som hele Landet, og hvor Urnerne med Asken nedgravedes paa flad Mark i ringe Dybde paa store fælles Gravpladser.

At disse Skaar stammer fra gamle Urner, er der ikke Tvivl om, da de nøjagtig ligner de Skaar, man kan finde i den store Gravplads ved Skrillinge.

Der er heller ikke Tvivl om, at man her har en Gravplads i Lighed med — eller maaske i Forbindelse med — Gravpladsen ved Skrillinge.

Ved Gravning af Grunden til et Hus ikke langt fra nævnte Mark fandt man flere Urner, der alle sad i en Alens Dybde. Ingen af dem var dog hele, men Skaarene udviste, at disse Urner havde været større, rigeligere forsynede med Ornament, af en mere rødlig Farve og af en haardere og stærkere Beskaffenhed end de mindre, sortbrune Urner, hvis Rester man kan

finde i Marken og paa den store Gravplads ved Skrillinge. Endvidere har man ved Gravning i det ene Hjørne i Marken fundet en Mængde af de sidstnævnte mindre Urner, og Tilstedeværelsen af en Gravplads er dermed godtgjort. Det mærkelige er kun, at man i Marken finder Potteskaar i saa stor Mængde, at man blot ved at gaa et Par Skridt kan samle en Haandfuld. Det kunde se ud, som om Urnerne har ligget saa overfladisk, at de er bleven pløjede op, men dette strider mod de Iagttagelser, man har gjort ved forømtalte Byggegrund, ved Gravningen i Hjørnet af Marken og paa den store Gravplads. Som Regel laa eller ligger Urnerne her, om ikke dybt, saa dog dybere end Plovfuren, (hvad man forøvrigt ogsaa kan overtyde sig om ved at iagttage Jordvæggene ved de store Grusgrave, der findes i Nærheden af den store Gravplads. De smaa Firkanter paa en Alens Dybde og Bredde, der skærer sig ned i det røde Grus, menes at være Oldtidsgrave, idet man i disse altid finder Potteskaar og en Jordart, der nok kan se ud til at have været i Forbindelse med Ild.) Men hvorledes skal det da forklares med de mange Potteskaar i H. Chr. Jensens Mark? Ja dette Spørgsmaal maa en Fagmand paa Oldgranskningens Omraade besvare.

Den jævne Almue har gisnet paa, om der ikke her i hin fjærne Fortid har ligget en »Urnefabrik«. — —

Det var i Grunden ret rimeligt, om en »Urnemager« havde slaaet sig ned her i Nærheden af den store Gravplads. For Resten har man ved Gravning af en Roekule gjort et Fund, der kan pege i samme Retning. Man fandt en gammel Stensætning, belagt med et tykt Lag Aske, og som meget vel kunde tænkes at hidrøre fra en Ovn, hvor Urnerne efter Tildannelsen har været hærdede eller brændte. En Del af Urnerne er gaaet i Stykker under Behandlingen, og Skaarene er da bleven spredte over den nærliggende Mark. At mange er gaaet i Stykker under Fabrikationen, rimer sig godt med, at de Skaar og Urner, man har fundet i Marken og paa den store Gravplads, er meget skøre. Dette maa jo have været en daarlig Anbefaling for »Fabrikanten«, men naar alt dog tyder paa, at han har haft en rivende Omsætning, saa kan man deraf slutte, at han maa have været »ene paa Pladsen«, uden Konkurrence.

Saa vidt vides, har ingen sagkyndig nogen Sinde været paa Stedet. Var det monstro ikke et saadant Besøg værd?

I samme Mark findes en Ager (Pløjestykke), som man fra gamle Dage har kaldt Blodageren. Det er den syvende Ager, regnet fra Gaarden og udefter.

I de Dage, da de Kauslunde Bymænd samledes til Bystævne, var det ret almindeligt, at der opstod Slagsmaal mellem dem, naar de gik fra Stævnet. I Markfællesskabets Dage var der Emner nok, som skulde behandles paa Bystævnet, og som kunde give Anledning til Strid mellem de enkelte, og selv om Bymændene med Oldermænden i Spidsen gjorde sig al mulig Umage for at dømme retfærdigt mellem de uenige, saa skete det ikke sjældent, at den, som Dommen eller Kendelsen gik imod, søgte at skaffe sig lidt Oprejsning paa Hjemvejen.

Saaledes fortælles det, at to Mænd, der gik fra Bystævne, kom i Klammeri, da de var et Stykke ude i Kirkegyden. Det gik efterhaanden over til Haandgribeligheder, og i Stridens Hede tumlede de ind paa Marken. Tolleknivene røg af Skederne, og Slaget endte med, at den ene faldt for aldrig mere at rejse sig.

Men den Ager, som vædedes af den dræbtes Blod, blev nu en Blodager, og Jord fra denne Ager havde blodstillende Egenskaber. Stærke Blødninger standsede øjeblikkelig, naar man lagde Jord fra Blodageren paa det blødende Lem. Det gjaldt ogsaa de saakaldte Blodstyrtninger, men saa skulde Jorden lægges i Nakken paa den syge.

Folk kom langvejs fra for at hente Jord fra Blodageren. Nulevende ældre Folk mindes at have set Ryttere komme jagende paa sveddryppende Heste for at hente Jord.

Fra den Dag, da omtalte Drab fandt Sted, var det Skik i Kauslunde, at Bymændene skulde have en ny, ren Skjorte (Jordeskjorte) paa, naar de gik til Bystævne.

N. Martensen.

Fra det gamle Dallund.

Fra Partikulier Jacob Rasmussen, Tommerup, har vi modtaget følgende Rettelser og Tilføjelser til Artiklen om det gamle Dallund i sidste Aarbog.

Sagnet om, at Fanden hentede Velbaarne Oberst Finecke († 13. 5. 1729) har aldeles ingen Betydning og passer ikke paa ham. Det samme fortælles ogsaa om Velbyrdige Eiler Høeg († 1660). Men med meget større Styrke siger Sagnet, at Fanden hentede Staldmester Etatsraad J. F. Haxthausen til Dallund (død i København 1719). — Billedet i Aarbogen af Oberst Finecke ligner ham ikke. Kun Rustningen synes at ligne Rustningen paa et Maleri af Obersten, der fandtes paa Dallund c. 1880—90. Oberst Finecke og Fru Clara Lewetzau gjorde ej Bønderne Fortræd og fik derfor før deres Død det Skudsmaal, at de var Gud velbehagelige. — Den omtalte graa Skytte var fra Sverrig kommen hertil sammen med Baron Blixen Finecke 1820. Efter Baronens Død 1829 forsvinder den graa Skytte. Rasmus Skyttes Enke var den gamle Abelone, der boede i en Gaard i Serup. To af Skytterne var fra Glavendrup. Den ene af dem hed Jens Knudsen († 1810). — Den kloge Frands i Rodstrup var Broder til Degnen Niels Archtander Larsen i Skamby († 1853). Frands døde 1858. Han havde i sin Ungdom været Livtjener hos Baron*) paa Dallund indtil 1801. Herefter bosatte han sig i Rodstrup og praktiserede baade som Doktor og Dyrlæge. De om ham nævnte Kunster om at malke af en Kniv og om Hønen med Kyllingerne er ikke udførte af ham, men af Enøjet Lars i Sønder sø og Tømrer Hans Rasmussen i Gyrup. Derimod kunde Frands faa Tørvane til at komme af sig selv fra en Stue til en anden og springe op i Kakkellovnen. Dette Kunststykke udførte han nemlig for Malkepigerne i Hollønderiet paa Dallund.

*) Kammerjunker Finecke døde 1801, saa det er vel hos ham og ikke hos Baron.

Svenske Krigsfanger paa Fyen 1714.

Ved Pastor G. Schovsbo.

I Aaret 1709 kom Danmark-Norge under den enevældige Konge Frederik den 4de med i den store nordiske Krig. Det var Sverige, det gjaldt, og dets krigerske Konge Karl den XII. Og Maalet var — om muligt — at vinde Skaane, Halland og Blekinge tilbage. Tabet af disse ældgamle danske Lande — særlig af Skaane — smertede endnu efter et halvt Aarhundredes Forløb. Men Maalet var ikke naaet, da Freden sluttedes i 1720, skjønt Ivar, Huitfeldt, Tordenskjold og mange andre stod Kong Frederik troligt bi.

Den 30. December 1712 blev en forenet dansk-sachsisk-russisk Hær ved Gadebusch i Mecklenborg slaaet af Svenskerne under Anførsel af Magnus Stenbock, som derefter marcherede mod Danmark. Han lagde sig med en Hær paa ca. 11.000 Mand ind i den holsten-gottorpske Fæstning Tønning ved Ejderens Udløb i Vesterhavet i den sydslesvigske Landsdel Ejdersted; men her skete den Begivenhed, der næst efter Pultava-Nederlaget var den største Ulykke, der ramte Svenskerne i hele den Krig: Den 16. Maj 1713 maatte Stenbock overgive sig med hele sin Hær, som derefter maatte forblive i Krigsfangenskab i Danmark indtil Krigens Ende, forsaavidt der ikke skete Udveksling imod de Fanger, Svenskerne havde taget under Krigens Gang.

General Stenbock selv døde som Fange i Kjøbenhavns Kastel 1717. Af de andre fangne Svenskere blev en Del anbragte rundt om paa Fyen. Og om dem findes der nogle Oplysninger i Fyens Bispearkiv paa Landsarkivet i Odense under Nr. 418: Provsternes Relationer om de svenske Fanger i deres Herreder.

»Relationen« (Indberetningen) for Vends Hærred indledes saaledes:

»Efter høj-kongelig Maj.s allernaadigste Befaling til vores velædle og Højærværdige gunstige Hr. Biskop Dr. Christian Muus, dateret Kjøbenhavn den 7. September 1714, er denne en rigtig Specification paa de Svenske Fanger, som nu kunde findes her og der udi Vends Herred.«

Af de derpaa følgende Indberetninger anfører jeg kun dem fra de Sogne i Herredet, hvor der fandtes saadanne Fanger.

I Ørsløv og Fyns Sogner haver ikke een eneste af de svenske Fangere nogen Tid havt sit Tilhold, Ophold eller nogen Tjeneste, men man haver vel ofte seet eet eller andet Par af dem gaa om i Sognerne at begjære Almisser, hvilket testerer

P. Winther.

Fyns Præstegaard, den 17. Sept. 1714.

I Udby Sogn er en svensk Fange ved Navn Alexander Svenske, som siden forleden Paaske haver tjent Povel Juul, Skomager i Udby, for Skomagersvend. Ellers haver ingen af de svenske Fanger nogen Tid haft sit Tilhold, Ophold eller nogen Tjeneste her udi Sognet uden denne ene.

Hvilket testerer Christian Risbrich, m. m.

Ronæs Præstegaard, d. 17. Sept. An. 1714.

At der i Nørreåabye og Indsleff Sogner ingen af indbemeldte Fanger kan udmeldes, det testerer

Jørgen Friderichsen.

Udi Brenderup Sogn findes 4 af de svenske Fanger, nemlig hos Rasmus Jørgensen i Kjøstrup 1 Karl ved Navn Lars Falk, hos Hans Larsen i Holze en Karl ved Navn Peder, hos Mads Jørgensen i Broe 1 Karl ved Navn Mogens, og 1 Karl hos Jørgen Olsen i Aahøjrup ved Navn Svend Flinch, hvilket herved testerer

Ernst Günther Helm.

I Fjelsted By tjener 3 svenske Fanger, nemlig hos Jens Jørgensen 1 Karl ved Navn Christian Staffenhagen, som har været Rytter under Ritmester Echsteds Compagnie, under Oberst Roses Regimente; hos Jesper Jacobsen 1 Karl Lauritz

Jensson, om tjente Leutnant Stocke (eller Koche), som laa i Bogense, og er rømt. Hos Jesper Nielsen 1 Karl, Magnus N., som og tjente en Lieutenant, som er bortrørnt fra Bogense. Flere af de svenske Fanger findes nu ikke i Fjelsted eller Harndrup Sogne som haver dens Tilhold, Ophold eller Tjeneste. Hvilket hermed testes af

Knud Rosenringe.

Udi Balsløv og Eybye Sogner opholder sig ingen af de svenske Fanger, men ellers stundom har løbet her omkring Par og Par tillige for at betle.

Testerer Niels Hanssøn Aalborrig.

Fra det øvrige Fyen meldes, at der i Skovby Herred er 56.

I Nyborg By og Sogn er der 22, nemlig: 1 Ritmester, 1 Kaptajn, 4 Lieutenanter, 1 Regiments-Kvartermester, 3 Cornetter, 1 Fenrich, 1 Staldmester, 1 Rustmester, 1 Adjutant, 1 Feltværer (?), 3 Sergeanter og 4 gemeene Knægte. Af de andre Fanger i Vindinge Herred er én bleven Forrider paa Holckenhavn, en anden »Aarstjenere« hos Lars Møller til Kiølemølle (?) i Odense, een er »for noget« overladt af Oberst von Kiørbitz (til Hellerup) til Hendrich Kier.

I Kerteminde er der 25, i Bogense 39, i Odense 25, nemlig i Vor Frue Sogn 13, i Sct. Hans Sogn 3, i Sct. Knuds Sogn 9.

Fra Skamby meldes: Endnu en pommersk Dreng paa 6 à 11 Aar, der med de svenske Fanger var ankommen; hans Fader skal have tjent vores allernaadigste Konge og være falden ved Slaget for Gadebusch, og skal samme bemeldte Dreng være bleven fangen af de svenske.

2 i Frugde »skal have abandonerit Sverrig og perpetuerit sig Danmark.« (d. v. s. han har opgivet at vende tilbage til Sverrig og bestemt sig til at blive i Danmark.) I Svendborg Amt stiller Sagen sig saaledes:

En Sadelmager i Bødstrup paa Langeland »haver med sig een af de svenske Fanger, der og er Sadelmager, og arbejder med ham her i Sognet, hvor de haver været 2 eller 3 Ugers Tid og maaskee bliver her endnu i denne Uge.«

I Aastrup er der 3, som »skal være udygtige formedelst plesur (Blessure = Saar) og Alderdom.«

Af de 12 i Faaborg erklære de 5, at de agter at blive i Danmark.

I Hellerup »skal være gift og skal have fæst et Hus paa Hellerup Gods.«

I Egen se er der 1: Andreas Høver, der »skal være fød i Sælland, men mange Aar har været i Sverrig og nu fangen ved Tønningen; siger sig aldrig at ville komme til Sverrig.«

I Hundstrup har Lars Svendsen Egerod været syg i 6 Uger og er endnu sengeliggende.

Om 9 Mand i Svanninge siges: »Disse skal have været der i Sommer; men hvor de vil søge deres Ophold i Vinter, vidste Sognepræsten ikke at berette.«

»Udi Jordløse Sogn paa Damsbo, Hr. Capitain Christian Corfitz Rosenkrantz tilhørende, opholder sig en svensk Fange ved Navn Baron Erich, som skal være Vagtmester, tiligemed sin Tjener, hvis Navn jeg ikke ved. Ellers findes her ingen hverken i Jordløse eller Haastrup Sogner —af den Sort.

Testerer Lauritz Munch.

Jordløse imellem d. 30. Septembris og 1. Octobris Anno 1714.«

I Haarby: Jørgen Engelhart skal have taget Tjeneste og er bleven Rytter under Oberstlieutnant Raabe.

Fra Rise paa Ærø, der den Gang hørte til Hertugdømmet Slesvig, beretter Præsten, der aabenbart har noget vanskeligt ved at udtrykke sig:

»At jeg i allerunderdanigste Hørsomhed efter den allernaadigste, mig tilsendte, Kongl. Forordning, skal indlevere min Vitterlighed om de Svenske Fanger, som i Fyens Stifft erre hensatte, da er der ingen af dem, som i denne Guds Meenighed sig opholder; thi det er strengelig forboden fra begge de Højførstelige Huse, Pløn og Glychsborg, at ingen af Deris Underdanere enten maa huusze dem eller lide dem i Landet, med mindre de medfører gyldig attest og allernaadigst dimis fra Danmark; hvilket jeg fuldelig allerunderdanigst bekræfter.

Christen Fabricius.«

Jeg ser mig ikke i Stand til at opgive det samlede Antal af de Krigsfanger, der opholdt sig paa Fyen.

Biskoppen opgør nok Tallet i en »Extract af Præsternes udi Fyens Stift deres Specifikationer paa, hvor mange svenske Fanger, der findes i deres Sogner, indhentet af Provsterne og mig tilsendt.« — — men jeg kan ikke finde Rede i den.

Som man vil se, har ogsaa dette Ophold af Svenskere haft sin Indflydelse paa den fyenske Folkerace, ligesom Svenskekrigen et halvt Aarhundrede tidligere. Adskillige af dem blev her paa Øen og giftede sig med fyenske Piger — eller ogsaa efterlod de sig en hel Del »uægte« Børn.

Naar man desuden betænker, at baade Venderne i Middelalderen og Spanierne i 1808 har tilført Fynboerne udenlandsk Blod, maa det vel siges, at den fyenske Race ikke er helt ren! Men derfor kan den alligevel være god nok!

En forsvunden Kirke i Vestfyen.

Viby Kirke i Udby Sogn.

Ved Pastor A. R. Idum, Føns.

I den katholske Tid er det vist aldrig sket, at en Kirke er bleven nedbrudt her i Landet, naar undtages hvad der skete, efter at »den sorte Død« i Aarene 1348—50 havde bortrevet saa mange Mennesker, at flere Sogne har været ganske folketomme. Det blev simpelthen anset for en Helligbrøde! I Aarene lige for 1357 lod Valdemar Atterdag nedbryde 11 Landsbykirker og af deres Sten opføre et Slot i eller ved Randers — sikkert, fordi Sognenes Beboere vare uddøde.*)

I Ribe Stift henlaa efter Pesten 12 Kirkesogne øde, hvoraf dog snart efter de 2 atter bleve bebyggede. I det gamle Haandskrift »Ribe Oldemoder« fra c. 1325 findes en Liste over alle Kirkerne i Ribe Stift; heri er med en senere Haand ved flere Kirker tilføjet Ordet: *desolata* (ø d e) — sikkert som Følge af den sorte Død.« I Ringkøbing Amt nævnes saaledes 5 øde Kirker.

Men efter Reformationens Indførelse 1536 blev flere Kirker og Kapeller nedrevet i Følge Kongebud og Beboerne henviste til at søge den nærmeste Sognekirke. Allerede før Reformationen har man brugt at annektere nogle Kirker til andre som Hovedkirke i et Pastorat med 2 eller 3 Kirker. Det skete, naar Sognet var for lille til at føde en selvstændig Præst.

Men saa blev dog Kirken staaende tillige med Anneks-Præstegaarden. Imidlertid gik man ogsaa den Vej at beordre nogle Kirker og Kapeller nedrøve som overflødige. Dette skete især ved Kristian den III.s »K l e m m e b r e v e« af 1555. For Kapellernes Vedkommende var det ofte den eneste radikale Udvej til at blive papistisk Væsen kvit, som gik i Svang der flere Aar efter Reformationen, undertiden knyttet til en »hellig Kilde« der

*) C. E. T. Reinhardt: »Valdemar Atterdag«, S. 195.

paa Stedet. (Skærum Kapel ved Vemb f. Eks.) Men Sognets Beboere satte sig derimod af al Kraft; de vilde ikke af med deres Kirke, og flere Steder sejrede de, saa den dødsdømte Kirke staaar endnu den Dag i Dag.

Jeg taler ikke her om Købstæderne. Købstæderne var nemlig saa rigelig forsynede med Kirker i Forhold til deres Størelse, at der var nok at rive ned af. Men naar det ogsaa skete ude i Landsognene, var Meningen vel nok tillige den at forbedre Præsternes Lønninger ved at give Sognene større Indtægter.

I Jylland gik det ud over 40—50 Kirker; mærkeligt er det for Resten, at der i vore Dage ude i Hedeegnene har rejst sig nye Kirker i mange af de Distrikter, hvor de gamle Kirker laa, ofte lige i deres Nærhed. Paa Fyen og Sjælland blev der hvert Sted nedrevet en halv Snæs Kirker; men det var Meningen, at der skulde være gaaet en halv Snæs endnu paa Sjælland, deriblandt den sjældne og ejendommelige Tveje-Merløse Kirke ved Holbæk. Det blev der dog heldigvis ikke noget af!

Her paa Fyen blev følgende Kirker »afbrudte«:

1. Viby Kirke i Udby Sogn (1555).

2. Haagerup }
3. Fleninge } i Brahetrolleborg Sogn (1569).

(Præstegaarden ligger i Haagerup.)

4. Findstrup i Diernisse Sogn.

5. Ferrislev i Rolfsted Sogn (1590).

6. Sct. Regitses Kapel og Kilde i Frørup Sogn.

7. Hjulby Kirke ved Nyborg.

(En ny Kirke er rejst igen i vore Dage.)

8. Hjallesø (1576) blev skænket Jørgen Marsvin til Opførelse af hans nye Hus paa Hollufgaard.

9. Kørup }
10. Agernæs } i Krogsbølle Sogn.

Om de 2 sidste er at bemærke, at K ø r u p Kirke c. 1601 blev opbygget igen af den raa og voldsomme Mourits Podebusk. J a c o b M a d s e n roser denne nye Kirke, der var »stor og skøn som St. Knuds Kirke i Odense.« Desuagtet blev den atter nedbrudt c. 1784. A g e r n æ s Kirke blev i Følge Resolution af 1574 nedbrudt i 1601, og et Bedehus opført i Stedet; dette blev 1787 lavet om til et Hospital, men brændte 29. 3. 1855 (Wibergs Præstehistorie).

I Følge Navnene synes baade V i b y og U d b y at høre til de ældste Byer ved Landets Opdyrkning og Bebyggelse. Viby har maaske endda været Hovedbyen med en Helligdom i den hedske Tid; Navnet »Vi« betyder: det indviede Sted (Helligdom) og V i b y er jo et ret almindeligt Navn. Begge Steder er der saa bleven rejst et kristent Gudshus, sagtens paa Kongens Bud, da Udby (og Viby) laa under Kronen, og sikkert oprindelig som Træbygninger; senere har man saa faaet Raad til at afløse disse med Gudshuse af Sten.

Herom vides dog intet bestemt ud over, hvad man véd var Tilfældet anden Steds. Første Gang, jeg har fundet Sognet V i b y nævnt, er det Annex til U d b y Sogn.

1546, den 29. November tilstaar Kongen (Kristian den III.) Hr. Christoffer Mikkelsen, Sognepræst i Udby (i Fyen) paa 10 Aar Halvdelen af Sognets Kongetiende; desuden skal han være fri for Gæsteri i samme Tid (Holger Rørdam: Danske Kirke- love I., S. 264). I »Danske Magazin« 4 R. I., S. 248 kaldes det paagældende Sogn imidlertid V i b y. Samme Steds Side 399 findes følgende under 7. og 9. Januar 1555:

»Item Weyebye kirche skal nederbrydes och sogne folchit søge till Vdbye kirche.« (Der er Mulighed for, at Sognepræsten selv har ansøgt dero m.)

Dermed er saa Kirken dødsdømt; men det er ikke sagt, at der lige strax er bleven begyndt paa dens Nedrivelse; i hvert Fald stod der endnu 1574 betydelige Murrester tilbage. Disse blev der imidlertid senere Brug for, nemlig til at reparere Middelfart Kirke med. Da Biskop Jacob Madsen var paa Visitats i Middelfart i 1590, begærede Borgerne nogen Hjælp til Kirkens Istandsættelse, idet den var »ilde fardig«; der laa bl. a. Sildegarn inde i Kirken (!) 20. 8. 1591 var Biskoppen

atter i Middelfart angaaende Kirkens Istandsættelse. Borgerne fik saa Lov til at tage Stenene fra Viby Kirke. De Brokker, der blev tilbage, siges at være brugt til Fyld ved Folks Gaarde, hvor man endnu kan finde Stykker af store Munkesten. Senere er saa det andet Materiale bleven fjærnet; dog er der endnu saa sent som i 1910 fundet Grundsten af Kamp paa Pladsen, ligesom ogsaa Brokker af røde Mursten. Disse Grundsten er dog ogsaa forsvundne nu, og Grunden er bleven ryddet saa grundigt, at det ikke en Gang er muligt at angive, hvor stor Kirken har været.

Der har naturligvis været Kirkegaard omkring Kirken, og der er tidligere bleven opgravet mange Skeletter. Pladsen er nu indhegnet og fredet, og den gamle Døbefont, som tidligere fandtes i den nordligste Gaard i Viby — maaske den gamle Præstegaard (Annekspræstegaard) — hvor den var bleven brugt til Hundetrug (!), er opstillet paa Pladsen. Den er af Granit, men det øverste af Kummen er ituslaaet; iøvrigt er den uden særlig Interesse.

Kirken har ligget ud til Landevejen fra Middelfart til Assens lige øst for samme og lidt syd for Viby By paa en Bakkeskrænt, der skraaner ned mod Aaen, som under Landevejen løber ud ved Svinø og Gamborg. Syd herfor stiger Terrænet atter brat opad imod Rolund By (der nævnes allerede 1330). Herfra er der atter et Stykke Vej (c. 1 Km) videre ad Landevejen til Udby Kirke.

Imidlertid er vi vist ogsaa i Stand til at sige noget om, hvor Grundstenene fra Viby Kirke er blevne af; det er nemlig vistnok dem, der sidder som Sokkelsten i Udby Kirke. Denne Kirke er oprindeligt bygget i romansk Stil af raa og tilhuggen Kamp, men er senere bleven ombygget og forandret flere Gange. Vedel Simonsen nævner en Ombygning i 1468 og synes at mene, at Kirken indtil da har været af Træ. Dette passer dog ikke, da den oprindeligt romanske Kirke er betydelig ældre. Jeg vil snarere antage, at Kirken i 1468 er bleven ombygget med Mursten i gotisk Stil. Men senere er Kirkens Kor bleven forlænget imod Øst, og i Korets Sokkel sidder nu c. 50 store tilhugne Kampsten af buet Form og profilerede med Tovsnoring. Det er ganske givet, at

disse Sten har ikke oprindelig hørt til Udby Kirke, hvis Kor er firkantet og sikkert altid har været saaledes. De stammer fra en Kirke, der har haft *K o r r u n d i n g* (Apsis). Og det er utvivlsomt *V i b y K i r k e* de stammer fra. Hvornaar disse Sten er blevne anbragt i Udby Kirke, har jeg desvære ikke kunnet faa oplyst, men det er ikke sket i 1468. thi da stod *V i b y K i r k e*. Det maa være sket efter 1591 — da Middelfart Kirke jo først skulde have Murstenene, førend man kunde faa fat paa Sokkelstenene — eller i hvert Fald efter 1555. Der er ikke bevaret nogen *K i r k e r e g n s k a b s b o g* vedrørende Udby Kirke, hvoraf denne Ombygning kunde ses; dette var ellers paabudt i Kristian IV.s Reces af 1643.*) Ved Kongebrev af 22. 3. 1671 fik Grev Vilh. Fred. Wedell Konge- og Kirketienden af *U d b y m.* fl. Sogne tillige med *jus patronatus*. Indtil da har Kirken ligget under Kronen. Men der findes intet i Grevskabets Arkiv om Kirkens Tilstand den Gang, ej heller er der ført særligt Regnskab over de senere Arbejder ved Kirken. Det var dog muligt, at man ad den Vej kunde have faaet lidt at vide om Kirken. Dens Indre er ret tarveligt; der er f. Eks. ingen Hvælninger, men kun Gibsloft, og alt tyder paa, at den har været fattig. Ved en Reparation i 1915 kom det saaledes for Dagen, at man i det 18. Aarhundrede havde malet et smagløst Alterbillede med Draperier paa Korets Østvæg — i Mangel af Altertavle; det blev atter overkalket. En Undtagelse danner dog *D ø b e f o n t e n* af Granit med firkantet Overdel og med Hoveder og Ornamentter paa Kummen; den er sikkert Kirkens oprindelige og er ret smuk.

I Følge Marm. Danica I., 243 har Kirken ej et jernbeslaaet *K i r k e d ø r* med Indskrift fra 1409; men den er forlængst forsvunden.

Derimod har den 2 *K l o k k e r*, og den ene af dem er utvivlsomt kommen fra *V i b y K i r k e*, da Landsbykirkerne i Reglen ikke fik Lov til at flutte sig med mere end én Klokke. Det sørgede Regeringen for i 1525, da Kirkerne maatte af med deres

*) Det kan jo ogsaa være Resterne af Udby Kirkes egen paa Grund af Korets Udvidelse nedrevne Apsis, der her har fundet Anvendelse. For den romanske Udby Kirke har sikkert ogsaa oprindelig haft Apsis.
H. B. S. H.

Klokker til Kanoner; det gjaldt om at holde Kristian II. ude af Landet. Vends Herreds Kirker maatte saaledes af med 18 Klokker, der tilsammen vejede 44 Skippund og 4 Lispund. (Jac. Madsens Visitatsbog ved Crone.) Den vestligste af Kirkens Klokker er desværre omstøbt i 1838. Den østlige er derimod Kirkens egen, idet den foroven i 2 Linier bærer følgende Indskrift:

»Anno 1615 da hatver Hans Jepsen, Borger udi Melfar, køft denne Klokke til Whie Kierke for Kirkens Penge, oc vor (d. v. s.: var) Hr. Peder Idbensen.*) Sogen Præst och Andres Mikelsen i Wybie och Hans Godsen i Wbye Kirkeværger. Mit Gottes Hülff gus mick Berent Bodeman zu Lübeck.«

Der er herefter næppe Tvivl om, at en Del af Stenene samt Klokken fra Viby Kirke er kommen til Udby Kirke; den havde vel ogsaa første Ret, da Sognefolket fra Viby jo blev henvist til denne.

Men af alt dette fremgaar det, at Viby Kirke 1555 var opført i romansk Stil af huggen Kamp med Korrunding og fine Sokkelsten med tovsnoet List; denne Bygning maa antages at være rejst før Aar 1200. Senere er den saa bleven udvidet og repareret i gotisk Stil med Mursten; den har utvivlsomt selv efter dette været kønnere end Hovedsognets Kirke, saa at det bl. a. af den Grund maa beklages, at Nedrivelsen ramte den. Kirker med Korrunding (Apsis) er jo ikke saa almindelige, om end de findes i alle Landets Egne; her i Herredet vides det, at Asperup og Brænderup Kirker tidligere har haft Apsis.

Et Vidnesbyrd om Viby Kirkes Ælde er et endnu bevaret Granitrelief, hvorefter her gives en Afbildning.

Det findes nu indmuret i Østgavlen af en Gaard oppe i Udby, men har oprindeligt siddet i Kirkens Granitmur. Det forestiller 2 Personer, c. 12 Tom. (32 cm.) høje, vistnok en Mand og en Kvinde der holder hinanden i Haanden og træder

*) Præstens Navn, som er udfyldt ved Støbningen, skal være: Peder Jørgensen (1602—1655).

Granitrelief fra den (1555) nedbrudte Viby Kirke
i Udby Sogn, Vends Herred. Findes indmuret i Gavlen paa en Gaard i Udby
O. Hagerup fot. 1921.

paa en Lindorm eller Drage. Jeg vil gætte paa, at det skal forestille Kirkens Bygmester og hans Hustru. Men nu er der det mærkelige, at der i Sökkelen paa Udby Kirkes Nordmur ved den vestlige Side af Kvindernes oprindelige Indgang sidder et ganske lignende Relief af Granit; det forestiller ogsaa 2 Personer. Om ogsaa de træder paa en Drage, kan desværre ikke ses, da det nederste af Stenen gaar ned i Jorden. Denne Sten er ikke omtalt i »Trap's Danmark«; derimod har han nævnt en anden Figur, som sidder indmuret i Skibets Nordvæg ved dettes oprindelige Nordvest-hjørne, lidt højere oppe; det forestiller en Dyrefigur, en Ulv

eller et Lam? Mon der skulde være en Forbindelse mellem de 2 Kirker, saa at det f. Eks. er de samme Mennesker, der har rejst begge Kirker?

Alterfigur fra den (1555) nedrevne Viby Kirke
i Udby Sogn, Vends Herred, forestillende Apostlen Jacob den ældre.
Findes i en Gaard i Rolund.

O. Hagerup fot. 1921

Der er ogsaa bevaret en Rest af Viby Kirkes gamle Altertavle, nemlig en udskaaren Egetræs Figur, som nu opbevares i en Gaard i Rolund (se Figur II). Benene mangler, men af Ibskallen, som han holder i sin højre Haand, fremgaar det, at Figuren skal forestille Apostlen Jacob den

ældre. Den stammer fra Middelalderen og er i hvert Fald ikke yngre end c. 1450.

Hvorledes disse 2 Figurer er kommen i privat Eje, vides ikke. Men jeg formoder, at de oprindelig har været opbevarede i Udby Kirke, og saa er blevne udrangerede eller solgt som gammelt Skrammel i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede.

Sluttelig vil jeg nævne lidt om et Par gamle Jordlodder oppe ved Udby Kirke. I Kristian III.s Domme af 20. 4. 1545 nævnes, at Præsten i »Wby«, Hr. Peder Tygesen fik 1451 af Hr. Niels Bruun i Middelfart paa hans Moders Vegne en Jordlod, Steentoft ved Udby Kirke, til Eje, for sig og sine Arvinger — men ikke for Embedet. En anden Jordlod samme Steds: Ormstoft skulde derimod følge »Præstebordet« (Rønæs Præstegaard).

Byfoged Jørgen Seerup Bie's mærkelige Bedrifter.

Kulturhistoriske Skildringer fra Kerteminde 1735—40.

Af Politimester V. Woll, Kerteminde.

I Aarbogen for 1920 har Forf. meddelt et Par Træk af Samfundslivet i Kerteminde omkring 1730, og de følgende Linier maa betragtes som en Art Fortsættelse heraf. De mange spredte Træk, som de gulnede Aktstykker giver, er her søgt samlede til et Helhedsbillede, der giver os en nogenlunde tydelig Forestilling om de snævre og indskrænkede Forhold, hvorunder Datidens Mennesker levede i vore smaa Købstæder; det er, som om de var hinanden for nær paa Livet, og som om der ikke var Plads til mere end én betydelig Person ad Gangen, og der opstaar en levende Uvillie mellem dem, der hver for sig mener at have Krav paa Førstepladsen.

Befolkningen i Danmarks Købstæder optaltes første Gang i 1672, og ved den Lejlighed havde Kerteminde en Befolkning paa 642 Mennesker. Næste Gang en almindelig Folketælling fandt Sted, var næsten 100 Aar senere, nemlig 1769; da var Tallet steget til 706, hvortil kom en Garnison paa henved et Par Hundrede Mand. Indenfor dette faatallige Borgerskab foregaar alt-saa de Optrin, som beskrives i det følgende, væsentlig paa Grundlag af en Del Dokumenter i Landsarkivet for Fyen (i Pak-

Foruden de i Teksten eller i de følgende Noter særlig nævnte Kilder er benyttet: Kerteminde Kirkebøger, Skøde- og Pantebøger, Grundtakster og Brandtaxationer (de to sidste Grupper navnlig til Besterumelse af Ejendommens Beliggenhed) — endvidere den af Provst Bøgh i 1770 forfattede haandskrevne Beskrivelse af Kerteminde, nu i Landsarkivet i Odense (betegnet B), og Strøms Afhandling om Præster i Kerteminde og Bjerge Herred, trykt i Saml. til Fyns Historie og Topografi III, V og VI.

ken »Odense Amts Arkiv No. 271«). Vi vil som Indledning kaste et Blik paa denne Befolknings Sammensætning og Livsvilkaar.

Hovedmassen var naturligvis Smaafolk, væsentlig Fiskere, Søfolk og Haandværkere. Kun nogle faa Købmænd, af hvilke enkelte havde Skib i Søen, hævdede sig op over det øvrige Børgerkab, og blandt dem var Medlemmerne af den talrige Bagerske Slægt de eneste, som endnu havde Rester af det forrige Aarhundredes Velstand i Behold, men den søgte de ogsaa at holde sammen paa, bl. a. ved saavidt muligt at gifte sig indenfor Slægten selv¹⁾. — Op fra den civile Befolkning hævdede sig iøvrigt kun nogle faa Embedsmænd, først og fremmest de to Præster (Sognepræsten og Kapellanen). Endvidere fandtes der indtil 1740 en hensygnende Latinskole med en Rektor og 1 à 2 »Hørere«, i Reglen alle yngre Theologer, der snarest muligt søgte Præstekald. — Om nogen verdslig Embedsstand i Nutidens Forstand kan man næppe tale. Vel fandtes der ikke alene en Byfoged, men ogsaa en Byskriver, begge med kongelig Udnævnelse, men disse var ofte uden juridisk Uddannelse, i alt Fald uden nogen formel Garanti for deres Dygtighed, da det juridiske Studium ikke afsluttedes med nogen Eksamen²⁾, og oftest var vel disse Embedsmænd uden anden Fordannelse end den, der kunde erhverves f. Eks. som »Skriverdreng« hos Lensmanden (eller senere Stiftsbefalingsmanden). Deres Indtægter bestod væsentlig i Sportler; Byfogdens »faste« Løn fra Staten udgjorde i den Tid, her er Tale om, Halvdelen af de ved Embedet faldende uvisse Indtægter (Bøder og lign.). »om de kunde naa 30 Rdl. aarlig«, men som oftest var de langt ringere. — Intet Under, at Byfogderne jævnlig skiftede og var baade forhutlede og forarmede Personer. Om Byfoged Jens Lauritzen Krag, som døde 1730, hedder det, at han næppe efterlod sig nok til at komme i Jorden for (B). Efter ham fulgte Diderich Hornemann, der i 1734 »forlod Tjenesten som en brødløs Bestilling og tog Afsked fra Byen med de Ord, at den skulde faa en Byfoged efter ham, som skulde være endnu værre end han selv var«, (B), en Spaadom, der i en sørgelig Grad blev til Sandhed, som det følgende vil vise. — En Postmester havde man haft i alt Fald fra 1694³⁾, ligeledes en Vejer og Maaler, men disse Stillinger var saa ubetydelige, at de kun var et Bierhverv for en eller anden Borger og senere hen forenedes med Byfogedembedet. — En Særstilling indtog dog Tolderen. Fra gammel Tid havde Kerteminde en vis Betydning som Havnestad for Odense, og som Følge deraf var »Kgl. Majestæts Tolder i Kerteminde« en Mand, gennem hvis

¹⁾ Se navnlig Bager-Slægstens Stamtavle hos B.

²⁾ Juridisk Examen indførtes først 1736.

³⁾ Fr. Olsen: Det danske Postvæsen indtil 1711.

Hænder ret betydelige Pengebeløb flød, og han maatte derfor nødvendigvis være en vederhæftig Mand. Endnu en rum Tid efter at Handelsvejen til Odense havde taget en anden Retning, derved at man omkring 1680 fandt det bugtede Sejlløb op gennem Odense Fjord til Stige, vedblev Tolderen i Kerteminde i Kraft af den gamle Tradition at være en betydelig Mand.

De kommunale Anliggender styredes af en Magistrat, der bestod af en Borgmester og 2 Raadmænd, hvilke i det heromhandlede Tidsrum alle havde kongelig Udnævnelse. I Forening med Byfogden og Byskriveren varetog Magistraten dernæst Skiftevæsenet, og endelig fungerede Magistraten som »Raadstueret«, en Domstol, til hvilken Byfogdens Domme indankedes.⁴⁾ — Byfogden var derimod paa en Gang Underdommer og Politimester, forsaavidt man i hine Tider overhovedet tog sig af Politivæsenet. At disse indviklede Competenceforhold kunde give rig Anledning til Strid mellem Embedsmændene indbyrdes, kan ikke forundre os.

Det lille Købstadsamfund var her som i det øvrige Danmark afgrænset fra det omliggende Land ved Byporte og Hegn, om ikke af anden Aarsag, saa af Hensyn til Konsumptionen⁵⁾ den almindelig forhadte Afgift, der indførtes efter Svenskekrigen 1660 som en Forbrugsskat paa alle Varer, der ad Landevej bragtes til Købstæderne, og først afskaffedes ved Loven af 7. Febr. 1851. Særlig hvor Konsumptionen var bortforpagtet for en vis aarlig Afgift — dette var gennem en Aarrække Tilfældet i Kerteminde — vakte den megen Misfornøjelse, da man jo ikke uden Føje kunde mistænke Forpagterne for, at de med eller uden lovlige Midler søgte at bringe det mest mulige Udbytte ud af deres Forpagtning, og alle Kneb forsøgt for at unddrage sig Afgiften.

Borgerne var meget ofte ved Slægtskab eller Svogerskab indbyrdes forbundne. Naar man beskæftiger sig med Datidens Personalhistorie, møder man Gang paa Gang de samme Personer som beslægtede eller besvogrede med den ene og den anden af de Samtidige, saa at man uvilkaarlig faar Indtryk af, at hele Byen var som en eneste stor Familie; hertil bidrog meget den almindelige Skik, at Enker eller Enkemænd indgik nyt Ægteskab, ofte flere Gange efter hinanden.

Fra 1707 beklædtes Borgmesterstillingen af Johan Adam Merchel, en Mand, der oprindelig skal have været kongelig Lakaj og derefter blev Tolder i Kerteminde. Han var formuende og skal have været en baade retsindig og god Mand. Han døde

⁴⁾ Danske Lovs 5—2—90 og 1—6—9.

⁵⁾ Se f. Eks. Kæmmerregnskabet for 1692: »Købt Torn til Byens Indhegning, formedelst ej Svig ved Konsumptionen skulde ske, 7 Læs.«

i en høj Alder i 1733, og Borgmesterhvervet gik over til den hidtidige første Raadmand Peder Christian Schøthz⁶⁾, medens Tolderembedet allerede nogle Aar forud var overdraget Merchels eneste Søn Christian Carl Merchel.

Om disse to Mænd, som baade paa Grund af deres Uddannelse, sociale Stilling og Formuesforhold sikkert har været de toneangivende i Byen, skal her anføres de biografiske Oplysninger som har kunnet tilvejebringes, navnlig efter B., S. og Kirkebøgerne.

Den førstnævnte var født omkring 1680 og Søn af Forpagter Schøthz ved Bogense og Inger Pedersdatter Bøgvad. Den unge Peder Christian blev Student og gav sig til at studere Jura. Hans Moder var imidlertid bleven Enke og ægtede i 1693 den daværende Sognepræst i Kerteminde, Sebastian Johansen Friis. Derved er Sønnen formodentlig bleven knyttet til Kerteminde, i alt Fald optræder han i 1716 som Konsumptionsforpagter her, da han underskriver som Vitterlighedsvidne paa Købmand Aage Pedersen Syv og hans (fjerde!) Hustrus Testamente⁷⁾. Samme Aar var han d. 5. Marts bleven viet (»hjemme i Huset«) til Hilleborg Marie Bager og derved kommen ind i dennes rige og vidtforgrene Slægt. Hun var iøvrigt i 1713 bleven Enke efter sit barnløse Ægteskab med Kerteminde-Købmanden Thomas Johansen, hvem hun havde ægtet d. 2. Febr. 1688 (»ungefær 17 Aar gammel« iflg. B., saa at hun maa have været en halv Snes Aar ældre end Schøthz). — Thomas Johansen havde ejet en Gaard paa Hj. af Vestergade og (det nuværende) Præstegaardsstræde (nuværende No. 25, Bryggerigaarden), og denne Ejendom gik saaledes over til Schøthz, der ved Skøde af 15. Sept. 1728 solgte den til Sognepræst Hornemann, som faa Aar efter fandt sin tragiske Død der, myrdet af sin Hustru og hendes Elsker. — Da Raadmand Alexander Mancinus døde, fik Schøthz d. 7. April 1721 Bestalling som hans Efterfølger og rykkede som anført op i Borgmesterstillingen efter Merchels Død. I de sidste Aar af dennes Levetid havde Schøthz i Virkeligheden været den ledende Mand i Magistraten. B. giver Schøthz følgende Skudsmaal: »Han var en Mand af dyb Indsigt og megen Erfaring . . . og forestod sit Borgmester-Embed i fjorten Aar med Myndighed og Anseelse. Forresten havde han sine store Anstød og Fortrædeligheder, hvilke gav ham nok at bestille, ja gjorde ham, som han har sagt mig selv, Livet mangan Gang surt nok. Det ulyksalige Mord paa Sognepræsten Joh. Fr. Hornemann, hvori han højst uskyldig nær var bleven indviklet som den, der mentes at

⁶⁾ Saaledes skriver han selv, men Navnet varieres iøvrigt meget (Schjøtz, Schjødtz, Schytz).

⁷⁾ Fynske og smaalandiske Registre i Rigsarkivet.

kunne forekommet Sagen — den græsselige Sag med den følgende Byfoged, som blev dømt fra sit Embede til Bremerholm, og andre svære Processer, som han havde, men kom vel ud af Alting, vise, baade hvad Mand han var, og hvilke Ting han har gaaet igennem.« — Schøthz, om hvem det hedder, at han er en stor Negotiant, bruger det største Købmandskab og desuden er bemidlet, blev efterhaanden Ejer eller Medejer af adskillige Ejendomme i Kerteminde, som havde tilhørt andre Medlemmer af Bager-Slægten. Efter Stedfaderen Sognepræst Friis overtog han Gaarden paa Langedes Østside N. for Kirken (nuværende No. 6—8), som er opført 1630 af Raadmand og Kirkeværge Karsten Iversen⁹⁾ og forhen havde tilhørt Tolderne Johan Madsen og Bertram Treven, altsaa ret en Patriciergaard efter Datidens Forhold. — En Tid havde han Anpart i en anden Gaard paa Langede⁹⁾, der hvor nu Apotheket er (Gade No. 37), og fremdeles ejede han en Gaard ved Havnepladsen, svarende til den ene (østlige?) Halvdel af nuværende »Tornøes Hotel«, medens den anden Halvdels Plads indtoges af en Gaard, der tilhørte Chr. Carl Merchel. Om dette Naboskab har haft sin Andel i det Fjendskab, som opstod mellem disse to Mænd, og om hvilket B. beretter i forblommede Ord, faar staa hen.

Efter at den højst uheldige Byfoged Bie — om hvem nedenfor skal berettes — var bleven dømt fra sit Embede, blev Schøthz d. 10. Aug. 1742 udnævnt til hans Eftermand og forenede saaledes Borgmester- og Byfogedembedet. Det ene Raadmandseembede var allerede nedlagt 1738, og det andet forsvandt i 1747, saa at Magistraten i Kerteminde paa denne Maade bortfaldt. Sidstnævnte Aar blev Schøthz efter Ansøgning paa Grund af »en meget smertelig og langvarig Sygdom« (B) afskediget i Naade og døde i Oktbr. s. A., 67 Aar gl. Hans Enke overlevede ham i over 10 Aar (begr. 9. Febr. 1758¹⁰⁾) og stiftede før sin Død et Legat til Fordel for Byens Fattige paa 100 Rdl., som endnu bestaar.

Om Tolderen Christian Carl Merchel skal ogsaa anføres et Par Data. Hans Fornavne skyldes uden Tvivl Faderens Forhold til Kongehuset, der har faaet ham til dels at opkalde sin kongelige Herre Christian d. 5te, dels dennes Søn, den noget svaigelige Prins Carl, og det er ejendommeligt, at han selv i mod-

⁹⁾ Indskrift paa Ejendommens endnu bevarede Midterparti. — (Bygherrens Navn og Stilling findes anført i »Fyns Bispearkiv. Bjerger Hld. Breve 1553—1785« Nr. 9).

⁹⁾ Skøde, thinglæst 24. Novbr. 1710, jfr. Panteobligation, thingl. 21. Decbr. 1716.

¹⁰⁾ Kerteminde Kirkebog: »Madam Schytz nedsat i sin egen Begravelse ved den store Dør i Kirken og ringet med alle Klokker.«

neres Alder ofte kun nævnes ved disse to Fornavne. Saaledes forekommer han i 1713 som Daabsfadder under Betegnelsen »studiosus Christian Carl«; i den Toldsvigssag fra 1726, der refereres i Aarbogen for 1913, forekommer han som nærværende under Smugleriet under ret mystiske Omstændigheder (»en Person i en blaa Kappe, hvem de andre kaldte Christian Carl«) — unægteligt ret ejendommeligt, at Borgmesterens og Tolderens Søn indvikles i en saadan Sag; han blev dog frikendt til Slut. Ogsaa i Grundtaxten for 1723 staar kort og godt »Christian Carls Gaard«. — Han skal efter B. have været »en Mand af store Sinds og Naturens Gaver, ligesaa fornuftig som artig, belevn og oprigtig, men formedelst en vis Malheur besværet med den største Sinds-Urolighed, som omsider tog mere og mere Overhaand og gjorde ham mange Gange utaalelig baade for sig selv og andre.« Han havde med sin Hustru Elisabeth Christoffersdatter¹¹⁾ en eneste Datter Vilhelmine Charlotte, der i Ægteskab med den i Kerteminde garnisonerende Major Henrik Flindt havde mange Børn, blandt hvilke Sønnen Johan Thomas Flindt¹²⁾ — bekendt som Politimester i København fra 1788—94, en urolig Tid med Gadeoptøjer, f. Eks. den saakaldte »Posthusfejde«, og Tømmersvendestrejken, Forhold, som han ikke evnede at beherske. — Om Tolder Merchel siger B. endelig at han »omsider, skøndt lige som paa Embeds Vegne, faldt i en meget vidtløftig Proces med Borgmester Schøthz, hvorved de begge nær havde sat al deres Formue til, men Sagen blev dog forliget, da Tolderen ikke kunde udholde Processen længere.«¹³⁾ Merchel døde 1746.

Det vil altid være svært for en Fremmed at faa Fodfæste indenfor et lille afsluttet Samfund, som det, hvis Grundlinier

¹¹⁾ Iflg. B. var hun Datter af Kirkeværge Christoffer. Mogensen og Sønnedatter af Byskriver Mogens Johansen, begge i Kerteminde. Vielsen fandt Sted 7. Okt. 1723

¹²⁾ Biogr. Lexikon V., 211.

¹³⁾ Denne Sags Sammenhæng synes iflg. Dokum. i Pakken »Odense Amts Arkiv Nr. 271« at have været, at Borgm. Schøthz efter Merchels Fremstilling d. 14. Juli 1739 lod sit Fartøj »St. Johannes« udklarere til Norge under falsk Angivelse af dets indehavende Kornladning. Herom anlagde M. dels paa Kongens, dels paa egne Vegne Sag mod S. Under Sagen beskyldte M. iøvrigt Stiftamtmand Sehestedt for Partiskhed ved at nægte ham en Sættedommer, uagtet den konstituerede Dommer, Underfoged Niels Lauritsen Friis, er S.s Svoger og saa uvderhæftig, at han endog nyder Almisser af Fattigpengene (Skr. af 19. Jan. 1740), men d. 25. April 1740 maa han herfor gøre en meget ydmygende Afbigt paa Bytinget, efter først d. 19. Marts s. A. skriftlig at have undskyldt sig for Stiftamtmanden.

er dragne foran, dobbelt svært, hvis den Nyankomme er uheldig i sin Færd og hans Karakter ikke pletfri. Den før omtalte Byfoged Bie er et talende Eksempel herpaa.

Hans fulde Navn angives som Jørgen Seerup Bie, men selv nøjes han ofte med at underskrive sig Jørgen Seerup. — Hans Herkomst har det hidtil ikke været mig muligt at udrede. At han har været Student, anseer jeg for givet, i Betragtning af hans stilistiske Evner — hvorpaa det følgende vil afgive flere Eksempler — og hans rigtige Brug af latinske og andre fremmede Ord. — I 1723 dimitteredes fra Frederiksborg lærde Skole til Universitetet den 20-aarige »Georgius Serup Bie« (se Kbh. Univ. Matrikel, udgivet af Birket-Smith) og da Georgius er den latinske Form for Jørgen, har vi sikkert her den senere Kerteminde Byfoged. I saa Fald har han kun været c. 33 Aar, da han blev Embedsmand her, hvad der dog ikke er særlig paa-faldende; Præster fik ofte Embede om ved 25-Aars Alderen. — Med Hensyn til Navnet Bie kan — efter Chr. Carøe: »Den danske Lægestand« — anføres, at den københavnske Professor, Dr. med. Jørgen Seerup var gift med Anna Kristine Bie, der blev Enke d. 23. Maj 1701. Herefter kan Professoren imidlertid ikke være Fader til ovennævnte Student, hvis da Aldersangivelsen »20 Aar« i 1723 er rigtig. Men det kan jo tænkes, at en Søn af Professor Seerup er født efter Faderens Død i Begyndelsen af 1702 og at der i Aldersangivelsen er fejlet 1 Aar. Den Omstændighed, at Byfogden benævnes med begge Efternavne, kunde give nogen Formodning om, at han som Enkesøn er opkaldt efter sin afdøde Fader, men tillige er bleven kaldt med Moderens Pigenavn.

Men efter al Sandsynlighed har han været ansat i Roskilde, før han dukker op i Kerteminde. I Roskilledokumenter¹⁴⁾ forekommer i Tiden indtil 1734 jævnlig en Byfoged Jørgen Seerup, indviklet i mange Processer, men forsvinder efter dette Aar. I Datidens Avis »Postrytteren« for 16. April 1731 omtales en stor Ildebrand i Roskilde, ved hvilken »Mons. Jørgen Seerup, forhen konstitueret Byfoged« . . . »lod se saa stor Konduite, Flid og Aarvaagenhed i at læske og dæmpe Ilden . . . at den som før sagt næst Guds Hjælp ved hans Vindskibelighed blev slukket.« Disse Karaktertræk genfindes hos Kerteminde-Byfogeden. Hos B. hedder det saaledes, at »Borgmester Schøthz som Bies haardeste, endskøndt nødtvungne Fjende sagde selv mange Gange, at denne Byfoged fattedes hverken Forstand, Gaver eller Villie til at have været den ønskeligste Byfoged, naar han ikkun havde haft et ønskeligt Levebrød, men sulte kunde han ikke, og det var

¹⁴⁾ I Landsarkivet for Sjælland.

under fortvivlede Omstændigheder, han omsider greb til saadanne Foretagender, som hverken kunde eller burde holdes ham til Gode.« Det er tydelig nok B.'s Mening med disse Ord, at Bie forgreb sig paa Embedsmidler, men yderligere Redegørelse herfor savnes. Imidlertid er det muligt ud af Arkivdokumenterne at rekonstruere en Del af Begivenhederne, og man vil da faa Indtryk af en Mand, som uafsladelig plages af Pengeforlegenhed, griber til det ene Middel mere forkasteligt end det andet for at redde sig ud deraf og kommer i Konflikt med Myndighederne, som paataler hans Forsømmelser og Ulovligheder, medens han paa sin Side synes at søge sin Støtte hos Smaafolk og vinde deres Venskab ved — enten paa Skræmt eller for Alvor — at tage sig af deres Tarv, men endelig gaar fuldstændig til Grunde i Nød og Elendighed.

Allerede Aaret efter hans Ansættelse har han været i Konflikt med Magistraten, idet han »et og andet Sted hos Borger-skabet har brugt Expressioner (Udtalelser) om dens Medlemmer, deres Embeds Myndighed til Forklejnelse,« hvorfor han d. 11. Marts 1735 gør Magistraten skriftlig Afbigt.¹⁶⁾ Den 21. November s. A. beklager han sig over Udkommet, idet han »fast maa crapere ved den mig allernaadigst forundte Tjeneste i Henseende til de slette Indkomster, som falder ved samme.« Han er nu kommen i Tanke om, at de Bøder, som en nys udkommen Forordning af 30. April 1734 foreskriver for ulovligt Krohold, maa høre til de uvisse Indtægter, hvorefter han skal nyde Halvdelen, en Betragtning, hvori han dog ikke faar Medhold af Stiftamtmanden. (Skr. 18. 1. 1736.) Men naar der fra 26. Juli s. A. findes en skriftlig Forpligtelse fra ham til »hverken selv eller ved nogen anden, nu eller senere at inkvirere hos Jørgen Rasmussen om Brændevinsbrænden,« kommer man let paa den Tanke, at han næppe forfulgte Smugkroerne saa hæftig, naar Indehaverne forstod at anvende de rette Midler til at dæmpe hans Aarvaagenhed.

Et lille Træk, der viser hvorledes Byfoged Bie kunde skaffe sig Folkegunst, anføres i 1736 i Anledning af en anden Strid med Magistraten. Denne følte sig krænket over, at Byfogden havde indladt sig paa at ordne Indkvartering af en Rytterafdeling, hvorom Generalkommissariatet havde sendt ham en Skrivelse, istedetfor at den formentlig burde være tilstillet Magistraten. (Man har formodentlig ikke i Kommissariatet tænkt sig, at en saa lille By havde anden Øvrighed end en Byfoged.) Magistraten oplyser, at Byfogden har lovet Borger-skabet at søge Kongen om Fritagelse for Indkvarteringen og i den Anledning opsat et

¹⁶⁾ Dette saavel som Størstedelen af de i det følgende nævnte Dokumenter, vedrørende Bie, findes i Pakken »Odense Amts Arkiv Nr. 271.«

Bønskrift, hvormed en Handskemager er sendt til København og har faaet 10 Rdl. til Rejsen, »foruden hvad Frugt Byfogden selv deraf maatte have høstet.« Saaledes »faar han det enfoldige Borgerskab til at følge sig i den Tro, at han raader til dets Fordeel,« saa at der ikke tages Hensyn til, hvad Magistraten foreholder det. — En Kopi af det ganske velskrevne Andragende til Majestæten findes endnu. Man ser deraf, at der skulde indkvarteres 120 Mand og 40 Soldaterkoner, og Byfogden udtaler, at de bedste Gaarde tilhører gejstlige og verdslige Øvrigheds-personer og andre, der ved særlig Resolution ere fritagne for Indkvartering, medens Resten er fattige Skibsfolk og Haandværkere, som selv maa ligge i Straa og i Udhusene, hvis de skal tilstaa de Indkvarterede deres Senge. »Skal nogen profitere ved Indkvarteringen, maa det være Konsumptionsforpagteren Hans Hoppensach« — siger Bie med en lille Spydighed; Indkvarteringen vilde jo nemlig give forøget Indførsel af Fødevarer og andre Fornødenheder til Garnisonen, altsaa forøge Konsumptionen.

Imidlertid havde han haft det Uheld at komme i Konflikt med Bager-Slægten. En Gren af denne ejede »den grundmurede Gaard« ved Stranden, en 3-Etages Ejendom paa den nuværende Toldbods Plads, som dog under Stormen paa Kerteminde den 31. Oktober 1659 var bleven stærkt beskadiget og vistnok siden da havde staaet som Ruin.^{1a)} I 1735, da Huset var saa forfaldent, »at det næppe kunde staa nogen Vinter over«, vilde Ejeren, Provst Søren Tveede i Bjerring, lade det ombygge til en 2-Etages Bygning, og hans Hustrus Søster, den ugifte Engel Bager i Kerteminde, skulde paa hans Vegne tage sig af Sagen. Men næppe havde hun begyndt, før Byfoged Seerup befalede, at der paany skal bygges i 3 Etagers Højde, formentlig i Henhold til en Forordning om, at ingen Købstadgaarde maa »ødes«, hvilket aldeles ikke er Provstens Hensigt. Hun søger da Stiftamtmandens Tilladelse til at fuldføre Bygningen. Byfogden afgiver den 21. September 1735 sin Erklæring og begrunder sin Stilling med, at Byggeforetagendet ikke forud var anmeldt, saaledes som § 3 i Murmester-Laugets Artikler paabød, og at det var uforsvarligt at nedbryde nogen Bygning til en real Gade (Hovedgade) uden Øvrighedens Tilladelse. Endelig anfører han Hensynet til Naboens Tarv, hvilket han som Skifteforvalter saa meget mere maatte paase, da Naboejendommen tilhørte et Døds-

^{1a)} Thingsvidne af 13. Sept. 1660 om den Kerteminde i Svenskekrigen overgaaede Ødelæggelse (trykt i Saml. til Fyns Hist. og Topogr. X., 34) sammenholdt med Grundtaksternes Udtryk: »en øde grundmuret Gaard« o. l. Iflg. B. fandtes der endnu paa hans Tid kun denne ene grundmurede Gaard i Byen.

bo, saa at han personlig kunde blive ansvarlig for Skaden. — Magistratens Erklæring blev ogsaa indhentet, men her udtaler Magistraten, at den desværre ikke kunde faa »Mademoiselle Bagerne« s: Engel Bager og en ugift Søster, til at give Møde. I Betragtning af, at »Mademoisellerne« var Søskendebørn til Borgmester Schøthz's Hustru, undres man lidt over denne Vrangvillie. Men at Byggeforetagendet gik sin Gang, sees den Dag idag af, at Toldkammerets Facade bærer Aarstallet 1735 i smedede Jernankre over 1. Sals Vinduer.

Et Par Aar senere blev Byfoged Bie Svigerfader til en Kerteminde Borger. Der findes nemlig en Ansøgning af 8. Juni 1737 fra Niels Arvesen (Græve), hvis første Hustru lige netop var kommen i Jorden — hun var død d. 31. Maj — om Dispensation fra Reglerne om »Sørgetid«¹⁷⁾, da han vil ægte Byfoged Jørgen Seerup Bies Steddatter Anne Marie Hougaard. Kapellan Boesen attesterer i den Anledning, at Brudgommen har Part i et lille Fartøj, driver Krambod »med adskillige smaa Sorter« og desuden holder Værtshus, og Magistraten oplyser, at Boet er vurderet til 1288 Rdl. 1 Mk. 8 Sk., men Kreditorerne, der til Dels er udenrigske, er endnu ikke anmeldte. Ægteskabet blev indgaaet 12. Sept. s. A., men Svigerfaders og Svigersøns Indflydelse paa hinanden har næppe været heldig, som Fremtiden skulde vise.

Kort Tid efter bliver Byfoged Bie — som det synes ret uskyldigt — indblandet i Borgeren Niels Brochs ægteskabelige Stridigheder, og naar han kommer mindre heldigt fra denne Sag, fristes man til at tro, at Schøthz har en Finger med i Spillet, eftersom Broch er en Søn af Schøthz's Hustrus Kusine, altsaa ogsaa af Bagerslægten. Denne Sag forløb paa følgende Maade:

Der var en Dag opstaaet Ufred mellem Niels Broch og hans Hustru, en Datter af Raadmand Høyer, og Konen hentede sig en Ørefigen. Under stor Alarm og Naboers og Genboers nysgerrige Deltagelse henter Høyer sin Datter hjem med de Ord, at han var Mand for at føde sit Barn, og hun skulde aldrig komme til sin Mand mere. Niels Broch paa sin Side svor paa, at han heller ikke vilde tage imod hende. Efter Godtfolks Anmodning gik Byfogden nu hen for at stille den vrede Ægtemand tilfreds og tog Lovbogen med sig for at vise ham, hvad Straf der var for at leve uchristelig med sin Hustru. Men Manden var »overilet af Drikkevarer« og vilde naturligvis ikke tage mod Fornuft. Han var »utilbørlig« mod Byfogden i Ord og Gerning, vidste ikke, hvad han sagde eller gjorde, slog Blækhornet i Gulvet og rev Byfogdens Papir fra ham, ja han fratog endog Byfogden Lov-

¹⁷⁾ Den Tid, en Enkemand eller Enke skulde lade hengaa efter Ægtefællens Død, før nyt Ægteskab maatte indgaa.

bogen og beholdt den til Dagen efter! Byfogden havde været saa forsynlig at faa et Par Vidner med sig, men til alt Uheld viste det sig at være et Par Søfolk, der var forhyrede med Niels Brochs Skib og altsaa uanvendelige som Vidner imod ham, og desuden var de saa hensynsfulde at fjerne sig under Optrinet, »troeligt persvaderede af Niels Broch og hans Husfolk«, mener Byfogden. Denne udtog nu den følgende Dag Stævning mod Niels Broch for »grove og højstformastelige Ord mod Kgl. Majestæts Lovbog«, men da Vidnerne altsaa ikke duede, og Godtfolk fra begge Sider gik i Forbøn, lod Byfogden sig ikke alene overtale til at lade Sagen falde, men mæglede ogsaa mellem Ægtefællerne, »at de kunde igen tilsammentræde og fatte til hinanden retskaffen Ægteskabs Kærlighed.« Denne vanskelige Opgave lykkedes ham virkelig, i alt Fald i det ydre, og forsaa-vidt skulde man mene, at alt var saare godt, men efter Stiftamtmandens Ordre lod Schøthz optage Thingsvidne, fordi det maatte anses som en Embedsforseelse, at Bie ikke havde gennemført Sagen om de formastelige Ord mod Majestæts Lovbog.

Den følgende Tildragelse synes derimod at maatte bebrejdes Byfogden som en alvorlig Forløbelse; at Meningsforskel mellem Embedsmænd gaar over til ligefremme Haandgribeligheder, hørte dog allerede for 200 Aar siden til Undtagelserne. Ganske vist begynder Aktstykkerne derom med en Klage fra Byfogden over Borgmester Schøthz, men Forholdet maa dog sikkert efter det Fremkomne være det, at Uretten er paa Byfogdens Side.

Den 19. August 1737 holdt Schøthz sammen med de to Raadmænd Raadstueret til Behandling af en Sag, som Konsumptionsforpagteren, Hans Hoppensach,¹⁸⁾ havde anlagt mod 3 Borgere. Da der ikke fandtes nogen Sagfører i Byen, efter at Prokurator Jens Brun (Bruno?) var død i 1735, og det vilde være for bekosteligt at faa en fremmed Prokurator til at møde, havde Byfoged Bie forfattet et Indlæg paa Borgernes Vegne, som han fremlagde for Retten, men han blev nu efter sin Fremstilling »usømmelig beegnet« af Schøthz, som »antog sig Hoppensachs Sag saa hæftig, som om han enten var interesseret i den eller beslægtet med ham, ja endog rejste sig op, angreb Bie og overfaldt ham med Hug og Slag.« I Klagen udtaler han sig med megen Bitterhed om sine Forhold: han har haft »en aarlig Indkomst paa 20 Rdl., men 20 og 100 Fortrædeligheder og med allerstørste Besværligheder saaledes administreret Embedet, at han vil være det bekendt for Gud og Kgl. Majestæt«, »man til-

¹⁸⁾ Hans Hoppensach hørte til en betydelig Købmandsslægt i Kerteminde, i hvilken Bager-Slægten ogsaa var indgiftet. At Schøthz hørte til Hans Hoppensachs Omgang, sees af mine 2 Artikler i Aarbogen for 1920.

føjer mig nu en, nu en anden Tid, adskillig ond Omtale, dog snarest, naar man paastaar, hvad Ret er, og vil holde over Lov og Forordninger.«

Stiftamtmand Sehestedt indhenter Magistratens Erklæring, og nu faar Sagen et andet Udseende: Indlægget indeholdt Beskyldninger mod Hoppensach for at have udskældt Borgerskabet, og da han i Retsmødet nægtede dette, erklærede Byfogden med Trusler at ville overbevise ham »med deraf flydende Ulyd, Ordgyderi og Mundklammer«, saa at Citanten, »som er en sindig og stille Mand, der ej kunde svare Byfogden 1 mod 10, maatte begære Fred og Ro til at føre sin Sag,« men trods Formaning vedblev Byfogden at støje, saa Skrивeren maatte lægge Pennen, »besværende sig ej at kunne skrive eller høre for Ulyd.« Schøthz maatte nu bede Byfogden holde inde med sin Utilbørlighed for Retten eller fjerne sig, hvortil Byfogden »ganske med Foragt svarede, at han vilde sk . . . paa den, der vilde vise ham fra Retten.« Schøthz lod nu Raadstuetjeneren kalde for om fornødent at faa Vagten¹⁹⁾ hentet, stod derpaa op fra sit Sæde og bad Byfogden gaa ud i Forværelset, men denne greb S. om begge Arme med de Ord: »Skal jeg gaa ud, saa skal I med« og slæbte Borgmesteren ud af Døren. Her rev Schøthz sig dog løs, og under dette Optrin er det, som han selv siger, rimeligt, at han med en Haand har rørt eller ramt Byfogden paa Kinden. Denne Fremstillings Rigtighed bekræftes af Byskrивeren og flere Tilstedeværende. Hvad der videre kom ud af denne Sag, vides ikke.

Byfogden kæmpede stadig med økonomiske Vanskeligheder, og det blev da ogsaa disse, som voldte hans endelige Ulykke. Endnu 1738 holdt han Stillingen, om end Angrebene ikke udeblev. Saaledes klages der over, at han ved et Besøg i København var gaaet op til Berider Johan Wedel ved den Kgl. Garde og udgivet sig for en Købmand fra Kerteminde, hvorefter Berideren overgav ham 10 Rdl. til Brodersønnen Kaj Frederik Hjort²⁰⁾ og ½ Pd. »Kaiser-The« til den gamle Provst Wedel i Munkebo, men hverken Pengene eller Theen kom de Paagældende i Hænde, hvorimod Byfogden klarede sig med en Mængde Udflugter. Senere paa Aaret er det galt, at han forholder Byens uvisse Indkomster; endvidere har han pantet for Indkvarterings- og Fattigskat, men rejser en lille Tur til Hovedstaden uden at aflægge Regnskab til Magistraten o. s. v. Men i 1739 flød Bægeret endelig over.

Aaret indledes med en ganske ubetydelig, men dog særdeles betegnende Sag.

¹⁹⁾ Formodentlig militær Vagt.

²⁰⁾ Søn af Forpagter Kaj Hjort paa Ulriksholm, som døde i Kerteminde i 1730. Om Slægtskabsforholdet til Provst Wedel i Munkebo se Saml. til Fyns Hist. og Topogr. V., 368.

Kort før Nytaar kom en Lybækker-Købmand Claus Brünning til Kerteminde for at indkassere Tilgodehavende hos nogle af Byens Handlende, blandt hvilke Byfoged Bies Svigersøn, fornævnte Niels Arvesen. Uheldigvis havde Lybækkeren paa sit Hoved en »Kabuds« med nogle smaa Guldgalloner paa, og den fandt Byfogden sig foranlediget til at konfiskere under Paaskud af, at den stred mod Forordningen²¹⁾, men den sande Grund oplyses tilstrækkelig under et Politiforhør, som Stiftamtmanden beordrede optaget, da Lybækkeren indsendte Klage over Byfogden. For det første oplystes, at Byfogden var klar over, at Brünning var Udlending og ukendt med Forordningen, men endvidere kom det frem, at Byfogden straks havde ytret: »Det er ingen Kunst, at betale sin Gæld med Penge, men at betale uden Penge er en Kunst. Denne Hue skal betale min Svigersøns lybske Gæld«, altsaa tilsigtede han at tvinge Lybækkeren til at give Svigersønnen Kvittering for at slippe for Ubehageligheder med »Kabudsen«. Forøvrigt giver Byfoged Bie, som i det Hele fører en ganske smidig Pen og i stilistisk Henseende er sine Samtidige overlegen, i et af Aktstykkerne et meget anskueligt Billede af, hvorledes det gik for sig under et af Forhørene, som den 7. April blev holdt i Schøthz's Gaard — formodentlig fordi Raadhuset i disse Aar var under Ombygning — idet der blev »brugt Abespil med Rettens Administration, tilsidesat Lydighed og Respekt for Retten og Kongens Lov«, bl. a. ved at Schøthz og andre tilstedeværende tog »Kabudsen« paa, spejlede sig med den og spaserede om med latterlige Miner, ja tilsidst satte Schøthz endog »Kabudsen« paa Dommerens Hoved. Men — siger Bie videre — »Schøthz er i denne Sag som i alt andet den rette Mand, der ser og søger mig paa alle Maader undermineret til min totale Ruin og Undergang . . . og den eneste, der over min Fatalitet skulde glæde sig« o. s. v.

Samme Aar naaede Byfoged Bies ulykkelige økonomiske Omstændigheder deres kritiske Punkt. Man kan ikke andet end faa Medlidenhed med ham og maa aldeles give ham Medhold, naar han d. 4. April 1739 klager sin Nød til Stiftamtmanden med følgende Hjærtesuk: »Af alle de Plager og Genvordigheder, som er til under Solen, er ingen saa tung og besværlig som Fattigdom for en Embedsmand og helst for en Justitsbetjent, i hvis Tal jeg er sandelig den allerarmeste, som og tillige har saa armt og ringe et Brød at leve af, som noget Menneske under Kongens

²¹⁾ Forordning af 16. April 1736 om »Forbud paa Juveler samt Guld og Sølv at bære«. I dennes § 3 hedder det bl. a.: »Ingen maa bruge Guld eller Sølv-Galloner eller Broderi, enten til Livrée, Snore om Hatte . . .« og i § 6 fastsættes Straffen til Konfiskation samt Bøde. Halvdelen saavel af Konfiskationsværdien som af Bøden tilfalder Angiveren.

Krone, ja ikke halvt eller tredie Part for en Musketer Gage.« Han oplyser, at han sidste Aar kun har haft en Embedsindtægt af — 4 Rdl. 1 Mk. 2 Sk.! Det er derfor intet Under, at han maatte gøre sig mere eller mindre lovlige Indtægter ad anden Vej, ejheller, at der er gjort Udlæg hos ham, dels for en Fordring fra Prokurator Borring i Odense, dels for Gæld til Justitskassen, hvorunder man unægtelig er gaaet meget haardt frem, da man endogsaa har frtaget ham Dyner og Lagen foruden hans øvrige nødtørftige Indbo, hvilket alt blev solgt paa Auktion den 21. April s. A. og kun indbragte ca. 40 Rdl. Derfor beklager han sig ogsaa over, at der kun er ladt ham og Hustru tilbage »de bare Straa til Hvile om Natten«. Men hvad mere er: »Dernæst begynder de at gøre mig (saavel) som fattige gamle Kone nøgen; der begyndes ved vore Fødder og endes ved Hovedet, Tøfler, Strømper, Sko, Støvler, Bukser, Halskrave, Klude og Ærmer (Halsklude og Manchetter), Kjortel, Paryk, Hat og Nathue, ligeledes fra min Kones inderste Skørt og saalænge de noget af hendes forefandt.« Man er unægtelig gaaet Staklerne meget haardt paa Livet, naar endog Parykken, som efter den Tids Mode var et ganske uundværligt »Klædningsstykke« for enhver Mandsperson over Bondestanden, blev gjort til Genstand for Eksekution.

Imidlertid var man ikke engang naaet til Afslutning med Lybækkerens Sag, før Byfogden paany var i Konflikt med Konsumptionsforpagteren, idet han atter fremlægger Indlæg for 3 af denne indstævnte Borgere, og det endskønt han selv beklædte Retten den Dag. Da Modpartens Sagfører »beskedentlig« bad om Oplysning om Indlæggets Forfatter, fik han straks dikteret en Bøde af Byfogden! Nu taber man endelig Taalmodigheden. Prokurator Søren Borring af Odense beskikkes til Sættedommer, og der optages et vidtløftigt »Thingsvidne« over Byfogdens Bedrifter. Thingsvidnet selv har Forf. ikke fundet, men det er saa udførligt refereret i en Henvendelse af 28. Maj 1739 fra Borgmester Schøthz og Raadmand Høyer til Stiftamtmanden, at man faar et fyldigt Indtryk af Byfogdens hele Forhold, ja tvivler om, at Manden har været ganske normal. Man faar at vide, at Byfogden har ophidset Folk til Proces mod Konsumptionsforpagteren og til ikke at betale visse Poster af Konsumtionen, saavel som at han i Retten har opført sig usømmeligt med Raaben, Buldren og Allarm. Endvidere har han — hvad der minder stærkt om Holbergs Tobias Prokurator i »Gert Westphaler« — taget Penge af begge Parter under Paaskud af, at ville forsvare dem og derpaa selv paadømt Sagen, saaledes blandt andet taget 14 Rigsdaler af 7 Købmænd for at skrive Stævning mod nogle Haandværkere og ligeledes 14 Rdl. af Haandværkerne for at føre Sagen, derpaa indbildt dem, at Sagen var forliget, og endelig selv paadømt den! Ligeledes har han forsøgt at presse Penge

af en Mand, der falskeligt var udlagt som Barnefader, men da Forsøget mislykkedes, førte han selv Kvindens Sag mod Manden. Han søger den allerringeste for en ringe Bagatel, ja har endog oppebaaret Natmandens Penge for at feje en Skorsten, og da Natmanden ikke kunde faa sine Penge fra ham, har de udfordret hinanden til at slaas! Endnu mærkeligere lyder det dog, at Byfogden »under Skin af Kyssen bider Folk og under anden Maske søger at faa Lejlighed til at faa Folk til at forløbe sig, endog sin egen Svigersøn, for derved at afprygge dem Penge, som de betaler for at blive ham kvit,« og at han »lever et liderligt og skammeligt Levnet, skælder, slaar og bander sin Kone og Datter,« om hvilken sidste han siger, »at han vilde gøre ved hende, for at hun ikke skulde blive saadan en Rufferske, som hendes Moder, hans Kone, er,«²²⁾ at han sjælden er ædru, men sværmer og bander, fører et forargeligt og syndigt Levnet og »om Aftenen, naar han er drukken, skyder, til Ilden flyver over Gaden.«²³⁾ At han truer baade Schøthz, Høyer og hele Byen med Ulykker og Forfølgelser, er efter alt dette ikke mærkeligt. De ønsker derfor, at Stiftamtmanden vil lade ham tiltale ved en Sættedommer til Straf, »for at denne fattige By ikke skal sukke mer over den Omgang, som han søger at undertrykke den med.«

Nu lykkes det endelig i Begyndelsen af Juli 1739 at faa denne Karrikatur af en Embedsmand suspenderet, og at dette foreløbige Resultat har været Magistraten og da særlig Schøthz en Tilfredsstillelse, kan man slutte af Bies Klage af 11. s. M. over den opsigtvækkende Maade, hvorpaa Suspensionen kundgjordes. Først lod Magistraten en Del Borgere og Garnisonens Officerer kalde op paa Raadhuset for at høre den, derpaa drog man med dette Følge samt »Smaadrenge og gemen Pøbel« til Bies Bopæl »for at alterere hans skrøbelige og gamle Hustru«, og derfra endelig til et Værtshus, hvor Bie selv sad og skrev et Skøde, alt under Anførsel af Schøthz »med saadanne Gebærder og Myndighed, at han vidste vel ej andet, end han var lig Alexander

²²⁾ Baade af dette og af andre Steder i det refererede faar man Indtryk af, at Bie har røgtet en Kvinde, som var betydeligt ældre end han selv, og denne Omstændighed har maaske ogsaa øvet sin Indflydelse paa hans Sindsstemning og ladet ham søge Trøst i Flasken.

²³⁾ I fornænte Arkivpakke Nr. 271 findes Regnskab over Kerteminde Brandkasses Indkomster for 1738 med følgende Indtægtspost: »Byfoged Jørgen Seerup Bie og Svigersøn Niels Arvesen en for begge og begge for en af Brandretten tilfunden den 3. Juni for ulovlig Skyden at betale til Brandkassen 10 Rdl.« — Beløbet opføres — naturligvis — som Restance.

Magnus.« Dagen efter blev baade Mænd, Koner og Piger under 1 Mk. 8 Sk. Straf opkaldt paa Raadhuset for endnu en Gang at faa Suspensionen at høre.²⁴⁾)

Men Bie nøjedes ikke med at klage; han skaffede sig samme Dag en Tillidsadresse fra Borgerskabet ved at lade Stævningsmændene afæske en Mængde Borgere Erklæring, som mærkeligt nok kom til at gaa ud paa at afmale Bie som en ren Engel! »Ingen har det ringeste utilbørligt at ytre om Byfogden, som har levet ærligt, christeligt og gudeligt og i sin Embedstid gjort alt, hvad han skulde og burde gøre, saa at de ønsker, at han for Livstid maa blive deres Byfoged.« Selv skriver Bie i dette Aktstykke, at Grunden til at han hades, forfølges og ilde omtales af Magistraten og Konsumptionsforpagteren, er den, at han »har antaget og antager sig Borgerskabets partes i en og anden retmæssig Tilfælde,« naar man foruretter det.²⁵⁾) Ejendommeligt er det at se Tolder Merchel paaføre Dokumentet en lang anbefaling af følgende Indhold, dat. 27. August s. A.:

»Hvis Rekvirenten i forestaaende Poster hos Byens Indvaanere, som her forhen ere navngivne, begærer i Særdeleshed Svar om hos hver især, kan jeg for min Part med Sandfærdighed contestere, at i værende Byfoged Jørgen Seerup Bies Betjenings-Tid her i Kerteminde har han administreret Politien og de til Justitien henhørende Sager med den Alvorlighed, Flid og Ret-sindighed, at megen Uorden og ondt Væsen, som tilforn havde her et fri og ubehindret Løb og meget gængse, er ved hans Vindskibelighed og stedse Agtpaagivelse paa enhvers Forhold blevet afskaffet og remedieret til det gode. I det øvrige har jeg for min Part ej noget imod ham, som jeg med Rette bør eller kan klage paa ham for.«

²⁴⁾ Ved Suspensionen, som fandt Sted efter Kgl. Ordre af 3. Juli 1729, gik Magistraten ganske vist frem efter den af Stiftamtmanden givne Anvisning — Stiftamtets Kopibog over Breve til Købstæderne, Odense Amts Arkiv Nr. 57 — hvorefter Magistraten i gode Mænds Overværelse skulde forelæse Bie Suspensionen og bekendtgøre den for Borgerskabet, men det er jo nok muligt, at Magistraten har gjort mere ud af Begivenheden end strengt nødvendigt.

²⁵⁾ I Förbindelse hermed staar mulig Magistratens Klage til Stiftamtmanden af 30. Maj 1739 over nogle Borgere, hvem Byfogden »instiger« (tilskynder) til ej at efterkomme Stiftamtmandens Ordre af 28. Marts og 28. Maj s. A. om nogle Penges Betaling, . . . »og det med saa mange Eder og Grovheder, at man var nødt til at gaa ind i et andet Værelse og slutte Døren for Byfogden for at nyde Fred, men han undsaa sig ej for at slaa et Vindue ind, saa at Glasset fløj ind i Stuen, hvor vi — Magistraten — var . . . Dette var vi nødt til at taale og considerere ham mere som et rasende end et klogt Menneske.«

Flere ansete Borgere tiltræder ved deres Underskrift ganske denne Udtalelse.

Man fristes næsten til at tro, at en skjult Rivalitet mellem Schøthz og Merchel har faaet denne sidste til saa stærkt at støtte Bie.²⁶⁾ Men det hjalp altsammen ikke. Allerede den 13. Juli udfærdiges den kongl. Ordre til at tiltale Bie, og inden Maanedens Udgang sad han forvaret i Odense Arrest »under Raadhuset«. Herfra sender han den ene Klage efter den anden til Stiftamtmanden, bl. a. over Underfoged Niels Lauritsen Friis, som er konstitueret i hans Sted i Kerteminde, men som efter Bies Fræmstilling er ulovkyndig og daglig trænger til Hjælp af Schøthz »om ikke for andet, saa til Føden«, og som desuden er besvogret med Schøthz.

Fra Arresten gør Bie derfor flere Forsøg paa at faa en Sættedommer beskikket, men den ene efter den anden undslaar sig, saaledes Herredsfogden i Bjerger, Aasum og Vinding Herreder Salomon Lindegaard paa Kejrup, hvem Stiftamtmanden havde konstitueret, idet Lindegaard alt i mange Aar havde maatte holde Hjælp paa Grund af Svagelighed, og nu (i November 1739) vil »denne vidt udseende Forretning være ham uoverkommelig mod Vinteren med haardt Vejr og onde Veje samt lang Sidden paa Tinge i Frost og Kulde.« Retslokalerne maa saaledes have ladet en Del tilbage at ønske i Retning af Bekvemmelighed.

Endelig blev Sagen henvist til en særlig Kommission, bestaaende af Odense-Borgmesteren Bonde Simonsen og ovennævnte Prokurator Søren Borring. Desuagtet trak Afgørelsen længe ud. Endnu i April 1740 holdtes Bie i Arrest, men synderlig stræng har den øjensynlig ikke været. Anklageren, Landfiskal Wolrat Holm, besværer sig nemlig over, at Byfoged Langgreen i Odense overlader Arrestanten selv Arrestnøglen, saa at han kan gaa ud og ind, ja endog paa Krohus, som han lyster. Og Bies Mod og Kamplyst svækkedes heller ikke ved Arresten; i alt Fald optræder han i Kommissionen meget skarpt mod sin Anklager, hvor han f. Eks. d. 6. April 1740 lader tilføre, »at ingen drukken eller liderligere Lus kunde fremkomme for nogen Ret eller Kommission end denne Holm«²⁷⁾. Langt om længe faldt da Dommen, hvorved Bie — selvfølgelig — blev dømt fra Embedet. Derimod sees det ikke, at han, som B. siger, blev

²⁶⁾ I en Erklæring af 22. Juli 1734 skriver iøvrigt Byskriver Bornemann, at Byfogden og Merchel »er cordial gode Venner«.

²⁷⁾ Man tør dog gaa ud fra, at disse Ord er stærkt farvede af Bies øjeblikkelige Sindstemning; da Holm blev Raadmand og senere Borgmester i Odense, kan han vel næppe have været saa aldeles umulig!

dømt til »Bremerholmsarbejde« (Slaveriet). Efter at Dommen var afsagt, var han paa fri Fod, medens han overvejede, om han vilde anke til højere Ret, men nu var han sunken saa dybt, at han misbrugte Friheden til at strejfe om paa Landet, udgivende sig for »Fiskal« eller Fuldmægtig hos en saadan og under denne Skikkelse afpresse Bønder og andre enfoldige Folk Bøder for Brændevinsbrænden, ulovligt Krohold og desl. — Paany aabnede Fængselets Porte sig for ham. Et Arresthus kan, selv i vore humane Tider ikke siges at være noget komfortabelt Opholdssted, men i de Dage var det naturligvis endnu mindre Tilfældet. Man kan ikke undgaa at faa Medlidenhed med Staklen, naar han, den forhenværende kongelige Embedsmand, i en Henvendelse til Grev Rantzau, der efter Sehesteds Død i Juli 1740 var bleven Stiftamtmand, skriver saaledes fra Kerteminde Arresthus d. 12. Marts 1742: »... i det bare Straa, knap nok, ligger jeg i Kuld og Frost; saa stor Malice (Ondskab) finder jeg daglig, at jeg ikke for min fattige Skilling kan bekomme det allerringeste af varm Mad, end sige andet, til nødtørftig Livets Ophold,« og en ny Skrivelse til Stiftamtmanden daterer han med et vist Galgenhumor: »Kerteminde Tortur- og Pinested, den 28. Marts 1742.« Stiftamtmanden anlagde da paany en »Fiskal-Sag« imod ham, som den 27. Juni 1742 fandt sin endelige Afgørelse ved Fynbo Landsting i en saalydende Dom:

»Det sees af den usvækkede og uimodsagte Kommissions-Dom, at Jørgen Seerup Bie for sit skammelige Forhold samt grove og store Forseelser er bleven dømt fra sit forhen hafte Byfoged-Embed i Kerteminde og at være uværdig efterdags noget Embede at betjene, hvorefter han kunde have nogen Ære og Nytte. Derhos erfares det af de producerede Thingsvidner, at han paany har begyndt og continueret hans slette Opførsel, idet han blandt andet er omløben paa Landet, givet sig ud for Landfiskalens Fuldmægtig og at have Polititegnet, som han har beskrevet, og saaledes, uden dertil at være autoriseret, paa en underfundig og bedrægelig Maade søgt at tilsnige sig Penge hos Almuen paa Landet.²⁹⁾ Efter slige Sagens forefundne Omstæn-

²⁹⁾ Man maa jo gaa ud fra, at denne Fremstilling af Bies Forhold er rigtig. Der findes ellers et Brev fra Bie til Landfiskal Holm af Febr. 1742, hvori Bie giver Tingen et mere uskyldigt Udseende: Han havde, medens han var paa fri Fod, bl. a. kort før Jul 1741 besøgt Kromanden i Norup paa Sletten, og da denne beklagede sig over, at der skete Indgreb i hans Privilegium ved ulovligt Krohold og Brændevinsbrænden, havde Bie for at tjene noget til Livets Ophold ledsaget ham paa en Inspektionsrejse i Omegnen, men uden at udgive sig for Øvrighedsperson. Endvidere havde Bie efter forgæves Forsøg paa at leje en Baad i Kerteminde, der kunde føre ham med Familie og Gods til Vänner i Jylland, været ude paa

digheder samt efter Aktors Paastand og Arrestantens Tilbud finder Retten det gavnligt at blive entlediget for et saa uroligt Menneske, saa og i Anledning af Loven kendes for Ret: At Jørgen Seerup Bie som en paa Landet omløbende og formastelig Bedrager bør at rømme Kongens Riger og Lande og 15 Dage efter denne Doms lovlige Forkyndelse ej derudi at lade sig finde, om han ej vil vente at blive paagreben og efter Loven straffet. Bekostningerne paa denne Landfiskaliske Aktion, dersom Jørgen Seerup Bie intet haver at betale med, udredes efter Øvrighedens approberede Regninger og efter de derom ergangne allern. Anordninger, og saaledes bør den ergangne Kerteminde Bythings Dom af 21. Maj paakendt at være.«

Derved blev det saa; i alt Fald udtaler Stiftamtmand Rantzau i en Indberetning af 11. Juli 1742 (Odense Amts Arkiv Nr. 28 Pag. 166), at Bie acquiescerede ved Dommen, som derpaa blev exekveret.

Hermed forsvinder denne sørgelige Skikkelse ud i Mørket. Hvad Skæbne han har fristet i fremmede Lande, vil antagelig for stedse være skjult for os; selv om Forf. med Holberg vilde sige:

— — — — — »jeg venter

Paa mer Oplysning og paa flere Dokumenter,«

og derved sætte Læsernes Taalmodighed paa endnu haardere Prøve end allerede skeet, vilde der næppe komme mere ud deraf, og vi maa derfor her slippe hans mærkelige Livsbane for bestandig.

En gavnlig Følge havde dog hans beklagelige Skæbne. Man havde nu endelig faaet Øjet op for, at Staten ikke kan vente at faa Embedsgerningen ordentlig besørget uden i nogen Grad at sikre dens Udøvere det daglige Brød. Stiftamtmanden foreslaar derfor i sin nysnævnte Indstilling, at Byfogedembedet maa slaas sammen med et andet, og som den mest nærliggende Udvej anviser han da den at gøre Borgmester Schøthz til Byfoged tillige. Da man som omtalt i Indledningen var gaaet i Gang med at inddrage de to Raadmandsposter, forsvandt saaledes den særlige Magistrat og dermed ogsaa Muligheden for Rivninger mellem den og Byfogderne. Saaledes blev det da ogsaa. Som forhen nævnt, blev Schøthz samme Aar Byfoged og fungerede som saadan i ca. 4½ Aar.

Hindsholm for at faa Hjælp hos Baron Brockdorff paa Schelenborg og var da kommen ind hos en drukken Person i Martofte, der havde snakket med sine Drikkebrødre om, at han havde en Bie tilhørende Sølvhaand (Polititægnet) i et Skab. Endelig erkender Bie at have modtaget 2 Sletdaler af en Bonde, der havde begaaet ulovlig Salthandel (se Odense Amts Arkiv Pakke 272, Nr. 23—543).

Bidrag til Indslev Sogns Historie

— I chronologisk Orden —

Indsamlede af Vedel Simonsen 1832.

(Med dette Sogns Beskrivelse har jeg baaret mig ad paa samme Maade som med Nørre Aaby Sogns -- se Aarbogen for 1920 Mine Tilføjelser er sat i Klammer. Af de 50 Kilder, Vedel Simonsen har øst a', nævnes følgende: Hans „Grevefejden“ -- „Gamle Samlinger til den danske Historie 1779“ -- Vedel Simonsen: „Borgruiner“ -- A. Berntsen: „Danmarks frugtbare Herlighed 1656 -- Hoffmann: „Fundatzer 1760“ -- „Fabers fynske Rescripter 1791--1802 -- Maleren Ringe rejste paa V. S.'s Bekostning omkring paa Fyen og indsamlede Sagn fra Svenskekrigen.

G. Schovsbo).

Om dette Sogn kan, foruden hvad som allerede under Nr. Aaby, hvis Annex det udgør, derhen hørende er anført, endvidere tilføjes følgende:

Om Egnens gamle Beskaffenhed ved jeg intet at berette. En Aa gennemskærer Sognet, som maaske i gamle Dage har været sejlbar. [Dette synes snarere at have været Tilfældet med et Mosedrag, der naar tæt ind til Indslev By ved Kirken; en af Byens Tofter kaldes paa et Kort fra 1790: Knurre-Toften; Knorr er Navnet paa et mindre Fartøj. En anden af Byens Marker kaldes »Lundbro«, hvoraf Gaarden »Lombrogaard« har Navn].

Beviser paa Sognets Beboelse i den hedenske Tidsalder findes nu i de mange Gravhøje i Nærheden af Bubelgaard, saasom:

1.) D a n d s e h ø j, hvorpaa man tilforn om Natten immer saa Lys brænde, hvorfor ogsaa en af Bubelgaards forrige Ejere, nemlig Højberg (omtrent 1746) lod Højen gennemgrave fra Syd af til Nordvest, lige til Bunden og fandt i den en Krukke med Kul og et Sværd; og siden den Tid lod intet Lys sig mere se. Skulde det ikke -- siden denne Tro paa Lys, som Metallerne giver, virkelig er saa almindelig og rodfæstet -- ikke være muligt, at Metallerne ved deres Forkalkning i Jorden kunde udvikle et brændbart Gas, der ved sin Frempiplen af Jorden antændtes?

(Thiele taler i sine Folkesagn 4, pag. 32, om 3 Dandsehøje ved Bubelgaard. Endnu 1843 kaldtes de saaledes og skal have deres Navn af følgende Begivenhed: Paa Bubelgaard tjente en ung Svend ved Navn Hans. Han kom en Aften forbi Højene og saa den ene staa paa ildrøde Støtter, mens der var Dans og Lystighed derinde. Betaget af al den Dejlighed, han saa, nærmede han sig Højen, og nu kom den skønneste af de unge Elverpiger, som dansede derinde, hen til ham og kyssede ham. Fra det Øjeblik var han ikke sig selv mægtig, han maatte med i Dansen. Og siden var han som besat af Danselyst; han maatte idelig danse, i Stue og Gaard, i Mark, over Hegn og gennem Krat, saa ubændigt, at han formelig sled Klæderne af sig derved. Tilsidst maatte man sy en Klædning til ham af Læder, en Slags, som man kaldte Puntlæder, og derfor blev han i hele Egnen kaldt Hans Puntlæder. (Anført i »Middelfart Venstreblad« for 18. Juli 1921 af M. S.)

2.) S m e d e h ø j, hvorpaa nu en Sneglegang er anlagt — og

3.) K r a g e h ø j [?] . Disse 3 kaldes under ét Navn Fruerhøje.

4.) F l ø t t e h ø j [eller maaske Byttehøj] og

5.) F a n d e n s H ø j [eller maaske: Anders Høj, Skriften ulæselig], hvilken sidste mere syntes at være en naturlig Grusbanke end en opkastet Høj, imidlertid fandtes der dog for 30 [nu altsaa 90 Aar] siden $\frac{1}{2}$ Alen dybt i samme en Urne med forbrændte Ben og 1806 atter en anden med Been, som havde en høj smuk Hals, og en Alen fra samme en Kobberknep i Form af en Ærmeknap, begge omsatte med Sten.

I T r y n e h ø j s Agre, ikke langt derfra, er ogsaa for 4 Generationer siden ved Pløjning opdaget en stensat Begravelse og i samme funden et Sværd.

Af Navnet Indslev [der ogsaa skrives Ingslev el. tidligere Ingesløff] maa man slutte, at denne Egn i gamle Dage har udgjort en Privatmands Arvegods, Allodium eller Odel, som da kaldtes leufe, leif eller lev [»Privatmanden« maa da have heddet Inge, et almindeligt M a n d s navn, der nu er bleven et Pige-navn].

[1419 skøder Borgvardth L a m b e k en Gaard i Bubel til St. Knuds Kloster i Odense, hvorover der siden faldt Biskopdom og Rigsraadsdom og ifølge samme skete Indførsel.]

[Den 10. August 1439 blev en Oprørshær, i hvilken fandtes en hel Del Vends Herreds Bønder, der var lokkede med Løfte om Frihed for Slaveri og Landgilde til Hindsgaul og Ret til at fiske i Lillebælt, slaaet ved Villestofte af en kongelig Hær under Eggert Frille, der til Løn for Sejren fik

Ridderslaget og Hindsgavl Lehn og Slot. Men Bønderne i Vends Herred maatte ved 2 Mænd fra hvert Sogn forpligte sig til at hylde Kristoffer af Bayern og at være Eggert Frille hørige og lydige, aldrig holde Samling eller Sanraad uden hans Vilje og Vidende, men derimod møde — Dag eller Nat — saasnart han tilsagde dem; fremdeles forbødes det dem at bære Armbrøst eller Panser, uden naar Hovedsmanden befalede det, at fiske, jage og at drive Landprang eller Samkøb; de skulde udelukkende handle i Middelfart. »Skulde nogen ikke ville holde det, men gøre de Dannemænd ordløse som det lovede, da skal alle Vends Herreds Mænd gribe dennem ved Halsen, ihvor de kan finde dennem, og føre dem til Lehnsmanden paa Hindsgavl og hjælpe hannem, om de bortslipper.« Blandt Underskriverne er Clawes Aluessøn, »Præst i Ingesløff.« V. Simonsen: Skovby Herreds Hist. 97—100.]

1535 nævnes en Mand i Indsløff (Grevefejden S. 94).

[I Biskop, Mester Jacob Madsens Visitatsbog, der findes i Landsarkivet i Odense og i 1853 blev udgivet af Pastor A. Crone, siges der 1589, at der i »Endsleff« Sogn er 30 Tiendeydere, og han nævner »Kerbyholm Sø, meget liden«].

[14. April 1629 blev Kjærby Bylov (Asperup Sogn) thinglæst. Ved den Lejlighed nævnes Hans Jørgensen i Asperup som Heredsfoged i Vends Herred, Peder Olufsen i Gremerlykke, Peder Knudsen i Fjelsted og Jørgen Vest i Middelfart som Thingsmænd — og bl. a. Hans Knudsen i Indslev-Taarup som Thingsvidne. Og blandt de Mænd, som modtager Loven og vidner, at de »fuldkommeligen samtykker forskrevne Bylov og Thingsvidne ved alle Ord, Punkter og Artikler at holde ville som foreskrevet staar i alle Maader« nævnes Rasmus Henriksen i Kjærbyholm, Oluf Andersen og Niels Pedersen ssteds og Anders Povlsen i Kjørup. »Middelfart Venstreblad« 21. 6. 1918].

1623 indberetter Præsten i Indsløff om Dandsehøj der i Sognet, at der rundt om Toppen paa samme er en Sti, men on den er gjort af Troldfolk, Bjergfolk eller Papister paa S. Hans Nat, kan han ikke bedømme (Gl. Sl. 1, 1, 83).

Omtrent ved denne Tid være 2 Bønder i Kjærbyholm [der ogsaa skrives Kirkebyholm], 1 i Weirup, 1 i Indslef Torup og 4 i Indslef, hvor Fierdingsfogden boede, Hindsgavls Slots Tjenere og henhørte til den saakaldte Indslef Fjerding (B. R. 2, 134).

[Den 6. Augusti 1649 døde Erlig og Velbyrdig Mand Niels Munck i Allesvraa, 72 Aar gammel. — Kirkebogen].

[1649 Skøde af Jesper Hansen i Odense til Steen Bille paa Andel i en Gaard i Weirup. 6. Aug. 1656 Skøde af Frederik Friis og Ida Muus til Steen Bille, Kjærsgaard, (Nabosognet Brænderup.), paa Jordegods i Indslef Sogn].

1656 nævnes Sognet Indsleff som henhørende til Hinds-gavls Slots Len (A. Berntsen 1,220).

1657 d. 7. Januar nævnes en Kaptajn Mads Hansen som Fadder og s. A. den 7. Sept. en Mads Rasmussen, Kaptajn i Bubel, som Fader til et i Kirken døbt Barn. Den første blev endnu d. 3. Advents Søndag opkaldt, og et Barn af Taarup blev efter ham kaldet Mathias, og den sidste nl. Mads Rasmussens, Barn blev 13. Februar 1658 lagt [!] ihjel af Ammen, hvorfor hun den 7. Søndag efter Trinitatis maatte staa aabenbare Skrifte.

Om den svenske Fejde 1658—9 hedder det i Indslev Kirkebog: 1658, da der var Børnepokker i Vejrup, blev Dom. 4te post Epiphaniam (den Gang d. 31. Januar) et Barn i Indslev hjemmedøbt af en Nabokone, fordi Præsten i Oubye formedelst Udplyndring ikke kunde komme til Indslev. Endvidere døde 4 her i Sognet i den Stund, Plyndringen varede og Usikkerheden at færdes, paa hvilke der derfor ikke før Dom. Estomihni (c: Fastelavns Søndag, som indfaldt d: 28. Februar) blev kastet Jord.

[Jeg udelader alle de virkelige eller opdigtede Voldtægtshandlinger, der blev begaaet af svenske og danske Ryttere, senere af »dc Brandenburgske Plyndre-Ryttere«].

Den 2. Martz blev begravet Jens Jensen, født i Harnstrup, uskyldigen ihjelskudt af en svensk Rytter i Bubel i hans 20 Aar. »Sit victor justissimus Deus innocentis effusi sangvinis, Amen!« [c: Den retfærdigste Gud hævne det uskyldig udgydte Blod!].

Imellem den 21. og 22. Juli en Stund over Midnat faldt Karine Hansdatter, Christen Andersens i Kjørbyholm, paa Hovedet ned i Brønden, da hun vilde forvare for Fjenden noget Kobber, og kom saaledes af Dage i sit 30. Aar.

D. 4. Aug. døde Johanne Hansis af Indslev-Taarup i Brænderup, hvorhen hun i Ufredens Tid, som sit Fødested, havde begivet sig.

I Begyndelsen af Decbr. blev en Mand i Bubel, 87 Aar, dræbt af Polakkerne i Kjødstrup (Brænderup S.).

Fra 18. Sept. til Nytaar 1659 døde her i Sognet 8, og fra Nytaar til 1. Maj 1660 derimod 41. [Der er nu i 1922 665 Mennesker i Indslev Sogn; paa Svenskekrigens Tid har der ikke været saa mange, saa 41 i 4 Maaneder giver en høj Procent. Man maa erindre, at Krigen — som alle andre Krige før og senere — efterfulgtes af svære, smitsomme Soter, »Pest«.]

Forresten fortæller, at Karen Andersen i Kjørupgaarden (mellem Kjørbyholm og Kjørby), som var et stort, stærkt og modigt Fruentimmer, ikke var bange for at opholde sig ene i sin Gaard, da Svenskerne kom; hun lukte blot Porte og Døre

godt til og satte forsvarligt for dem; derpaa tog hun en Øxe, i hvilken var et Baand gennem Skaffet, og den hang hun ved sin Side og gik med som et Sværd for i paakommende Tilfælde at forsvare sig. Engang kom en Svensker og vilde ind i Gaarden, men da han fandt, at der var sat paa Porte og Døre, gik han til et Tremmevindue for at forsøge sin Lykke; men da han tog i Tremmerne med Haanden, hug Kone ham Haanden af med sin Øxe, hvorpaa han løb sin Vej. Dog kom de Svenske siden i Gaarden, thi der er et stort Egebord i Gaarden, hvis Skuffe de have opbrudt, og hvis ituhuggede Levninger endnu opbevares; men siden kom der en »Selvvarer« (c: Salvegarde) til Gaarden. Da nærværende Kones Fader blev begravet omtrent paa det Sted, hvor forommeldte Kone var jordet, blev der opkastet en ualmindelig stor Hovedpande, som alle dømte at maatte være den store Karen Andersens (Ringe).

Den Mand, der ellers her i Sognet gjorde sig mest bekendt i Svenskekrigen, var Christen Andersen fra Reveldrup, som den Tid boede i den mellemste Gaard i K j æ r b y h o l m og i den Tid opkastedesig til en Slags Blodhævner for Landet. Han var stor og stærk som en Kæmpe og havde baade Mod og Kræfter til at modsætte sig de plyndrende Fjender. Da han fornam deres Ankomst, grov han alle sine Binge med Malt, Korn og Fødevarer ned i Jorden, samt, da han var rig, en Del af sine rede Penge; de øvrige fordelte han i Punge og stak omkring paa Høslyden. Sine Bøsser, Pistoler og Geværer (hvoraf han besad en stor Del, der endnu tillige med Sabler og Geværer for 60 Aar siden til en Amindelse hængte der i Gaarden) fordelte han omkring paa de skjulteste Steder, i hule Træer o. s. v. Af sin Bagerovn, som gik ud ved Porten, dannede han sig et Slags Batteri, gjorde Skydehuller i samme paa Kryds og paatværs, at han i alle Retninger kunde beskyde Porten; derpaa spærrede han sin Port med Lastræer og stillede sig i Ovnen paa Vagt. Da nu en Trop Svenskere kom ansættende og efter brugelig Maner vendte Hestenes Rumpe til for at opsprænge Porten, skød han fra sit Smuthul ud iblandt dem saa længe, til de forfærdede retirerede; men Sejren kostede ham hans Kones Liv, thi hun laa netop i Barselseng, og da hun hørte, hvorledes de Svenske brød paa Porten, og hvorledes hendes Mand skød Skud paa Skud, sprang hun i Brønden og druknede sig (se hvad derom i det foregaaende af Kirkebogen er meddelt).

Til andre Tider lod han Porten staa aaben, og naar da de svenske Partigænger kom og fordrede hans Penge, fulgte han dem op til en af sine Smaapunge paa Slyden, og medens de fordelte Pengene, sprang han ud af et eller andet svagt Sted paa Taget, greb et af sine skjulte Geværer, lagde sig i et Baghold og skød et Par Stykker af dem, i det de droge bort.

En anden Gang tvang de ham til at vise sig Vej, og da han ved Pavesbro mellem Skovhøjrup og Kjerby fik dem til at gaa ud paa en Række Stene i Vandet, saa at de ikke kunde omringe ham, skød han dem bagfra med sine skjulte Pistoler og undløb.

En tredie Gang stjal 2 Marodører hans eneste tilbageblevne Ko, men han forsynede sig med sin Buløxe, gik efter dem og fik rigtig sin Ko tilbage, formodentlig ved at hugge Marodørerne ned.

Kort: hvor han kunde se sit Snit, det være sig i Gaarden, paa Marken eller i Skoven der nedskød eller nedhugg han de Svenske og især deres Officerer, af hvilke én, som han nedlagde, skal være begravet i Kauslunde Kirke og have været af en betydelig Charge. Forresten fortalte han, at Mangelen den Tid var saa stor og Hungeren saa trykkende for dem, der ikke havde nedgravet deres Proviant i Jorden, at man ofte fandt Folk omstyrtede og døde paa Vejen med en Visk Hø i Munden, som de af Hunger havde forsøgt at svælge.

Tilslidst ophørte dog Fjendtlighederne for største Delen, idet det blev saaledes bestemt, at hvo der vilde tage mod en Svensker og føde ham, skulde være fri for videre Plyndring (altsaa et Slags Sauvegarde). Derved blev Svenskerne lidt efter lidt vante til Danmark, og mange blev derfor ogsaa siden her boende, da de andre drog ud, og derfra skulle alle de hidrøre, hvis Sønner hedde Svend. Ligeledes skulle de Svenske, da de bleve slagne, i Flugten have efterladt mange Sager hos dem, de laa i Indkvartering hos, og disse derved være bleven rige (Meddelt af en af Mandens Descendenter Hr. Landmaaler Rasmussen paa Bubelgaard).

Fremdeles fortælles der om samme Mand, at han stundom sad i Skjul i en hul Æsk for derfra at belure de Svenske, og engang kom en fornem svensk Herre, eller, som Bønderne kalde det, en Minister, ridende der forbi og holdt ned i et Kjør, som laa ved Enden af Gyden, der gik fra Gaden og op til Mandens Port, for der at vande sine Heste, men han skød ham paa Stedet, saa at han segnede død ned i Vandet, og derved skulde han være kommen til stor Rigdom, ligesom man ogsaa, da man for en Del Aar siden ryddede bemeldte Dam, skal have fundet for over 200 Daler Værdi deri (Ringe).

Han spærrede sine Porte ikke alene med Læstræer, men satte ogsaa al sin Gødning indvendig for samme, og derfor var det, at de Svenske, endskønt de i en hel Række rykkede deres Heste baglæns mod Porten, aldrig kunde sprænge den; selv gik han omkring paa Rygningen af sin Gaard og nedskød derfra de Svenske, som kom ham for Skud; og saaledes turde ingen Svenskere opholde sig der i Byen, men han og hans Kone havde alle Byens Gaarde at raade for.

Engang skød han en fornem Svensker, der var meget corpulent, idet han vilde gaa over et Gærde, og da han ikke strax døde, hørte han ham raabe: »O, min Bug, min Bug!«

En anden Gang skød han en anden Svensker, som sad inde i en af Nabogaardene og talte sine Penge.

Derved fik han stor Rigdom — og alle de døde Kroppe slængte han ud i det førømtalte Kjær; men ved sidstnævnte Lejlighed troede hans Kone, at det var ham, der blev skudt, og styrtede sig derfor i Fortvivelse i Brønden, og siden den Tid blev Vandet i Brønden stedse hvert Aar paa den Dag, hun druknede sig, rødt som Blod (Ringe).

Engang havde han været i Smedie og gik med noget Plovjern paa Ryggen da han blev angrebet af en svensk Rytter; han forsvarede sig da paa Skrømt med Plovjernet, til han fik den Svenske lokket ud i en Mose paa Asperup Grund, der kaldes Engvads Mose, hvor han tæt derved i en lille Kratskov, som kaldes Tornehaage, havde en af sine Bøsser skjult, og nu maatte den Svenske bøde med Livet.

En anden Gang kom en svensk Officer kørende i en Chaise der til Porten og var ledsaget af en halv Snes Mænd, som forgæves søgte at sprænge Porten; da skød Christen Andersen Officeren, de Gemene (d. v. s. Menige) flygtede, han tog, hvad der var af Værdi i Chaisen, skilte den derpaa ad og nedsænkede den i det forømtalte Kjær (Ringe).

Naar han gik ud, havde han gerne en Kappe om sig, under hvilken han hemmelig førte sine Pistoler i en Art Bælte, han bar om Livet.

To Svenskere kom engang til Indslev Kro og sad og talte indbyrdes om, at de vilde gæste Christen Andersen i Kjærbyholm om Natten. Kropigen underrettede ham om det forestaaende Besøg, og da de kom til Bryggersdøren for at bryde ind, var han straks tilrede og, idet de undløb, gav den ene et Skud Hagl i Bagdelen, der bekom ham saa ilde, at skønt han vilde skjule det ved at sige at han havde sat sig i Tornene, maatte han dog kort efter dø deraf.

En anden Gang vilde en anden Svensker ogsaa stjele fra ham og var lykkelig smuttet ind paa Loftet gennem en Luge i Gavlen, men Chr. A. kom efter ham med sin Buløxe, og nu maatte han i sin Nød styrte sig ned ad en Lem i Bryggerset, hvorved han faldt i et stort Kar, hvori Korn stod i Støv dernede, til ikke liden Forskrækkelse for den tilstedeværende Pige — og undkom saaledes lykkelig.

En anden Gang kom der et stort Parti, som han ikke turde binde an med, og bortførte hans sidste Ko; da de nu gik bort med den, opdagede han, at de delte sig, og ikkun 3 blev ved Koen. Da greb han en Bøsse og en Buløxe og ilede efter dem,

og da han indhentede dem paa Asperup Mark mod Kauslunde tæt ved det saakaldte Tagedam, tvang han dem med Trudslær til at give Koen tilbage.

Saa længe hans Kone levede, stod hun ham trolig bi ved hans Manøvrer; naar han skød, var hun gerne ved og ladede igen de tommel Geværer.

Da han endelig paa denne Maade var kommen i Besiddelse af store Rigdomme, tog han en Sauvegarde eller, som Bønderne kaldte det, en Selvvarer i Gaarden til sig for saaledes at kunne leve i Sikkerhed og nyde med Ro sit erhvervede Gods. Hans Søn, som fik Gaarden efter ham, hed Rasmus Christensen, og i hans Tid var der i Gaarden et Kammer, hvis Vægge var rundt om behængte med Geværer, Sabler, Gehæng, Patron-tasker o. s. v. Hans Søn og Gaardens næste Ejer var Mads Rasmussen, dennes Søn Rasmus Madsen, dennes Søn Hans Rasmussen og dennes Søn igen, som nu beboer Gaarden, Anders Hansen (Ringe).

[Efter enhver stor Krigsomvæltning styrtes et Samfund ned til fattigere Kaar og udsætter sig derved for et kulturelt Sammenbrud. Efter Svenskekrigen i det 17. Aarh. maatte 10 Procent af den danske Befolkning ud paa Landevejene som Tiggere og Landstrygere, og den øvrige Befolkning sank ned i aandelig og materiel Forkuethed, saa Bønderne maatte stavnsbindes til Gaardene, og Byernes Indvaanere svinebindes i Laug, Lovparagraffer og politisk Afmagt. — Red. Thalbitzer i Finanstidende, Februar 1922.]

[Dominica Cantate 1663 blev publice absolveret Anna S. Jørgen Hansens, som boede i Taarup, eftersom hun sig imod det første Bud havde forset derved, at hun til sin syge Søn Michael Christoffersen i Taarup brugte ulovligt Middel og lod ham age 3 Gange avet omkring Indslev Kirke om Aftenstide — Kirkebogen.]

1 6 6 4 bestod Sognet i Følge den gamle Matrikul af følgende Byer og Steder:

Bubbelgaard	18	Tdr.	3	Skpr.	0	Fdk.	0	Alb.	Htk.	Steen Bille
Kirkejord	5	"	2	"	1	"				
Indslev: 1 Gd. . . .	3	"	3	"	0	"	1	"		Hindsgavl
1 øde Gd.	2	"	6	"						"
1 " do.	7	"	1	"	0	"	1	"		"
1 afbrudt Gd. . . .	6	"								Steen Bille
1 øde Gd.	3	"	5	"	1 1/2	"				"
Allesvraa.	5	"	1 1/2	"						Laurig Munk
Kjærbyholm: 1 Gd. .	1	"	2	"						Kongen
1 Gd.	9	"	2	"						Odense Hospital.

(Dette var den Gaard, som den i den svenske Fejde saa bekendte Christen Andersen endnu beboede).

Kjærbyholm: 1 Gd. 9 Tdr. 2 Skpr. 0 Fdkr. 0 Alb. Htk. Odense Hospital.

Kjørup: ? ? ? mageskiftet 28. 7. 1657 fra
Jakob Lindenau til hans } Fru Ida Lindenou
Søstier. } paa Vraa.

Vejrup: 1 Gd. . . . 1 Tdr. 4 Skpr. 0 Fdkr. 0 Alb. Htk. Kongen.
3 " 5 " 1 " 1 " Sorø Kloster.
9 " 4 " 2 " 2 " Steen Bille.
[og endnu 4 Gaarde, hvoraf 2 paa
over 10 Tdr. Htk., tilhør. samme].

Taarup: 1 Gd. . . . 10 Tdr. 6 Skpr. 0 Fdkr. 0 Alb. Htk. Steen Bille
[og endnu 4 Gaarde, tilh. samme,
deraf 1 paa over 11 Tdr. Hartkorn].

1 albrudt Hus Steen Bille

1 Gd. 4 Tdr. 4 Skpr. 0 Fdkr. 0 Alb. Htk. Præsten i N. Aaby

1 Gd. 8 " 6 " } Hans Mule Jørgen-
sen i Kjøbenhavn.

Bubel. 4 Gaarde . tilhørende Steen Bille, 1 under
Søndergaarde, 1 under St. Knuds
Kloster, 1 paa 1 Tønde, 4 Skæpper
Hartkorn ligger til Præsteembedet.

Gremmelykke . . . 7 Tdr. 5. Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb. Htk. } Hannibal Sehested
til Lundegaard.

Summa: 232 Tdr. " Skpr., 4 Fdkr. 1 Alb. Htk.,
deriblandt øde og albrudt 31 Tdr., 4 Skpr.,
1 Fdkr., 2 Alb. Htk.

1665 pantsætter Steen Bille til Kjærsgaard blandt mere sine 2 Gaarde i Vejrup til Hospitalet i Odense (Hoff. F. 184.)

[Denne oftnævnte Steen Bille, der altsaa ejede det meste af Indslev Sogn, var sat til at holde Bæltet aabent, da Svenskerne truede med at gaa over Isen. Da det virkelig gjorde det den 30. Januar 1658 med 12 000 Mand og 10 000 Hestø og med et Tab af kun 400 Mænd og den franske General Hugo Terlon, flygtede St. B. til Odense. »Men saa skaanede Fjenden ogsaa hans Borge Billesbølle, Kjærsgaard og Rugaard; men Folkesagnet skaanede ikke ham: det lod ham i Livet spille den sorte Forrædders og efter Døden den skumle Gengangers Rolle. Han døde den 12. Oktober 1672 og blev begravet i Brænderup Kirke, skønt Sagnet fortæller, at hver Gang man vilde føre hans Ligkiste ind over Kirkegaarden, gik der altid noget i Stykker eller kom noget i Vejen, saa at man tilsidst maatte nedsænke Liget i »Billeshule« paa Aalsbo Mark i Rørup Sogn, hvor Bønderne siden skulle have hørt ham raabe: »Slaa Isen i Stykker!« Se Skriftet »Ved Lillebælt« ved S. St. K. Middelfart 1867, S. 34 og 35.]

1688: den nye Matrikul.

1699: tilhører Grimerløkkegaard Sandagergaard.

1701: tilhører det halve af Kjørupgaarden Sandagergaard.

[1702, 16. Decbr., sælger Fru Barbara Hedevig Dragsted, salig Lauritz Munks, Gaarden Allesvraa, af Hartkorn 3 Tdr. 3 Skp., til Lauritz Jørgensen Gammel. Lauritz Munk, der var død i Kjøbenhavn den 2. Marts 1702 som Generalmajor og hvid Ridder, var Søn af den ovennævnte Niels Munk, der døde i Allesvraa 1649].

1707 savnes Sognet ligesom alle andre Vends Herreds Sogne i de for dette Aar indgivne Præsteindberetninger.

1715 legerer Forpagter Laurits Pedersens Enke Johanne paa Oregaard (en Moder til Præsten Hr. Anders Hvid i Haarslev) Afgiften af 3 Huse i Indslev By, som beløb sig til 6 Rdl. 4 Mk. til de fattige i Indslev og Ore Sogne, og skulde Ejeren af Bubelgaard Absalon Frederiksen og hans Efterkommere, de fremtidige Ejere af Bubelgaard, have Inspektion med samme Huse, men 1734 var allerede disse Huses Tilstand saa slet, at de ikke ydede mere end 7 à 9 slette Daler aarlig (Hoff. 5, pag. 406.)

1719 ejer Harridslevgaard 1 Gaard i Bubel.

1737 bortfæster Sandagergaard Grimerløkkegaarden, som stod for 7—1—3—0— og Skovskyld 0—0—3—0— for 165 Daler.

1739 savnes Sognet i Marmora Danica.

1740 legerede Ane Mule, Prof. Thomas Bircherods Enke af Odense, til de fattige Skoler i Odense blandt mere en Gaard i Taarup, som stod for 5—4—2—2 (Hoff. 5, pag. 212—15.)

1755 ejer Sandagergaard endnu Kjørupgaarden, som stod for 5—2—0—2— og 1756, ejer den endnu Grimerløkkegaarden.

1758 tilhørte 2 Gaarde i Kjærbyholm paa 7—1—1—1— og 7—5—2—1— og 2 i Vejrup paa 5—1—1—0— og 5—3—2—0— Hospitalet i Odense (Hoff. 5, p. 166.)

1760 omtales Sognet i Hoff. F. 5, p. 386, og p. 407 hedder det, at Præsten i Nørre Aaby har en Annexgaard i Indslev Taarup og en Mensalgaard i Bubel, samt at de fattige af det Offer, som gives for 3 Sædeprædikener, aarlig nyde 1 Daler 1 Mark.

1767 omtales Sognet og dets Byer i Atl. 3 p., 485, Allesvraa ikke at forglemme.

1774 nævnes Sognets Byer i Atl. 6 p. 647, hvorhos det tillige hedder, at Sognet har 33 Gaarde . . . Ved Kirken er Skiftested, naar Kongen rejser til Holsten.

1777 kvalte Skolelæreren i Indslev-Taarup sig med en Strikke, 65 Aar gl. (Adresse-Contoires Eft. Nr. 22.)

1794 bestemmes det, at den nye Landevejs Anlæg næste Sommer skal begynde mellem Indslev og Kauslunde (Faber p. 235.)

1796 bestemmes det atter, at bemeldte Stykke Landevej skal foretages, og til Arbejde ved samme henlægges, foruden flere, Holse, Ore, Kjærby, Skovby og Eskildstrup, hvilket ogsaa blev iværksat (se Faber 1797, p. 66 f.).

1799 Fortegnelse paa, hvad der er ydet til Landevejsarbejdet ved Indslev (Faber p. 25.)

1806 angives det tiendeydende Hartkorn i Sognet for 189 og Folketal 464 og siges alle Beboere at være Selvejere.

1830 hedder det i Jensens Provincial-Lexicon [Chr. B. Jensen, Kateket i Horsens. Af hans Lexicon udkom kun 1. Del, Odense 1830], at Sognet har 191—7—0—0— Htk., 37 Gaarde og 108 Huse, og Jorden er i det hele god.

Vedel Simonsen.

Indslev Kirke.

I en Indstilling til Kirkeministeriet 10. 4. 1916 siger Kgl. Bygningssinspektør J. Vilh. Petersen saaledes:

»Indslev Kirke er en romansk Murstenskirke, der, hvad der hører til Sjældenhederne her paa Fyen, staar velbevaret i sin oprindelige Form uden Ombygninger eller Udvidelser. Efter fyenske Forhold har det været en meget pyntelig lille Kirke, vistnok den smukkeste af Munkesten opførte romanske Landsbykirke i Landsdelen, og den fortjener derfor, at den behandles med nænsom Haand . . . I Skibets og Korets Sydside er der hvert Sted et stort Vindue fra Middelalderens Slutning. Taarnvinduet er samtidig med Taarnet og passer med dets sent-middelalderlige Karakter.«

Op i en Skrivelse til samme Ministerium af 24. Juni 1916 bemærker Museumsdirektør M. Mackeprang: »Indersiderne i Taarnets Mure . . . indeholder forskellige, endnu ikke fuldt undersøgte, ejendommelige Enkeltheder til Kirkens Bygningshistorie. Navnlig gælder dette Østmuren, d. v. s. Kirkens gamle Vestgavl, der før Taarnets Opførelse har haft en herhjemme i det mindste foreløbig ganske enestaaende Dekoration, bestaaende af blændingslignende, i Kalkpuds udførte Prydelser.«

I sin Visitatsbog, begyndt 1588, har Mester Jakob Madsen,*) atfegnet ogsaa Indslev Kirke saaledes 1589:

*) Vinding Acad. Hafn. kalder ham Bonus pater, bonus maritus & bonus episcopus, d. v. s.: en god Fader, en god Ægtemand, en god Biskop. Med sin Hustru Karen Baggessdatter fra Ribe havde han 13 Børn, Biskop over Fyens Stift 1588—1606.

Han har aabenbart ikke halt Tegnetalent. Hans Tegning skal sees i et Spejl, da hele Kirken er bagvendt. Han giver følgende Beskrivelse af den i Nutidssprog:

»Kirketaarnet takt med Tegl ellers Kirken med Bly uden lidet ved Taarnet paa Norderside. 3 Hvælvinger, men over Koret Fjelleloft 1 Klokke, 2 smaa i Afsættet over Koret. Tavlen med et gammelt Crucifix, Maria's og Johannes's Billeder paa Siderne 1 Skarns Tavle ved Siden: en Kvinde, 2 Børn i Armen. 2 Kobber-Stager. 1 Sølvkalk uforgyldt. Prædikestolen ved Sønder-side. Rødblommet Fløjshagel. Fonten i Taarnet med Traller om. Kirkegaards Mur af Kamp, Tegl ovenpaa. Træ paa Kirkegaarden.«

Den lille Tagrytter over Koret er tillige med de 2 smaa Klokker længst forsvunden. Det samme gælder Altertavlen, den »Skarns-Tavle«, den rødblommede Messehagel og Trallerne om Døsefonten. Den gamle Biskop med de skarpe Øjne vilde ikke kunne genkende Kirkens smukke Indre, om han nu traadte ind i den for at holde Visitats.

Nogle Træk af dens Historie skal gengives i det følgende.

Den 28. December 1330 underskriver Biskop Peder Pagh, der da opholdt sig i Avignon i Sydfrankrig, Afladsbrev for Indslev Kirke.

1348 nævnes en Præst Hr. Nicolaus de Ingesløve (D. S. 13,814—15), hvilket viser, at Indslev i den katholske Tid har været et Sogn for sig, indtil det, formodentlig ved Reformationen.

1536 blev Annex til Nr. Aaby. Annexgaarden i Indslev-Taarup har vel været Bolig for den katholske Præst.

I December 1421 gav Biskop Navne Jensen (Krigebusk eller Gørsting*) Afladsbrev (fra Assens) til Indslev Kirke.

Det er sandsynligt, at de gentagne Afladsbevillinger med den deraf følgende Tilstrømning af fromme Mennesker og Oftring af Gaver, har Forbindelse med Opførelsen af Vaabenhus, Taarn og Hvælvinger. Sognene var for smaa og Beboerne for fattige til selv at bekoste Arbejdet. Saa kom man dem til Hjælp ved at skænke Kirken Aflad, hvilket jo vil sige, at den, der gav en Gave til den eller bad saa og saa mange Bønner i den, fik afkortet en Del af Skærsildopholdet.

I et Aktstykke, udstedt paa Vends Herreds Thing den 31. Oktober 1440 erklærer Vends Herreds Beboere aldrig at ville bære Vaaben uden Tilladelse fra deres Hovedsmand paa Hindsgavl, og at de vilde være Kong Christoffer (af Bayern. Erik af Pommeren blev jo afsat 1439) lydig. Blandt Underskrifterne er »Clawes Aluessön, Præst i Ingesløff«.

1465 blev Kirkedøren forsynet med den saakaldte Jernbinding. (d. v. s. Jernbeslag), der kan være overmaade smukt Smedearbejder, der danner en Indskrift af kabbalistiske Tegn (for at holde onde Aander fra at trænge ind i Kirken) eller blot Prydelser. Indskriften paa Indslev Kirkes Dør, der nu er udtaget og hensat i Vaabenhuset, lyder saaledes: Anno Domini 1465. Ave Maria gratia plena, Dominus tecum. Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. S. Dionysius. Laurentius Jacobi me fecit. Ora pro eo.

Det er det katholske »Ave Maria«, efterfulgt af Navnet (Dionysius) paa den Helgen, til hvem Kirken har været indviet**) og Smedens Navn Lars Jacobsen, der udbeder sig Kirkegængernes Forbøn.

Saadanne gamle Kirkedøre med »Jernbinding« findes mange Steder paa Fyen, ikke mindst i Vends Herred.

*) Død i Begyndelsen af 1440 og begravet i »Ouby« Kirke enten Nr. Aaby eller Vester Aaby Kirke (Pontoppidan II, 432.)

**) Dionysius, Franskmændenes St. Denis, var Biskop i Paris, hvis ældste Kirke han skal have grundlagt. Han førte mange Hedninger til Kristendommen baade ved sin Prædiken og ved de mange Undere, han udførte. Da han var 90 Aar gammel, led han Martyrdøden, Legenden fortæller om ham, at han efter Henrettelsen bar sit afhuggede Hoved til det Sted, hvor han vilde jordes. Paa et udskaaet Træbillede af ham i Ejssing Kirke i Jylland er den ene Haand bevægelig og Hovedissen løst paasat. P. Storguard Pedersen: Hardsyssel S. 160.

1522 fik Johannes Bang »præsentationem til »ecclesia parrochialis Indsløffe« (c: Ret til at kalde Præst til Indslev Kirke), som nu var vacant ved den sidste Præst Hr. Lauritz Ebbesens Død (Gl. S. 2, 2, 55). Denne Hans Bang var født 1502 i Børgense, blev 1522 Borgmester i Assens, fik 1530 Indkomsterne af Asperup og Rørslev Kald, var 1547 Byfoged og 1563 Borgmester i Middelfart (Vedel Simonsen).

1528 »udi højlovlige Konning Frederik I. Tid« maatte Danmarks Kirker aflevere nogle af deres Klokker til Krigsbrug. Fyens Stift, hvortil Als og Lolland-Falster hørte, havde den Gang 314 Kirker og maatte af med 263 Klokker, der tilsammen vejede 591 Skippund og $3\frac{1}{2}$ Lispund; Als og Ærø, de smaa Øer under Fyen og Bogø ved Falster er endda ikke medregnede i denne Opgørelse (Biskop Jacob Madsens Visitatsbog ved A. Crone S. 6). Hindsgavl Len c: Vends Herred, hvortil Indslev Sogn hører, mistede alene 18 Klokker, der vejede 44 Skippund og 4 Lispund.

1606 og 1607 tillige med nogle Bogstaver staar paa nogle af Kirkestolene.

Ifølge en Beskrivelse af 1631 havde Indslev Kirke 481 Mark 4 Skilling 1 Album, edraf var hos Peder Olsson, Kirkeværge, 146 M., 2 Tavler Bly, 1 Læs Kalk og nogle Tagsten. Kirken synes da at have tilhørt Christen Bang.

Den maa være kommen tilbage til Kronen igen; thi 15. Juni 1686 afhænder Kronen jus patronatus til Major ved Livgarden Jørgen Rantzau til Krænkerup, som dog allerede 1690 afhændede den til Lauritz Pedersen til Bubelgaard og Raadmand i Middelfart Hans Jepsen Juul. Hans Efterleverske Karen Madsdatter tilskødede 1703 sin Svigersøn Hr. Jørgen Frederiksen, designeret Sognepræst til Nørre Aaby og Indslev og hans Hustru Margrethe Juul, sin Halvpart af Kirkens jus. Han overdrog denne Halvpart til Jørgen Laursen til Billeskov (Søn af nævnte Lauritz Pedersen), som da var hans Medej, og denne overdrog Kirkens jus 1718 til (sin Stedbroder) Hr. Anders Andersen Hvid, Sognepræst i Haarslev. Efter Højsteretsdom og derefter stedsfunden Indførsel i Hvids Ejendomme auktioneredes Kirkens jus til Kancelliraad Hans Bruun, som tillige (22. Juni 1739) købte Holsegaard af Hvids Gods, og sammen med denne Gaard afhændedes (11. Juni 1745) Indslev Kirke til Forvalter Hans Bryde (Efter Extract-Udskrift af Kommissionsforretningen i Anl. af Kirkens Overgang til Selveje).

Hans Enke giftede sig med Krigsraad Jakob Wedel, der i 1789 satte hende et Minde i Indslev Kirke, en stor Trætavle med en uhyre vidtløftig Indskrift, der lyder saaledes:

»Herunder hviler de jordiske Løvninger af den i Gud dydige, nu hos Gud salige Fru Dorothea Pedersdatter Holm,

(andetsteds kaldes hun Dorothea Melhoph) fød i Bogense den 23. December 1720, givt første Gang med velædle Hr. Hans Bryde til Holsegaard den 25. April 1739*) Indlod sig i Ægteskab anden Gang den 17. Marts 1752 med Krigsraad Jakob Wedel**) Munkebo; han blev »virkelig« Krigsraad den 13. April 1756.) til Kjærsgaard og Holsegaard, der højst sørgelig efterlever. Hvilket kærlige Ægteskab Gud velsignede med 3de Børn, som ved Fødselen udi Døden have beredet for deres Forældre Vejen til Ævigheden. En stærk Sjæl boede i et skrøbeligt Legeme 68 Aar 97 Dage og 6 Timer. Ærens Krone, de saliges Belønning, modtog hun den 31. Marts 5 Slet Morgen 1789. Dersom sand Gudsfrøgt, Fornuft, Ædelmodighed, Redelighed, Vindskibelighed og andre christelige og borgerlige Dyder kunde have hindret Dødens Magt, vilde disse jordiske Levninger næppe have befundet sig her, men uopløst indgaaet for Lammets Trone i Saligheden. Hun glædes med Myriader Engle at kunne sjunge i Himlen sin Skaber et Ævigt lovet være Herren! Sat af den højst elskedes Ægtemage 14. April 1789 efter 13,528 Dages kærlige Ægteskab.« Derefter kommer: »Betragtninger til Nytte for Læseren: Psalme 90, 12. Vers: »Herre, lær mig at tælle mine Dage, at jeg maa bekomme Visdom i Hjertet!« Denne salig afdødes ganske Dages Tal var kun 74,936 og 6 Timer. Disse Dage vare altfor faa til Medmenneskenes Nytte. Betænk, du fromme! Dine første 3653 Dage ere for dine Fornøjelser, Uskyldigheds Aar; de anvendes kun rettelig til at danne dine Tanker for den tilkommende Tid uden betydelig at kunne nytte eller skade Medmennesker. I de øvrige 21,783 Dage kan mange nyttige, ædle Handlinger udføres til egen og Medmenneskers Fordel, om ikkun ét nyttigt hver Dag udføres. For hver Time er vi Gud en ædel og værdig Handling skyldige efter vores Bestemmelse. Den guddommelige Kærlighed kræver Genkærlighed i alle Sekunder . . . ikke af Ord, men Gerning. Du fromme! Din Attraa, dine Handlinger trænger til Personer, Tid og Sted, Lykke og Lejlighed, inden din Sjæl kan mætte sine Ønsker. Dine Ønsker føle Afmægtighed, din Vilje tvinges med Kobber-Bolte! Min Søn forvar dit Hjerte, thi Livet udgaar af det! Enhver stridig-Tanke mod de guddommelige Hensigter er en Majestæts-Forbrydelse! . . .***) Hvad Regnskab vil du gøre for dit betroede og laante Pund; din Tid, din Debet, din ganske Vej

*) Hans Bryde, der døde 9. Juli 1751, havde bl. a. været Forpagter af Herregaarden Tybrind, hvor hans første Hustru Mette Sophia Schiern døde i September 1738.

**) En Søn af Provst Wedel i Munkebo; han blev »virkelig« Krigsraad den 13. April 1756.

***) Tavlen har oprindelig hængt i Kirkens Kor. Ved Fortidens store Altergange, naar der var Trængsel om Alterskranken, har Nadvergæsterne Skuldre efterhaanden afslidt nogle Linier af Indskriften.

er jo fordærvet! Ethvert tabt, ethvert myrdet Minut udsættes som Mangel i dit Regnskab, enhver forsømt god Handling er en Bankerot i Evighedens Protokol. Dine Dage tælles faa, du bliver let i Evighedens Vægtskaal. Brug Minutten, Timen, Dagen, Natten rettelig, at din Ende ikke skal blive med Forskrækkelse; omfavn i Troen din levende, lidende, herliggjorte Frelser paa sin Guddoms Trone, og alle Tiders Minutter skal tilbyde dig sin Tjeneste, og du skal omfavne i Døden en evig forsonet kærlig Gud med Henrykkelse, og du skal frelses i Dødens Skibbrud fra Fordærvelse.«

1807. Etatsraad Hansen og Hillerup, som var Executører i Krigsraad Wedels, Kirkepatronens, Stærvbo nægtede at indlevere til Museet en mærkelig Metalløve, som fandtes i Indslev Kirke.

1808 blev Indslev Kirke solgt fra Holsegaard, rimeligvis til Bubelgaard.

1821 indsendte Kirkens daværende Ejer, Landmaaler Rasmussens Enke paa Bubelgaard, til den antikvariske Commission denne Metalløve, der siges at være af Malm eller Kobber. Om dens Hals »forestilledes et Baand, hvorved et Skjold var befæstet, hvori en Bisp med sin Bispestav . . . Vandet øses ind i Hovedet og udgydes af det ene Øre . . . Dette Stykke havde hidtil henstaaet i Indslev Kirke og i de katholske Tider været brugt til at hente Vand for Daaben« (Vedel S.).

Figuren, der nu findes i Nationalmuseets anden Afdeling, er 31,5 Cm. høj og støbt af Bronze. Den er et saakaldt Aquamane, en Vandkande, sikkert bestemt til liturgisk Brug, idet Præsten før Messen jo skulde tvætte sine Hænder. Ganske lignende A. har ogsaa været i almindelig, verdslig Brug, men Indslev-Exemplaret viser tydeligt nok sin kirkelige Oprindelse. Den Bispfigur, som er graveret i Skjoldet paa Løvens Hals, forestiller nemlig den hellige Dionysius med sin afhuggede Hjerne-skal og Bispehuen i Haanden, og netop St. Dionysius var Indslev Kirkes Værnehelgen (se foran!).*)

10. Oktober 1826 blev Kirken af Bubelgaards Ejer, ovennævnte Madam Rasmussen skødet til Kammerraad Grandjean til Vennerslund paa Falster; efter hans Død blev den ved Auktion 1844 solgt til 2 Bønder.

I 1849 blev den en Tid anvendt som Magazin for 3. Brigade.

I 1898 blev Kirkens Kor prydet med smukke Billedskærerarbejder, forestillende Jesu Indtog i Jerusalem og hans Udgang derfra med Korset paa sine Skuldre. Paa 2 Laager er til Minde herom sat disse smukke Ord: »Denne Udsmykning af

*) Meddelt mig af Museumsinspektør, Magister Chr. Axel Jensen.

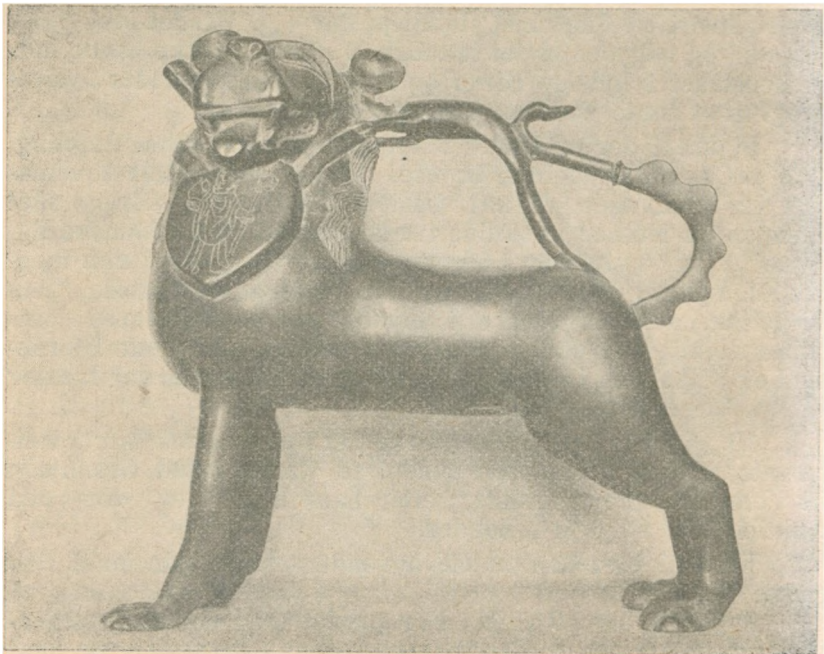
Indslev Kirkes Kor er skænket af Menigheden til Prydelse for Herrens Hus og til et Vidnesbyrd for vore Børn, naar vi selv er gaaede til Hvile, at vi vidste intet andet til Salighed end Jesus Christus og ham korsfæstet. Give Gud, at det maa blive dem til Bestyrkelse i deres Tro, hans hellige Navn til Ære! Pintsedag, 29. Maj 1898.«

1914 overgik Kirken til Selveje med en Kapital af 12,600 Kr., fordelt saaledes:

1. til aarlig Vedligeholdelse og forsk. aarlige Udgifter 8000 Kr.
2. til Udgifter i nærmeste Fremtid 3400 Kr.
3. til en Kirkens Hovedstol 1200 Kr.

Dette stadfæstedes af Kirkeministeriet 19. August 1914.

Paa Prædikestolen har denne Forandring af Kirkens Forhold faaet disse Mindeord: »Aar 1917 blev denne Prædikestol restaureret og forsynet med Indskrifter. Samme Aar blev Kirkens Stolestader restaurerede paa Foranledning af Indslev Sogns Menighedsraad, efter at Kirken var overgaaet til Selveje den 1. Juli Aar 1914.«

AQUAMANILE

(VANDKANDE) OPRINDELIG TILHØRENDE INDSLEV KIRKE
NU I NATIONALMUSEET.

Endnu senere er der af private skænket meget smukke Alterduge og elektriske Lysekroner samt Orgel, saa Kirken baade i det indre og det ydre staar som et skønt Vidnesbyrd om Menneskenes Tro og Haab og Kærlighed.

G. Schovsbo.

Om Gaarden Allesvraa.

Tæt ved Indslev By, ved et Mosedrag, der rimeligvis i gamle Dage har været sejlbart Vand, ligger en lille Gaard (ca. 30 Tdr. Land) med det kønne romantiske Navn *Allesvraa*.

Den første Del af dette Navn er formodentlig det gamle Mandsnavn *Alle*, en Kortform af *Alver*, der iflg. Johs. Steenstrup (Mænds og Kvinders Navne i Danmark gennem Tiderne, Kjøbenhavn 1918) betyder fuld - Krieger, Mand. I et Document fra 1440 nævnes en Præst i »Ingesløff« med Navnet »Clawes Aluessøn«. Hans Fader har altsaa heddet »Alve«, men om han har haft Forbindelse med »Vraaen«, som Gaarden kaldes i daglig Tale, er jo ikke godt at sige.

Ordet *Vraa* er det heller ikke saa let at sige noget om. Det simpleste er jo at antage, at det er det gamle danske Ord *Vraa* i Betydningen *Krog* (*Vraaskab*) eller *Hytte*, ringe *Bolig* (»Solser ind i Slot og *Vraa*«). Omtrent 16 Steder i Danmark hedder »*Vraa*«.

Der er ved Pløjning fundet Munkesten i Gaardens Mark.

Ogen Gangfandtmænd ud foren »Skovruss-Avild« (c: et Skov-æbletræ) i et Hegn mellem Tjørnekrat en Stensætning med fed Aske indenfor; i Asken var der »Guldstøv«, som ved en af min Hjemmelsmand (en tidligere Ejers Datter) foretagen Prøve sank til Bunds i Vandet.

Denne Gaard er bleven bekendt ved et dramatisk Optrin, hvori en Mand af den gamle Adelsfamilie *Munk* spillede Hovedrollen. Det var i den Periode, da endnu en stor Del af den gamle danske Adel blomstrede, den, der fik sit uoprettelige Knæk ved Enevældets Indførelse 1660. I sit Værk »*Encolpion*« af 1634 har den bekendte Nicolaus Helvaderus eller Niels Hellevad sat dem allesammen paa Vers:

Adels Slægt udi Danmark.

Sommer, Vinter, Vind og Juel,
Oxe, Worm, Blesz og Hiul.
Gjedde, Kraasz, Godsk og Grijsz.
Høg, Due, Falck og Frijsz.
Kruppen, Reckhals, Krag og Lund,
Grøn, Brun, Sort, Rød og Rud.

Musz, Gagge og Brockenhusz,
 Kaasz, Krause, Tendhus og Kruse.
 Glob, Knop, Splid og Green,
 Bugge, Brock og Marsuin.
 Lycke, Mund, Daa, Lindenow,
 Huitfeld, Rotfeld og Rønnow.
 Skielbeck, Wendel, Gaas og Skenckel,
 Westiny, Galt, Basse, Houentskelt.
 Steen, Wolstrup og Lymbeck,
 Skram, Freidbeck og Glambeck.
 Fassy, Skeel, Rytter og Baad,
 Galskyt, Bagge og Skovgaard.
 Podbusk, Rosenkrantz og Patzbiereg,
 Gøye, Gyldenstiern og Hardenbiereg.
 Krabbe, Thot, Laxmand og Bild,
 Brand, Stygge, Strud og Bille.
 Wrne, (c: Urne) Munck, Barnekow og Falkendorp
 (c: Walkendorf.)
 Bruske, (c: Bryske) Brahe og Benderup.
 Trolle, Hack, Rosensparre og Rostrup,
 Grubbe, Huasz, Wlfeld og Wggerup.
 Stump, Rod, Holck og Bing,
 Skarpenbiereg, Falster og Flemming.
 Abildgaard, Rosenggaard, Skad og Skaffue
 Bielde, Brymmel og Jettehaffue.
 Mule, Brat, Speyl og Kollerup.
 Fredberg, Naul og Saxerup.
 Tidmand, Nordby, Bleck og Beck,
 Porsz, Prip, Unger og Hualbeck.
 Ulstand, Ravensbiereg og Bang,
 Bielcke, Sparre, Banner og Lang.
 Wenstermand og Ødeleland,
 Hundremark og Skadeland.
 Rotkirch, Rotsteen, Skult og Galt,
 Senckler Rantzau og Buckwalt.
 Uldsax, Orne og Normand,
 Dertil Marckdanner *), den Danske Mand.
 Gud give dem Styrke og Adels-Mod,
 Og blive derefer gammel som god.

*) Caspar Markdanner, efter Sagnet Søn af den senere Konge
 Christian den 3. og en Skomagerdatter fra Andst Sogn i Jylland, kendt som
 Lehnsmænd paa Koldinghus og Ejer af Rønninge-Sogaard her paa Fyen,
 var død 1618, saa denne Ramse maa være sat sammen før den Tid.
 Slægten M. uddøde 1677.

Af de 147 Adelsslægter, som her er opregnede, er de fleste forlængst uddøde uden at have gjort Navnet kendt i Fædrelandets Historie.

Det har dog Slægten Munk til en vis Grad gjort. Ethvert Skolebarn kender Mogens Munk, der »glemte« sin Handske med Opsigelsesbrevet til Christian den anden — og Christian den 4des Hustru Kirsten Munk.

Den gamle Adelsmand, hvis Navn er knyttet til Gaarden Allesvraa, hed Niels Munk, og om ham fortælles i »Samlinger til Fyns Historie og Topografi« IX., Side 286:

Allesvraa har næppe været nogen større Gaard, men har dog ogsaa været Sæde for en fattig Adelsmand, der ikke engang i denne Vraa kunde faa Lov til at nyde sit daglige Brød, der har været tarvelig nok.

Ejeren af Allesvraa var 1640—60 (urigtigt, se det Flg.) velbaarne Niels Munk. Foruden Gaarden, han beboede, havde han noget Strøgods i Vends og Skovby Herreder og muligt i Jylland. Som hans Børns Værge optraadte velbaarne Peder Mund til Merringgaard i Jylland, der for frem mod den gamle Herre med Hensynsløshed og Haardhed. Da Peder Mund var ventendes til Allesvraa, turde Niels Munk ikke oppebie hans Komme, men med en eneste Tjener, Abraham Hansen, og med sine Heste drog han til Ejlskov i Skovby Herred, hvor han ejede en Bondegaard, der beboedes af en Mand, der hed Laurits Jørgensen. Men ogsaa her fandt den strænge Formynder ham. Med 2 Ryttere i sit Følge kom han til Ejlskov i Daggrø, trak Niels Munk ud af Sengen, og under Hug og Slag betydede han ham, at han ikke maatte ligge der og dovne og øde Ejendommen for Sønner og Døtre. Han flygtede i sine Underklæder og bare Ben med et Par Tøfler paa ind i Naboens Rasmus Andersens Hus, hvor han klagede, at Peder Mund vilde skyde ham. Han fik Lov af Husmanden til at sidde og varme sig ved Ilden. Imens tog Peder Mund, hvad der var i Gaarden af N. M.s Ejendele; han fik Læs til 2 Vogne. Tjeneren Abraham Hansen bandt han til Hestene og førte ham saaledes til Allesvraa, hvor han truede ham med at lade ham hænge, fordi han havde ført Hestene bort fra Allesvraa. Han sees dog, at være sluppet med Skrækken, idet han den 25. Januar 1662 efter Laurits Munks (Niels's Søn) Opfordring paa Skovby Herredsting vidner om den Vold, der var tilføjet hans gamle Herre og ham af Peder Mund. Det synes dog, som Niels M. maa være kommen i Besiddelse af Allesvraa igen, thi den 31. Maj 1662 har Peder Mund stævnet Kristen Andersen i Kaalshave til Skovby Herredsting at gøre Rede for, med hvilken Ret han besad sin Gaard. Han forklarede da, at han havde fæstet den af velbyrdige Niels Munk i Allesvraa og ydede ham Landgilde, saa længe

han levede, og efter hans Død ydede han Landgilden til Børnene Claus, Ida og Kirsten, og at den sidste Landgilde leverede han det Aar, Fjenderne kom til Landet.

Man faar helt ondt af den gamle Herre, der saaledes blev forulempet af en Slægtning; men om han ellers fortjener vor Sympathi, er mere end tvivlsomt, som det vil fremgaa af følgende nærmere Oplysninger om ham, hentede fra Danmarks Adels Aarbog 1905.

Niels Munk, af »Vinranke-Munk'erne«, var Søn af Peder M. til Vesterris i Rinds Herred i hans 1. Ægteskab med Anne Nielsdatter Skade. Han var født 1577*), kom 1599 i Sorø Skole [22 Aar gammel altsaa!!], var 1633 Løjtnant og havde Bolig paa Hovedgaard, 1639 Kaptejn og boede paa Rosborg i Fjends Herred. Laa ved denne Tid i stor Proces og skaffede adskillige Mennesker paa Baalet ved Beskyldninger mod dem for at have forgjort ham og hans Familie; fik 1640 Brev paa en Gaard i Borup, men mistede den endnu samme Aar og blev kasseret som Kaptajn p. Gr. af sine Trolddomsager; var 1642 Forlover for den menederske Niels Arenfeldt og maatte desaaarsag rømme Landet, hvorfor Søren Munk til Mølgaard og senere deres Søkendebarn Peder Mund**) beskikkedes til Værge for hans Børn; holdt s. A. Skifte paa sin Gaard Allesvraa efter sin anden Hustru, var 1647 kommen tilbage og skulde i den Anledning arresteres. Død 6. August 1649. 21. Juli 1650 beskikkedes Søren Munk til Mølgaard — som nærmeste fødte Værge efter Loven — til Formynder for hans efterladte 5 Sønner og 2 Døtre. Gift 1ste Gang før 1615 med Kirsten Jørgensdatter Harbou (der havde været g. m. Claus Mund til Serridslevgaard, hvortil Niels Munk skrev sig); 2den Gang med Sidsel Mortensdatter Skinkel, der var død før 24. November 1642.

Børn af 2det Ægteskab:

- 1) Peder M., var 1650 forsvunden i Udlandet.
- 2) Morten M., døde før 1650, ugift.
- 3) Claus M., levede 1650.
- 4) Didrik M., døde ugift før 1650.
- 5) Poul M., levede 1650.
- 6) Niels M., levede 1650.
- 7) Laurids M., døde som Generalmajor 2. 3. 1702.
- 8) Ide M., levede 1650.
- 9) Kirsten M., levede 1650.
- 10) Anna M., døde før 1650.

*) I Indslev Kirkebog staar der nemlig: »Den 6. Augusti 1649 døde Erlig og Velbyrdig Mand Nielsz Munck i Allesvraa i sin Alders 72 Aare.

**) Slægten Mund uddøde i Danmark paa Mandesiden med Kaptajn Otto Martin Mund, f. 27. Okt. 1852. Danm. Adels Aarbog 1905.

Niels Arenfeldt, der drog Niels Munk i Ulykke, saa han forsøgte at skjule sig paa en af sine mest afsides liggende Gaarde, var en noget yngre Adelsmand (af »de arrige« Arenfeldter), der 1642 blev dømt til at rømme Landet p. Gr. af Mened og Forsøg paa at ombringe sin Frue *) med Gift, men blev 1648 benaadet, kom tilbage og døde 1669. Under Retssagen imod ham havde Niels Munk altsaa sagt god for ham, været »Forlover« for ham.

I Indslev Sogns Kirkebog er der foruden Bemærkningen om hans Død kun ganske faa Spor af ham og Familie.

Abraham Hansen og Velbyrdig Ide Munck er Faddere til et Barn Palmesøndag 1651.

»Mandagen den 14. Marts 1659 døde Bend Nielsen, født i Allesvraa, som og havde boet sammesteds nogle Aar og foruden al Aarsag blev dreven deraf af velbaarne Niels Munk, som siden besad Gaarden.«

Børnene Claus, Ida og Kirsten maa have arvet Gaarden i Kaalshave, eftersom Fæsteren svarer Landgilde til dem efter Faderens Død (se ovenfor).

Men Allesvraa maa være tilfalden den af Sønnerne, der drev det videst: Laurits M. Han gik, som sin Fader, den militære Vej, var 1655 »Fyrverper« ved Skibsfolket, 1657 Styk-fændrik ved jyske Artilleri, kommanderede et Batteri ved Angrebet paa Bremervørde, fangen i Frederiksdodde, men frigivet 58, afskediget, men paany antaget ved Krigens Fornylse, tjener under Eberstein i Ditmarsken og paa Sønderborg, 61 Stykløjtnant i Korsør, tog Afsked 66, skrev sig 62 til Rosborg [ellers til Bregninge i Bølling Herred], 1670—93 Kongens Køgemester, 73 Kaptajn ved Artilleriet i Kjøbenhavn, deltog 75 i Wismars Belejring og 76 i Angrebet paa Landskrona, 77 Oberstløjtnant, s. A. Oberst, oprettede 78 Merløsegaard i Merløse Herred, 92—96 Medlem af Kommissionen i Raadstuen, 93 Generalmajor, 99 hvid Ridder, 1700 Medlem af Slotsloven. Død 2. Marts 1702 i Kjbhvn., begravet 11. Juni s. A. paa Bregninge Kirkegaard.

Han blev ca. 1661 gift med Kammerjomfru hos Hertugin-den paa Sønderborg Barbara Hedvig Henriksdatter von Drachstedt, der døde i Kjøbenhavn 1. Aug. 1709 og begravedes i Jylland.

Hun solgte 16. December 1702 (det Aar, hendes Mand døde) Allesvraa med 3 Tdr. 3 Skpr. Hartkorn til Lauritz Jørgensen Gammel.

Og dermed glider Gaarden ind i den stille Ubemærkethed, der efter den gamle Romers — og mange, mange fleres — Mening er den lykkeligste af alle Leveformer. Bene vixit, qui bene latuit!

G. Schovsbo.

*) Hun hed Karen Dyre Hansdatter.

Om den svenske Hærs Overgang fra Fyen til Laaland 1658.

AF

Løge Valdemar Meier, Ferritslev.

Den svenske Hærs Overgang over det tilfrosne Store Belt i Februar 1658 var en Begivenhed, der straks vakte uhyre Opsigt overalt, hvor den rygtedes; og trods de mange Aar der er forløbet siden, formaar dette Togts eventyrlige Dumdristighed stadig at fange Interessen og afføde Drøftelser deraf. Selve Verdenskrigen kan næppe byde paa en Begivenhed, der i dramatisk Effekt overgaar denne. Der er skrevet mangfoldige Afhandlinger og Bøger om Svenskekrigen og dens enkelte Tildragelser, og af det nyeste der er fremkommet herom, byder G. Bjørllins Bog, der er udgivet i Stockholm 1921 mange interessante Enkeltheder, der tildels kaster nyt Lys over Sagen, i Særdeleshed over Erik Dahlberghs Stilling.

Det er vist en ret almindelig Opfattelse hertilands, at Dahlbergh indtog en betydelig højere Stilling paa det Tidspunkt, end han i Virkeligheden gjorde. Han, der da var 32 Aar gammel, var nu for det første ikke »General«, hvad man meget ofte ser ham benævnt; han var »Generalkvartermester-Løjtnant med Majors Rang. Dernæst hørte han ikke til Karl Gustafs nærmeste Omgivelser, der fornemmelig bestod af Feltmarskallen Grev Wrangel, Generallojtnant Claes Tott, den franske Gesandt Terlon og den sørgeligt berømte Corfitz Ulfeldt. Man har efter Bjørllins Udtalelser nærmest Indtryk af, at navnlig Wrangel betragtede Dahlbergh som en Stræber og søgte kraftigt at holde ham nede. Endvidere fremgaar det, at Dahlbergh ved denne Lejlighed næppe har været saa strengt pligtopfyldende som en Officer i hans Stilling burde have været det, og at hans efterladte Optegnelser om Togtet ikke er ganske at stole paa; der findes nemlig deri forskellige indbyrdes modstridende Udtalelser angaaende vigtige Data. Men tiltrods herfor frembyder dog Dahlberghs Optegnelser den allerstørste Interesse, da de i det Store og Hele giver et fyldigt Billede af Begivenhederne, og der skal i det følgende meddeles nogle af Hovedtrækkene deri.

Efter at den svenske Hær var gaaet over Lille Belt den 30. Januar 1658 og havde tilintetgjort den fyenske Forsvarsstyrke, holdt Karl Gustaf Krigsraad samme Aften i Køng Præstegaard, for at drøfte Planerne for Hærens videre Fremrykning. Han lod her tilkalde Erik Dahlbergh og befalede ham hurtigst muligt at begive sig over Faaborg til Svendborg og derfra med tilstrækkelig Eskorte at fortsætte over Taasinge og Langeland ud paa Storebæltsisen for nøje at undersøge dennes Tilstand og Bæreevne. Dahlbergh skriver herom i sin Dagbog:

»Och som Hans Kongl. Maj:tt wille proseguera sin victoria och wedh den starka frostens continuerande, wille wetha, huru Stora Bälten war bescaffat, och om Hans Maj:tt icke wedh denne bescaffenheet skulle kunna besökia konungen i Danmark opå Seelandh och alltså igenom ett oförmodeligt streck, bringa honom till een raisonabel fredh, uthij detta wichtige ärendet afferdigade Hans Maj:tt mig samma Natt ifrån Kongh (*Køng*) att jag skulle gå öfwer Langeland och öfwer Stora Bälten och flitigt den rekognosera, om han skulle kunne bäära. Jag gieck altså samma natt forth medh een confoij av 80 hästar under rittmästaren Nijthoff til Fooburgh, een lijten stadh, 4 mihl. Den 25 (*skal være 1. Februar*) till Swennborgh, 3 mihl, och samma dagh öfwer öön Tasingh (Taasinge) och dess sundh till staden Rutkiöpingh opå Langelandh, 3 mihl. Derifrån gieck jag (2' Februar) till laalandske färgan, 1 mihl, och sedan medh een tropp wälberedne ryttare af 40 hästar gieck jag öfwer Stoora Bälten, 4 mihl, in opå Laaland till een herregårdh Grimstedh benemdh (nuv. Fredriksdal); hwarest fiendens strandwacht sig till staden Nakschow retirerade, dock feck jag een ryttare och 2 bönder til fånga, 5 mihl. Gieck altså wedh slutin trop i fult traf tilbaka och mätte (maalte) allestädes, i seynnerhet hwarest strömmen war starkest, isens tjockleek (Tykkelse) och komm samma affton (2' Februar) till Rutkiöping tillbaka igen, 5 mihl. Den 27' january (*skal være 3' Februar*) begaf jag mig tillbaka, och som jag förnam att ett heelt Compagnie (dansk) hade sigh uthur slager på Fyhn retirerat till een öö Arröö (*Ærø*), gieck jagh en pazant dijt och faun ännu wedh 70 gemeene ryttare och corporaler, men officererne wore hemligen förra natten ifrån dem gångne åth Holsteen, hwilke jag straks lätt underställa och gieck tillbaka öfwer Tasingh till Swenborgh igen, 6 mihl, hwarest jag lembnade rittmästaren medh partiet och gieck den 28' (*skal være 4' Februar*) fort och komm om aftonen klockan 9 till Hans Kongl: Mayt. till Dalems (Dalum) Kloster, 5 mihl.«

Man ser her hvorledes Dahlbergh forveksler Datoerne; men det mærkeligste ved denne Sag er unægtelig det, at han, vel vidende, at Kongen og hele Hovedkvarteret i største Utaalmodighed og Spænding ventede hans Tilbagekomst, ikke

desto mindre paa egen Haand gør den ret betydelige Afstikker til Ærø, hvad han aldeles ikke havde Ordre til, og hvorved han forsinkede sig mindst et helt Døgn til ingensomhelst Nytte! I de andre skriftlige Optegnelser, der foreligger fra Dahlberghs Haand, nævner han heller ikke med et Ord sin Udflugt til Ærø; han har da tydeligvis selv indset, hvilken alvorlig Forseelse han har begaaet, da han »en p a z a n t g i e c k d i j t«, og derfor ønsker at slaa en Streg derover.

Torsdag den 4. Februar sad Karl Gustaf hen under Aften i den store Sal paa Dalum Kloster. Hans Utaalmodighed over Dahlberghs Udeblivelse blev større og større, hvad der bl. a. tydeligt fremgaar af et Brev, Kongen samme Dag skrev til Wrangel, der paa det Tidspunkt var i Nyborg. Men Kongen havde forresten allerede fra anden Side faaet Meddelelser om Storebæltisens Beskaffenhed; Patruljer havde recognosceret ud forbi Sprogø, helt over i Nærheden af Korsør, hvor Isen dog ikke var ganskn paalidelig, — og Rejsende var kommen til Hest over Bæltet den modsatte Vej, saa Karl Gustaf har sikkert paa dette Tidspunkt næstendels været bestemt paa at vove Forsøget. Ved 9-Tiden, endnu mens Kongen sad ved Aftensbordet, træder der en tilsneet Rytter ind, og bøjer sig dybt for Majestæten. Det var Dahlbergh, — den længselsfuldt ventede! Han har sikkert faaet en kølig Modtagelse ligestraks, da Kongen var meget utilfreds med, at der var hengaaet omtrent 5 Døgn siden Dahlbergh blev sendt ud! Han aflægger saa Rapport om sin Recognoscering og fortæller, hvorledes han med sine mange Ryttere har været paa Laaland, at de har redet i sluttet Trop, i frit Trav, ja endogsaa i Galop, uden at Isen har givet sig, endsige bristet. I et Knap-hul paa sin Uniform har han bundet en Snor, hvis Længde viser Kongen hvor tyk Isen var. Han afslutter sin Beretning med at forsikre, at han nok skal føre Hs. Majestæt og hele Armeen uskadt over til Lolland. Karl Gustaf glemte al sin Vrede, da han hørte denne glædelige Efterretning; han gned sig i Hænderne og udbrød: »Nu, broor Friedrich, skole vi j t a l a s m e d p å g o d h s w ä n s k e l« Saa rejste han sig op og og bad Dahlbergh sætte sig tilbords og tage for sig af Retterne, hvorpaa han, tilrods for at det var saa sent, gav Ordre til, at hans Slæde straks skulde spændes for, da han vilde til Nyborg og konferere med Wrangel. Ved 10-Tiden kørte Kongen fra Dalum, ledsaget af Terlon og Dahlbergh; 4 Timer senere var de i Nyborg.

Dahlbergh skriver i sin Dagbog om denne Nat i Nyborg og kalder den »een swår och mycket faarlig natt, ja så swår som jag någon sinn tillförende utstått hade!« Og Grunden dertil var, at haade Wrangel og Corfitz Ulfeldt bebrejdede ham med haarde Ord, at han havde tilskyndet Kongen til et saa letsindigt og

farligt Foretagende, hvor hele Armeens Skæbne og Kongens personlige Sikkerhed stod paa Spil. »Jag war hoes dem i een faarlig skoola,« skriver Dahlbergh, og det synes, som om Kongen selv tilsidst var ved at blive betænkelig. Herrerne skiltes dog langt om længe for at gaa til Ro, og Dahlbergh gik hjem i sit Kvarter. Han var imidlertid neppe kommet ind i Stuen, førend der kom Bud fra Kongen, at han straks skulde komme tilbage. »Fanth alltså Hans May:tt wedh min återkomst allareda wara till sängs gången,« fortsætter han og fortæller nu, hvorledes han maatte gentage sin Beretning om Isens Forhold. Tilslut forsikrede han Kongen, at saa fremt Frosten vilde vedvare, skulde han med den Almægtiges Hjælp føre Hs. Majestæt uskadt over, om han saa var ledsaget af tre Gange Hundredestusinde Mand! Hertil svarede Karl Gustaf: »Nu, det ähr gott, I skolen och så giöra. Och jag will i Herrens namn gå fort, Wrangel och Uhlfeldt måge seija, hwadh dee willia. Deres mening kan wara godh, men denna occasion ähr allt för kostelig att låta så förbigå!« Uden nærmere Konference med Wrangel gav Kongen straks Ordre til, at Armeen skulde være i Svendborg den 6' Februar.

Næste Dag har Dahlbergh sikkert faaet en slem Omgang af Wrangel; han skriver ialtfald i Dagbogen, at om Morgenens »war rijksadmiralen (Wrangel) opå mig mycket wredh och sade: I skolen tå skam, I bringa kongen om scepter och crona,« — men jag svarade af ett frisk modh och gott samwett, det jag hade lofwat, wille jag näst Gudz hjälp hålla!«

I sine andre Optegnelser skriver Dahlbergh mærkeligt nok noget anderledes, idet der dér findes det Udtryk, at hvis Vejret vil slaa om til Frost, skal han nok føre Armeen uskadt over o. s. v.! Der findes ogsaa flere andre Uoverensstemmelser, men Björlin mener, at de tildels skyldes, at Dagbogen er skrevet omtrent samtidig med Tildragelserne, hvorimod Resten muligvis er skrevet flere Aar derefter; Hukommelsen kan saaledes have svigtet Dahlbergh paa nogle Punkter. Hvad angaar Vejret den 5' Februar, saa oplyser Björlin, at ifølge troværdige Vidners Udsagn, begyndte det at tø og blæse tidligt om Morgenens, hvad der nok kan have givet Wrangels Betæneligheder en ikke ringe Vægt.

Fredag den 5' Februar tilbragte Kongen paa Nyborg Slot, hvor han drøftede med Wrangel, om det dog alligevel ikke var bedst at stille Overgangen i Bero nogle Dage for at se, hvorledes Vejret blev. Det blæste nu stærkt, Sneen faldt fra Grenene og Luften føltes mild. Men efter Middagen indtraf der »några«, som havde været ude paa Isen igen, og berettede at denne ikke

havde taget Skade, men tværtimod snarere vilde blive endnu stærkere, om det blot blev Frostigen. Og det blev det! Hen paa Eftermiddagen begyndte det at fryse paany, og Kl. 4 gav Kongen Befaling til, at hans Slæde skulde gøres klar; nu vilde han selv til Svendborg for at se med egne Øjne, hvorledes Forholdene var. Ledsaget af Terlon og Ulfeldt og eskorteret af et Par Eskadroner kørte han afsted. Ved 9-Tiden om Aftenen naaedes Svendborg, og nu var det blevet stærk Frost, Kulden var ligesaa bidende som ved Overgangen over Lillebælt.

Om Natten kørte Kongen i Maaneskin videre over Isen til Rudkøbing. Efter Ankomsten hertil indtog Kongen og hans Ledsagere et Maaltid, men det var nu saa koldt, at »kylan genomlade mærg och been,« og at man maatte hugge Brødet i Stykker med Økser; ligeledes maatte det frosne Øl og Vin hugges i Smaastykker og smeltes, — »varefter de dock knappast smakade någonting alls!« Men tiltrods for Kuldens Ubehagelighed »skrattar konungen åt alla besvärligheter; han tänker blott på att lyckas i sina stora företag!«

Lördag den 6. Februar blev Isen undersøgt endnu engang og befandtes at være »så tembeligen«. Kongen besluttede saa at rykke videre og gav Befaling, at Armeen skulde gaa tværs over Langeland til Longelse Kirke, hvorpaa »Hans Maj:tt resolve-ræde att i Herrens namn gå öfwer Bältet från Langelandh!«

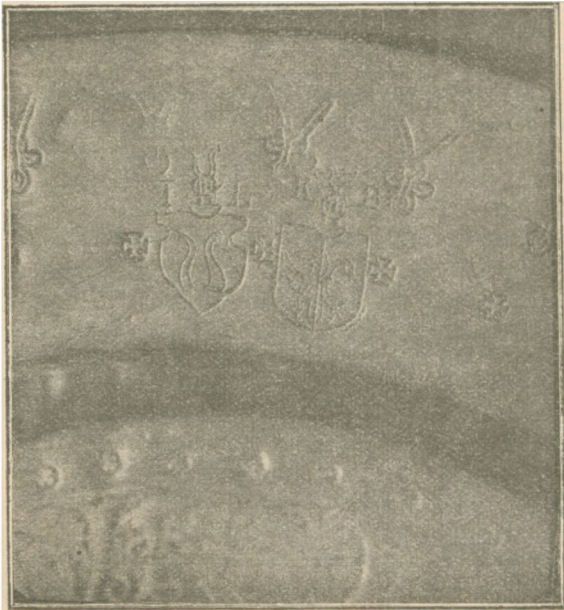
Dahlbergh siger, at den svenske Hær gik over Isen til Laaland den 7. Februar, men Björlin paaviser i sin Bog, at dette er forkert; Overgangen fandt Sted den 6. Februar. Fra Langelandskysten skimtedes Laaland som en blaalig Rand over Horisonten, saa Retningen var ikke til at tage fejl af. Trompeterne skingrede i Frosluften, da der blev blæst Signalet: »Til Hest!« Og saa begyndte det for Danmark saa skæbnsvangre Togt, der virkelig gennemførtes med Held, mens hele Europa undrede sig — og undrer sig endnu — over en saa uheort Dumdristighed. Ganske vist har Isen utvivlsomt været meget svær, men Troppemassernes, Hestenes og Artilleriets Vægt var uhyre stor, og der foreligger forskellige Udtalelser om, at Isen tyngedes ned, trods den stærke Frost, saaledes at der stod Vand over den. Terlon beretter, at der stod to Fod (!) Vand over Isen, saa at man ikke kunde se, om man gik ud i Vaager med aabent Hav, eller i Revner; andre Vidner opgiver Vandets Højde saaledes, at det gik Soldaterne til Anklerne. Man forstaar derfor, at det maa have været en overmaade spændende Marsch, og behagelig kan det saavist heller ikke have været at gaa 12—13 Kilometer i overhængende Livsfare med pjaskvaade Fødder, tildels i Vand til op paa Benene og med Klæder, der efterhaanden maa have været fuldstændig stivfrosne. Hvor haardføre Folkene har været dengang, ved man ganske vist ikke saa nøje,

men havde det været i vore Dage, vilde Armeens Læger sikkert have faaet en Del at bestille bagefter!

* * *

Det maa have været en uhyre Lettelse, da man følte Laalands haardfrosne Jord under Fødderne. Opmarschen fandt Sted paa Kysten udfor Herregaarden Grimsted, det nuværende Frederiksdal, og Ejeren Hans Steensen nød den sørgelige Ære, at faa Karl Gustaf i Indkvartering. Til Tak blev Gaarden plyndret. (Nærmere herom i Danske Mag. 5. R. III. Bd., pag. 72.)

For Fyens Vedkommende betød Svenskernes Tilsynkomst som bekendt Indledningen til lange Tidens Jammer; og at Hovedhæren saa hurtigt forsvandt igen medførte ikke nogen synlig Lettelse, da der var efterladt mere end nok af Plageaander, der udpinte og udsugede Øen til sidste Hvid.

FRA DAABSFADET I OLLERUP KIRKE
— IVER LUNGES OG KAREN BRYSKES VAABENER —

*

Da jeg udarbejdede min Artikel „MINDER OM FAMILIEN BRYSCHE“ i Aarbogen for 1920, blev det mig meddelt, at der ikke i Ollerup Kirke fandtes noget Bryske Vaaben. — Ved personligt Eftersyn i Kirken har jeg imidlertid erfaret, at ovenstaaende to Vaabener findes indgraverede paa Daabsfadet.

H. BERNER SCHILDEN HOLSTEN

Iversnæs'

— det senere Wedellsborgs —

Historie.

Ved Pastor A. R. Idum, Føns.

16. Decbr. 1922 var der forløben 250 Aar, siden Grevskabet Wedellsborg blev oprettet. Dette er den ydre Anledning til nedenstaaende Afhandling, som jeg har faaet Opfordring til at skrive, skønt en Fadmand kunde have gjort det meget bedre. Stoffet findes spredt paa flere Steder, og en Del deraf har tidligere været trykt i vore Aarbøger. Men det følgende vil prøve paa at give en samlet Fremstilling af Godsets Historie.

Allerede 1295 nævnes Niels Hamundsen Litle som Ejer af Husbygaard. Denne har sikkert været en Helgaard og har ligget inde i Landsbyen Husby. Niels Hamundsen skænker i nævnte Aar i sit Testamente sin Gaard i Skrillinge og 2 Gaarde i Kavslunde By som Vederlag for Sjælemesse. Han har ogsaa betænkt Kerte Kirke og de fleste af Kirkerne i Odense, især Graabrødrenes, hvor han vilde begraves. »Enhver af Tjenerne paa hans Gaard Husbygaard skulde have $\frac{1}{4}$ Mark Penge foruden sin sædvanlige Løn.« Han er da sikkert død kort efter.*)

1320 nævnes Anders Pedersen Stygge af Slægten Galen som Ejer af Iversnæs. Dette betyder vistnok, at Gaarden da er bleven flyttet ud paa Halvøen af samme Navn. Der er i den nuværende Hovedbygning paa Wedellsborg bevaret det nederste Stokværk af et gammelt firkantet Taarn, et Barfred, skjult af Overpudsning; det hidrører sikkert fra denne Tid. — Se herom Aarbogen for 1919, Side 440. — En Tuve Galen nævnes 1365 som Valdemar Atterdags Marsk og maa vel tilhøre samme Slægt.

*) Skaanningen Jon Litle til Tommerup var Erik Menveds Drost og døde 4. 6. 1809.

Derefter kom Gaarden paa Holstenernes Hænder og ejes da af Lyder og Klaus (Nikolaus) Krummedige. Erik Menved havde jo 1317 pantsat hele Fyen til Grev Gert af Holsten (»den kullede Greve«), og denne indsatte sine Vasaller omkring paa alle Gaardene i Vestfyen; saaledes fik H e n n e k e (Johan) Hummersbüttel Hindsgavl i Forlening, og Iversnæs har altsaa maattet følge med, uden at vi kender de nærmere Omstændigheder derved. — Det var en ond Tid for vort Land under dette Fremmedherredømme. En af vore Krøniker, (Scr. rer. Dan. VI., S. 629) der antagelig er skreven før Aar 1400, siger, at »disse Grever og deres Tjenere borttog alle Gensstande af Værdi, alle Klenodier og alt, hvad der i Riget var skønt at se til, og førte det til fremmede Lande.«

Lyder Krummedige nævnes paa Grevernes Side i Fredslutningen mellem Valdemar Atterdag og de holstenske Grever ved Vindinge Aa (ved Nyborg) 26. 7. 1353. Han var bleven fangen i Krigen og skulde nu udvexles med en Steen Duenest. *)

Klaus Krummedige nævnes allerede 1340 som en af Grev Gerts Tilhængere. Det er vistnok ogsaa ham, der nævnes ved Freden i Kolding 7. 7. 1365 iblandt de 48 Underskrivere paa Grevernes Side; men der nævnes han kun som Væbner. For Resten nævnes der ved derne Lejlighed ikke mindre end 8 Personer af Navnet Krummedige; den vigtigste er Ridder Nicolaus (Claus) van deme Krummedike med Tilnavnet Meseke. Han er sammen med en Sivard Dosenrode Opmand i Forliget paa Grevernes Side. **) — Iøvrigt var det først ved denne Fred, at Kong Valdemar kom i endelig Besiddelse af den sidste — vestlige — Halvdel af Fyen, som Greverne havde haft i Pant. Den holstenske Adelsslægt Krummedige kom herind fra Sønderjylland og blev optagen i den danske Højadel; senere kom den til Norge og kom til at spille en Rolle i det norske Rigsraad under Unionen.

Senere nævnes Jens Stigsen som Ejer af Iversnæs. 1356 nævnes en Ove Stigsen som Valdemar Atterdags Kammermester; han tilhører vel samme Slægt.

Ditlev Berneke Skinkel bliver fra 1383 Ejer af Iversnæs. I Aktstykkerne kalder han sig Berneke, men i hans Sögl staar der Ditlev; rimeligvis har han haft begge Navne. Slægtens Vaaben var 3 Søblade i Sølv paa blaa Bund; den uddøde paa Mandssiden 1563 (De senere Skinkels Vaaben er en rød Lilje). Han er Søn af en indvandret Holstener, idet alle-

*) C. E. F. Reinhardt: Valdemar Atterdag, S. 606.

**) Samme: S. 608 og 610.

rede hans Fader: Otto Skinkel, kaldet Schele — var Landsdommer her paa Fyen. Sønnen blev en god Mand for sit nye Fædreland; men man var rigtignok ogsaa god mod ham. Allerede fra 1382 til sin Død var han Lensmand paa Hindsgavl, og efterhaanden kom han dels ved Køb, dels ved Forlening i Besiddelse af de fleste Godser og Borge heri Vestfyen, saaledes Enggaard (det senere Gyldensteen), Langesø, Dallund og Margaard. Fra 1397 nævner han sig til Frøbjerg; her under de høje Banker byggede han sig et lille lunt og sikkert beliggende Stenhus. Fra 1400 faar han i Pant af Dronning Margrethe for et Laan paa 2000 Mark: Rugaard med Skovby Herred og Bogense By samt Harrikslev Birk og Vissenbjerg Sogn. Mellem 1395 og 1418 har en Saxo Olaf tilskødet Berneke Skinkel 2 Gaarde i Tenelstorp (Tellerup) i Øsleff Sogn i Vendzherret.*)

Berneke Skinkel har sammen med Jens Stigsen i 1396 taget Sognevidne paa, at Godset i Emtekær By og Tangetorp (Tanderup) Sogn havde ligget under Iversnæs fra gammel Tid og i Nikolaus Krummediges Tid uden at være solgt eller afhændet derfra. Jens Stigsen har derefter levet endnu 1396 og synes endda endnu at have haft Part i Iversnæs. Berneke Skinkel var 1387 med til at hylde Dronning Margrethe i Odense, og 1397 var han med i Kalmar ved Unionens Oprettelse. Ved denne Lejlighed blev han Ridder; desuden var han Rigsraad m. m., 1418 døde han. Han var gift første Gang med Hilleborg Christensdatter Frille og senere med Karen (Catharina) Jensdatter Kiste, der overlevede ham til c. 1427. De blev alle begravede i St. Hans Kirke i Odense, og i Følge Bircherod læstes der paa hans Ligsten: »Omnes orate Dei ministri pro eis!« Stenen er forlængst forsvunden. En Datter Cecilie blev gift med den svenske Rigsraad Peder Hogenskild, medens Sønnen af første Ægteskab Otte arvede Iversnæs.**)

Otte Skinkel har fortsat sin Faders Værk med at erhverve Jordegods, særlig vel ved at samle og afrunde sine Besiddelser, og han har ikke været bange for at tage Kampen op med selve Kongemagten. Allerede Aaret efter Faderens Død

*) Henrik Knudsen Gyldenstjernes Breve ved A. Thiset, 1897.

**) Ovenstaaende om Berneke Skinkel er i alt væsentlig hentet fra biografisk Lexikon. Vedel Simonsen kalder Berneke S.s Hustru for Karen Sture, men dette har jeg ikke fundet bekræftet. At hans første Hustru hed Hilleborg, fremgaar af Sønnens nedenfor anførte Gavebrev.

har han saaledes Strid med Kronen om Ejendomsretten til Føns; dette fremgaar af et Landstingsvidne, der er udstedt i Odense 11. 11. 1419. Se herom Aarbogen for 1921. — 1423—28 var han Landsdommer i Fyen. 23. 6. 1439 er han med til at underskrive Opsigelsesbrevet til Kong Erik af Pommern.

1442 har han Strid med Lensmanden paa Hindsgavl om nogen Jord i Skamby Sogn.

Han døde 1449 og var gift med Cecilie Ludvigsdatter Barsebæk, der overlevede ham, idet hun kalder sig Enke i et Skøde, hun 7. 4. 1450 har udstedt.

Ved Gavebrev af 22de Marts (St. Pouls Dag) 1446 stiftede han en Sjælemesse for sig og sin Hustru, sin Datter og Svigersøn og for sine Forældre og testamenterede hertil alle Vends Herreds Præster: 3 Gaarde i Asperup Sogn med alle deres Indtægter. Dette Gavebrev blev konfirmeret af Biskop Knud Gyldenstjerne Francisci Dag 1529 og stadfæstet af Kong Kristian den 5te under 5te Februar 1687. Det er trykt i Hofmanns Fundationes. Det mærkelige er, at dette Kalentegods til Vends Herreds Præster, — som det kaldes — der oprindeligt blev stiftet for en katolsk Sjælemesse, har overlevet Reformationen og endnu er i Behold. Formodentlig har Stifternes Slægt været mægtig nok til at hindre, at det blev inddraget i 1536. Om dette Kalentegods henvises iøvrigt til min Artikel i Aarbogen for 1919, Side 407 ff. Men da selve Gavebrevets Ordlyd ikke er anført, gengives det her:

»Alle Mænd, dette Brev ser, hører eller læser, hilser jeg, Otte Skinkel af Iversnæs, Ridder, kærlig med Vor Herre. Kundgør jeg det for alle Mænd med dette mit aabne Brev, at jeg af fri Vilje, og af min kære Hustrus Cecilie, Hr. Knud Henriksens, Ridder, og min kære Datters, Jomfru Hildeborgs Vilje, haver undt, opladt og skødet hæderlige Herrer Sognepræster i Vends Herred og alle deres Efterkommere, 3 mine Gaarde i Vends Herred og i Asperup Sogn beliggende. En Gaard i Asperup, som Hans Andersen iboer, og skylder aarlig 1 Ørte Byg, 8 Skilling lybsk, 1 Faar, 1 Lam, 2 Gæs og 2 Høns. Item en Gaard i Baaring, som Niels Pedersen iboer, der skylder 1 Ørte Byg, 8 Skilling lybsk, 1 Faar, 1 Lam, 2 Gæs, 2 Høns (og) 2 Skpr. Havre. Item en Gaard i det samme Sted Baaring(e), som Anders Bang iboer, og skylder 1 Ørte Byg, 13 Skilling lybsk, 2 Gæs, 2 Høns (og) 2 Skpr. Havre til Taknemligheds Ære for min Sjæls Frelse, for min kære Hustru Cecilie, Hr. Knud Henriksens, min kære Datters Jomfru Hildeborgs, og for min kære Faders Sjæl, Hr. Benedikt (!) Skinkels og for min Moders, Fru Hildeborgs, og for alle deres Sjæles Frelse, som jeg er skyldig at gøre godt for, paa saadan Vilkaar, at fornævnte hæderlige Præster, der nu bor i Vends

Herred, og alle de Præster, der efter kommer, skulle gøre mig og mine Venner, som nu fornævnte ere, en højtidelig Begængelse en Gang om Aaret, som er Tirsdagen næst efter St. Olufs-Dag [29. Juli] uden al Hjælp, Rede og Hinder, med Messe og anden Gudstjeneste, som herefter staar skrevet: Først om Morgen paa fornævnte Dag, førend Messen begyndes, da skulle de holde vigiliass med 9 Lektier, item skulle de dernæst holde en sunge Sjølemesse for de fornævnte gode Folks Sjøle og for alle gode Folks Sjøle; item Højmessen sunge af Vor Frue, siden de andre Messer skulle tilgaa, som det da bør at være. Item skulle de fornævnte Præster — de som nu ere og de, som kommer efter, — holde mig, min Hustru, Hr. Knud, Jomfru Hilleborg, min Fader og min Moder in memoria i alle deres Messer, og det skal skrives i alle deres Messebøger circa memoriam vivorum & mortuorum. Item tilbyder jeg mig og mine Arvinger fornævnte Gods og Gaarde fornævnte hæderlige Præster at fri og frelse for hver Mands Tiltale, som Lands Lov udviser og at forsvare de fornævnte Gaarde og Gods for Gæsteri eller anden Tyngsel. In cujus rei testimonium sigillum meum, una cum sigillis dominorum nobilium & discretorum, videlicet Domini Canuti Henrici militis, Nicolai Rantzau armigeri & Henrici Balm, proconsulis in Medelfart. Datum Anno Domini 1446.«

Den i Gavebrevet nævnte Datter Hilleborg Skinkel (død 1494) — som vistnok var eneste Barn — var altsaa den Gang trolovet med Rigsraad Knud Henriksen Gyldenstjerne (født c. 1430, død 1467). Denne Mand var efter et Sagn i Familien stærkt paa Tale som Kongsemne i 1448, idet Enkedronning Dorothea gerne vilde have giftet sig med ham. Men da han som anført allerede 1446 var trolovet med Jomfru Hilleborg, og en saadan Trolovelse ansaas for lige-saa bindende som Ægteskab, maa Sagnet være urigtigt. Ved Jomfru Hilleborgs Ægteskab gik Iversnæs altsaa over i Gyldenstjernernes Eje, hvori Gaarden forblev til c. 1626. Knud Henriksen var Søn af Rigsraad Henrik Knudsen Gyldenstjerne til Restrup (ved Nibe) og Hustru Anna Munk, kaldet den »overmodige.« Henrik G. omtales 1396 og 1397, da Ægtefællerne skænker Gods til Odense St. Knuds Kirke for Sjølemesser, idet de vilde begraves der. 1403 nævnes han for et Overfald paa en Provst i Thy, hvorfor han maa bøde 1000 Mark. 1423—25 var han med Kong Erik paa hans store Udenlandsrejse. Ved Kristoffer af Bajerns Død 1448 var han ældste Medlem af Rigsraadet. — Foruden Sønnen Knud havde Ægteparret 3 Døtre: Sofie, Ellen og Kirstine, der blev gift henholdsvis med Erik Ottesen Rosenkrands, Eske Jensen Brok (senere med Corfits Rønnow) og Marsken Claus Rønnow († 1486). Henrik Knudsen Gyldenstjerne døde 1456.

Sønnen Knud Henriksen Gyldenstjerne blev Ridder ved Kristoffer af Bajerns Kroning i 1443 og Rigsraad 1460. Ved sin Død testamenterede han til sin Svigersøn Peder Bille sin sorte Barse (et Krigsskib) med alt Tilbøhør: Bøsse, Værge og Køkkentøj, 800 Mark værd; men Enken gav ham 3 Bøndergaarde i Stedet for Barsen. Knud Henriksen var endnu en ung Mand, da han døde 1467 og blev begravet i St. Hans Kirke i Odense. Det er sikkert hans Enke (Fru Hilleborg), der har bygget det — nu nedrevne — Kapel paa Kirkens Nordside; Slægtens Vaaben — en syvtakket Guldstjerne paa blaa Bund — var anbragt udvendig, udført i Mursten; det findes nu paa Kirkens Ydermur. I Kirken findes endnu den store Ligsten over Ægtefællerne, desværre berøvet alle sine prægtige Metalprydelser. Efter den Rest af Inskription, der endnu kan læses paa Stenen, døde Fru Hilleborg 5te Februar 1494.

Foruden Sønnen: Henrik Knudsen Gyldenstjerne havde Ægteparret Døtrene: Karen G. († 1528), der blev gift med Jørgen Daa til Enggaard († 1503), og Anne G. († 26. 7. 1521), der blev gift med Peder Bilde til Svanholm. Disse Søstre havde Arvepart i Iversnæs (se nedenfor!) Henrik G. har imidlertid ved Køb eller Mageskifte skaffet Søstrenes Arvepart i sit Eje. I »Danske adelige Brevkister« ved A. Thiset (1897) findes bl. a. følgende i »Henrik Knudsen Gyldenstjernes Breve:

C. 1500: »Skadebrev — skal være Skødebrev — af Jørgen Daa paa Fønsby, og Skoff.« (Fønsskov).

C. 1500 »Peder Bildes Skødebrev paa Iversnæs med Abrandtzo (Brandsø) og Sparre tornn terium.s«

1499 tilskøder Ridder Henrik Knudsen G. til Restrup til Peder Bilde af Svanholm følgende arvede Gods: Kjærsgaard. Bordbjerggaard og en Gaard i Vejrup i Vederlag for andet Jordegods [sikket det ovenfor nævnte]. Odense, 28. 6. 1499.

Henrik G. ejede foruden Iversnæs ogsaa Restrup og Rugaard — der indtil hans Død var forenet med Iversnæs, dog kun som Len. Desuden fik han af Kong Hans ved Skøde af 1. 7. 1506 en hel Del Gods, bl. a. Risbro i Føns Sogn og Frøbjerg i Orte Sogn, hvilket Kongen havde konfiskeret fra Margrethe Brok og hendes Mand, den svenske Rigsraad Nils Clausen Sparrel.*)

Henrik Knudsen Gyldenstjerne var Kong Hans' Yndling og var 1486 med Kongen i Norge. 1488 blev han Rigsraad og Ridder. Han udmærkede sig i det hele i Unionskrigene; bl. a. var han med i Sverige ved Rødebro 1497. I sin Ungdom havde han som from Katolik gjort en Pilgrimsrejse til det hellige Land, i

*) Se Aarbogen for 1920, Side 530.

den Anledning pantsatte han 4 Bøndergaarde. Det er sikkert ogsaa ham, der har hjembragt et rundt Billede — malet paa Træ — fra 15. Aarh. af Johannes Døberens Hovede paa Guldgrund, som opbevares paa Wedellsborg. Endvidere har han rejst det store Stenhus paa Wedellsborg, hvis underste Rum nu er Kapel. [Se Aarbogen for 1919, Side 441]. Han døde paa Iversnæs 14. Novbr. 1517 og blev begravet i St. Hans Kirke i Odense. Paa Ligstenen ses han afbildet i fuld Rustning med det store Slagsværd i højre Haand og Hjælmen staaende ved sine Fødder. Indskriften er dansk og lyder: »Her ligger erlic welbyrdigh Mandt och strenghe Rydder Her Henrich Knudsen til Refstrup, som døde paa Iversnis Løffverdaghen nest effther Sancte Mortensdagh 1517, hvis Siell Gudt haffve.«

Hans Hustru hed Karen (Karine) Bille, en Datter af Bent Bille til Søholm og Hustru Ermegaard Frille. Henrik G. og Baren Bille havde ikke mindre end 22 Børn; af disse naaede dog kun de 10 den voksne Alder.

Den mest bekendte blandt Børnene er den sidste katholske Biskop i Fyens Stift: Knud G., der siden giftede sig og gik over til den lutherske Lære; han arvede Vosborg m. m. og døde 8. 12. 1568. Endnu ét af Børnene havde valgt den gejstlige Løbebane, nemlig Jørgen G., der døde ugift som luthersk Vikarius i Odense 3. 5. 1551.**) 2 af Børnene, nemlig Bendt og Frans var døde før 1530; Bendt blev »slagen i Sverige« (under Unionskrigene). Desuden nævnes: Otte, Gabriel (til Restrup) Mogens og Christoffer (om hvem se nedenfor), samt Datteren Margrethe.

St. Nicolaus Dag (6te Decbr.) 1530 holdtes der et stort Skifte paa Iversnæs mellem Moderen og Børnene efter deres Fader.***) Heri nævnes alle de ovenfor omtalte Børn. Moderen, Karen Bille faar heri Lov til at beholde Iversnæs uskiftet indtil sin Død. Foruden Hovedgaardene Restrup og Iversnæs nævnes i Skiftetbrevet: Ollidt, Brandtzøø, Føensby, Sparretornu, Rigbro (Risbro) med al deres Tilligelse iblandt Skovene nævnes: Fraberii Skov og Øreke Skov (?). Det er vistnok Karen Bille, som har bygget det lange, smalle Hus paa Iversnæs, der strakte sig fra det gamle Barfred imod Syd, hvor det afsluttedes med en Kamgavl; det var i 2 Stokværk med Kælder. Der skulde jo ogsaa være Plads til alle de mange Børn. — Karen Bille døde 8. 4. 1540 og blev begravet i Odense St. Hans Kirke i en Tinkiste, hvilken Begravelsesmaade 1576 blev forbudt af Kong Frederik II.

*) »Danske Magazin« IV, S. 161.

**) Samme: IV., S. 177—180.

Efter Moderens Død ejede Børnene endnu i nogen Tid Gaarden i Fællesskab, især dog Mogens og Christoffer G., der efterhaanden udløste de andre Søskende af Hovedgaarden. 1540 fik Christoffer saaledes en Gaard i Husby Holme (»Holme Huse«) af sin Broder Jørgen; 1542 fik »Hr. Mogens til Iversnæs«, af sin Broder Otto Sparretorn, en Gaard i Føns By med hans Andel i Fønsskov, 7 Gaarde i Fjelsted, Grimmerløkke og Ladegaard i Pant for 1120 rinske Gylden; men 1548 overdrog han sin Andel i Hovedgaarden til Christoffer for 3 Bøndergaarde, saaledes at denne fra 1548 blev Enejer. 1545 gav Kong Christian III. ham og Arvinger Ørslev Kirke med Patronatsrettigheden; Føns Kirke var vistnok kommen under Iversnæs c. 100 Aar tidligere.

Mogens Gyldenstjerne (født 1485, død 1569) var med Kong Kristian den 2den i Sverige og bar Hovedbanneret ved Upsala, hvor han blev saaret (1520). Som Løn herfor blev han samme Aar Ridder i Stokholm. Derefter drog han til Palæstina, hvor han badede sig i Jordanflodens Vande og blev Ridder af den hellige Grav. Efter sin Hjemkomst deltog han i Grevefejden. 1534 tillod Grev Christoffer af Oldenburg »Hr. Mogens G., sin tro Mand og Raad, at beholde Iversnæs og alt det øvrige Gods, hans Moder og Søskende ejede i Fyen, saalænge, indtil ogsaa disse gik ham (Greven) til Haande paa egne og Kong Kristians Vegne.« Senere blev han Slotsherre paa Akershus i Norge, som han forsvarede mod Kristian den 2den; han svigtede altsaa dennes Sag ligesom Broderen Biskop Knud. Men i Maj 1534 blev han selv lokket i en Fælde af Mahnø Borgere, som en Tid holdt ham fangen paa Raadhuset. 1539 fik han en Tredjedel af Brandsø af Broderen Knud for en Gaard i Nørre Ore. Under Kong Kristian den 3dje blev han brugt som Diplomat, var Admiral og Statholder i København indtil 1567. Han var over 84 Aar, da han døde i København S. 10. 1569. Han var gift med Anna Mouritsdatter Sparre (død 1564) og havde med hende 22 Børn, hvoraf de fleste dog døde som unge. Ingen af dem er særlig bekendt.

Christoffer Gyldenstjerne, der altsaa 1548 blev Enejer af Iversnæs, nævnes ogsaa til Aagaard i Jylland. I Anledning af, at Margrethe Broks og Niels Sparres Dattersøn Nils Pedersen Bjelke havde faaet Løfte om at faa sit fyenske Gods tilbage, foretog Kong Kristian den 3dje i 1541 og 1547 et Mageskifte med Christoffer G. (»vor Mand og Tjener«; han var nemlig Kongens Sekretær), hvorved denne som Erstatning for Risbro m. m. faar Hybæks Mølle, Tellerup, Udby o. fl. Steder.*) Christoffer G., døde 1562 paa Iversnæs; han var gift

*) Kronens Skøder. Se Aarbogen for 1920, Side 530 f.

med Anna Tønnesdatter Pashjerg, der døde 1587. Begge ligger begravede i Husby Kirke. En Kirkeklokke paa Wedellsborg bærer Anna Pashjergs Navn, og hun synes at have været en ret myndig Dame. Hun havde Patronatsretten til de 4 Kirker: Husby, Føns, Ørslev og Ejby, og hun forbød Præsterne ved disse Kirker at lade deres Præstegaardsjord »beskrive«, saaledes som Kongen havde forordnet det 13. 4. 1572.*) Hun og hendes Børn modsatte sig ogsaa Biskop Jacob Madsens Forsøg paa at fjerne Helgenbillederne i deres Kirker; se saaledes for Føns Kirkes Vedkommende Aarbogen for 1919, S. 379. I Husby Kirke var der 1589 foruden Højalteret, »som er en stor Taffle, med Kristi Korsfæstelse og Apostlene paa Fløjene« (sikkert den samme, som findes endnu) »4 Altre, som de af Iversnæs ikke vilde nedbryde, fordi de ikke havde bygget dem.« Biskoppen bemærker ogsaa, at Christoffer Gyldenstjernes Sten laa løs; det var 2 Aar efter hans Enkes Død. Det er sikkert denne Sten, der nu er rejst i det søndre Sideskib; desværre er den noget afslidt.

Foruden Sønnen Henrik G., der er omtalt nedenfor, havde Ægteparret Sønnen Gabriel G., som boede paa Gaarden og døde ugift c. 1606, og desuden 3 Døtre: Sophie G., der ogsaa havde Arvepart i Gaarden og døde ugift 1626 som den sidste Gyldenstjerne, der boede paa Iversnæs, Vibeke G. (f. 1544, død 1613), der blev gift med Niels Friis til Hesselager og Ørbækklunde, og Karen G., (f. 1544, død . . . , som blev gift med Holger Rosenkrands til Boller (død 1575).

Henrik Gyldenstjerne til Iversnæs var født 1550 og døde 1604. Han blev 1578 gift med Karen Eriksdatter Bille, der døde 1582, hvorefter han 1585 ægtede Birthe Nielsdatter Trolle, der var født 1561 og døde paa Iversnæs i April 1598. Biskop Jacob Madsen holdt Ligtalen over hende. Forresten døde hun i Barselseng og havde dog forinden en Gang født Tvillinger og en anden Gang Trillinger.**)

Niels Gyldenstjerne, Henrik G.s Søn af 2det Ægteskab, arvede Iversnæs. Han var gift med Margrethe Larsdatter Straale. Han havde endnu Andel i Gaarden 1616, da han den 6. 12. foretog et Mageskifte med Breide Rantzau til Tyb-rind.***) Hans Søn Hennig G. døde ugift. Men c. 1624 maa han sælge Gaarden til den rige Hans Lindenov d. ældre, der

*) Vends Herreds Breve i Bispearkivet.

**) Jacob Madsens Visitatsbog ved Crone-Bloch: »Den fynske Gejstligheds Historie« I, S. 64.

***) Wedellsborg Arkiv.

udløste de andre Medejere og ved den ovennævnte Sophie G.s Død 1626 kom i fuld Besiddelse af Gaarden. Niels G. maatte stadig kæmpe med Gæld og økonomiske Vanskeligheder i de c. 20 Aar han havde Gaarden; med ham er altsaa Gyldenstjernernes Saga ude paa Iversnæs.

I Faderens Tid var iøvrigt Gaarden bleven udvidet med en ny Længe, idet der fra Østenden af det smalle Hus blev opført en lang, smal Længe mod Nord i 2 Stokværk og et øvre, lavt Halvstokværk (Se »Danske Herregaarde ved 1920, Side 67.) — Niels Gyldenstjerne havde en Broder: Jesper G., der døde ungift, og 3 Søstre.

Hans Johansen Lindenov — den ældre — var født 7. 10. 1573 paa Fobislet i Nordslesvig, der i umindelige Tider havde været Slægtens Hjem. »De sagtmodige Lindenov'er var i det hele en gammel, men aldrig synderlig fremtrædende Adelsslægt. Han havde i sin Ungdom fra 1591 været udenlands i 9 Aar, bl. a. i Strasburg. Efter sin Hjemkomst ægtede han 1601 i København Rigsraad Jacob Seefeldts Datter Sofie, men Aaret efter døde hun i Barselseng. 1605 giftede han sig anden Gang med Lisbeth Sofie Rantzau, Datter af Statholder Breide Rantzau til Tybrind. Med hende havde han 12 Børn. Hans Lindenov var en meget rig Mand og ejede hele 10 Herregaarde i Jylland og Fyen, foruden Gaarden paa Sjælland, hvortil han skriver sig. Fra 1639 til sin Død var han tillige Lensmand paa Hindsgavl. 1634 blev han Ridder ved Prins Kristians Bryllup. 20. 9. 1623 fik han Skøde fra Tønne Friis til Hesselager paa 2 Boliger i Fønsskov [Wedellsborg Arkiv]. 1630 fik han i Mageskifte med Kronen en Gaard i Husby By og en Gaard i Eskør. Han døde 28. 8. 1642 og ligger begravet i Husby Kirkes Kapel i en Metalkiste; Enken blev boende paa Iversnæs, hvor hun døde 27. 4. 1652. Iversnæs tilfaldt Sønnen: Hans Lindenov den yngre, som blev Rigsraad, Ridder og Lensmand paa St. Knuds Kloster i Odense; han var ogsaa Admiral. Han var gift med Kong Kristian den 4des og Kirstine Munks Datter: Grevinde Elisabeth Augusta (født 1623, død 9. 8. 1677). Ægteskabet var imidlertid ulykkeligt; Hans Lindenov var baade en raa og uduelig Mand, og hans Hustru var ikke bedre. Deres Datter Sofie Amalie Lindenov til Lindenberg er berygtet for at have myrdet sin Husbond, Claus Daa; og Sønnen Christian gjorde stor Gæld i Holland. Da han døde blev hans Legeme, støbt i et »Blykorpus«, sendt hjem og begravet i Husby Kirke under det søndre Kapel, som Faderen havde faaet Lov til at indrette til Familiebegravelse.*) Ingen

*) Naar det i »Danske Herregaarde ved 1920« hedder, at Hans L. den yngre fik Bevilling til at indrette et Gravkapel i Husby Kirke, maa

af Slægten kunde holde paa Penge, og 1653 solgte Hans Lindenov Tybrind til sin Svigermoder, og en hel Del af Godset gik tabt. Elisabeth Augusta var baade ødsel og uordentlig, meget hengiven til Spil og vistnok ogsaa til Drik. Hertil kom saa Svenskernes Indfald i Vestfyen. 30. 1. 1658 gik Svenskekongen og hans Hær over Isen ved Brandsø og landede ved Tybrind Vig, hvor den danske Styrke straks overgav sig. Den stærkt befæstede Iversnæs Odde forsvarede sig i Begyndelsen godt, men maatte overgive sig ved det 3dje Angreb. Hans Lindenov fik dog skaffet Iversnæs en Sikkerhedsvagt, saa at Gaarden undgik at blive plyndret. (»Salvegarde« kaldte Bønderne det; der menes: sauvegarde). Ogsaa Tybrind havde faaet en saadan »Salvegarde«.

Hans Lindenov, der ikke synes at have været nogen særlig modig Mand, rejste til København, hvor han døde under Belæringen sidst i Maj 1659, c. 50 Aar gammel. Hvad han selv havde levnet, ødte hans Enke; muligvis har »vore Venner, Polakkerne« heller ikke skaanet Iversnæs. Muren i Sidefløjen bærer i hvert Fald Spor af Ild.

Et Par Aar efter gik Elisabeth Augusta fallit og maatte sælge Gaarden; hun fik saa fra 1664 en ret stor Understøttelse af Kronen, men havde ellers intet. Køberen var Christian Urne Christoffersen til Søbysøgaard. Han beholdt imidlertid kun Gaarden i 8 Dage, hvorefter han mageskiftede den mod Lundegaard til en anden af Svigersønnerne, nemlig Rigsskatmester m. m. Hannibal Sehested. I Løbet af 1664 og 65 fik denne Mand ogsaa købt de andre Kreditorer ud, som havde taget Resten af Godset, saaledes at han 1665 kom i Besiddelse af Iversnæs, Tybrind og Sparretorn med Tilliggende. 3. 1. 1665 fik han Birkeret til Iversnæs og Tybrind; det er Oprindelsen til »Wedellsborg Birk«, som først for et Aar siden er bleven nedlagt ved den nye Retsordning. 17. 8. s. A. faar han Patronatsretten til Balslev Kirke imod den tilsvarende af Ejby Kirke.*) Han fik imidlertid ikke længe Glæde af sin nye Besiddelse, da han allerede døde 1666. Men da han har spillet en vigtig Rolle baade i Norges og Danmarks Historie, skal jeg her give en kort Levnedsbetegnelse af ham.

Hannibal Sehested var født 1609 paa Øsel, hvor hans Fader den Gang var Lensmand. Forældrene var Claus

dermed være ment en underjordisk Begravelse. Thi begge Kirkens Side-skibe, baade det nordre og det søndre (der nu er Gravkapeller) stod paa Jacob Madsens Tid 1590: »Korskirke, teglhængt, 5 Hvælvinger, 2 i hvert Kapel.«

*) Kronens Skøder II., 2. Heft.

Maltesen til Højris og Anne Nielsdatter Lykke; men Faderen antog senere Navnet Sehested. Hannibal S. hørte saaledes ikke til den gamle danske Adel, med hvem han i det hele stod paa en spændt Fod. Han var en overordentlig klog og dygtig Statsmand, omend langt fra uegennyttig. 1642—51 var han Statsholder i Norge, men maatte derpaa fratræde og rejste til Udlandet. Han havde iøvrigt oftere været udenlands ved Universiteter og fremmede Hoffer; en Tid var han bl. a. spansk General. Under Svenskekrigen var han traadt i Forbindelse med Kong Karl den 10de Gustav, men sluttede sig dog ikke som Svogeren Korfits Ulfeldt til sit Fædrelands Fjender. Den Dag kom imidlertid, da Kong Frederik den 3dje sendte Bud efter ham og fik ham hjem, fordi han havde Brug for ham. Han blev en af den nye Enevoldsregerings første Mænd og blev rigelig belønnet derfor, blev Gesandt, Rigets Skatmester, Gehejmerraad, Præsident i Rentekammeret, Assessor i Statskollegiet og i Højesteret m. m. Kong Ludvig den 14de af Frankrig gjorde ham endog til fransk Greve (1663), hvad der var en stor Udmærkelse. Han døde 23. 9. 1666 i Passy ved Paris. I sit Ægteskab med Grevinde Christiane havde han kun ét Barn, Datteren Christiane Sofie, der ægtede Baron Vilhelm Frederik Wedell — den senere første Besidder af Grevskabet Wedellsborg.

200 Aar efter hans Død kom hans efterladte politiske Testamente for Dagen; det er nedskrevet ved hans Død af hans Skriftefader, den franske Præst: J. de Paulmejer, og vidner om hans Statskløgt og Forudseenhed. Heri tager han stærkt til Orde for et Forbund mellem Danmark-Norge og Sverige; »thi kun ved Sammenhold og Enighed formaar de 3 nordiske Riger at trække sig ud af det Afhængighedsforhold til fremmede Magter, hvori deres Unighed har bragt dem.«

*

Da ovenstaaende Skildring maatte gaa saa brat i Trykken, maa Billedstoffet, der skulde have ledsaget Texten, desværre udgaa. Jeg haaber, at kunne bringe Slægtsvaaben, Ligsten og Portrætter i næste Aarbog.

Forf.

Nye historiske Bøger.

— Af T. K. —

Ligesom i de foregaaende Aarbøger vil vi ogsaa i Aar henlede Læsernes Opmærksomhed paa nogle Bøger af særlig Interesse, dels om Kilde for historisk, dels som tilfredsstillende Læsning for dem, der føler Trang til historisk Oplysning og Forstaaelse. Det er da naturligt, først at nævne de andre Amtssamfunds Aarbøger og »Historisk Fællesforenings« Tidsskrift »Fortid og Nutid«, der alt kan faas for halv Pris af vore Medlemmer, og hvis Indhold nærmest svarer til vore Aarbøgers. Dernæst vil vi nævne en Bog om et ganske nyt historisk Spørgsmaal og som dog er gammelt, nemlig: »Det slesvigske Spørgsmaals diplomatiske Historie 1914—20.« Aktnæssig Fremstilling og udarbejdet for Udenrigsministeriet ved Arkivar Fr. le Sage de Fontenay. Det er en Selvfølge, at baade Udgiver og Forf. er tilstrækkelig Borgen for Bogens Indhold, og dette vil have stor Interesse for enhver Dansk. Med Bogen følger et Kort over det sydlige Slesvig til nord for Aabenraa med Angivelse af Grænserne for de 3 Zoner, Tiedje-Linien, det tyske Tilbud af 29. 5. 1919, (om hvilket mange vist ikke er rigtig klar) H. V. Clausens Linie, Udvidelsen, foretagen af Fredskonferencen, Claudel-Heftyes Linie og endelig alle Amtsgrenserne. Med denne Bogs Indhold burde enhver Dansk være fortrolig.

I nær Forbindelse hermed er det rigtigst at nævne det nye Maanedsskrift »Grænsevagten«, der begyndte at udkomme 15. 10. 1918 og nu udgives af Grænseforeningen under Redaktion af Mag. Vilh. la Cour, og som indeholder alt af Interesse vedrørende Grænseforholdene, er godt skreven og har en Mængde udmærkede Illustrationer. De to første Aarg. faas hos Bogh. Fergo, Kjøbh., de senere hos Slesvigske Forlag. Af 1ste Hefte skal blot nævnes enkelte Artikler som: »Vor Stilling til den syddanske Bevægelse,« »Kan vi staa os?« af E. Christiansen og »Mindretalsspørgsmaalet« af Harald Scavenius.

Endvidere vil vi i denne Forbindelse nævne »Redaktør Jessen i Tale og Skrift« i Udvalg ved Marie Jessen, f. Fibiger. Denne store Bog paa 316 Sider i Kvart er forlagt af »Flensborg Avis« og fremtræder i fint Tryk paa pænt Papir, udført i det danske »Neue Flensburger Zeitung«s Bogtrykkeri i Flensborg. Forordet er af Redaktør E. Christiansen, og derefter følger Jessens Valgtaler, før han blev valgt til tysk Rigsdagsmand, hans Taler i den

tyske Rigsdag og til sidst andre af hans Artikler i »Flensborg Avis« fra 1882 til 15. 11. 1905. Man beundrer og begejstres for dansk følelse Mennesker ved Læsning af denne herlige Bog.

Paa G. E. C. Gads Forlag er udkommen: »Trap Danmark«, 4de omarbejdede Udgave under Redaktion af Hr. cand. mag. Gunnar Knudsen og med en Mængde udmærkede Medarbejdere blandt vore bedste Fagfolk saavel som lokalkendte Mænd fra hvert Sogn i Landet.

Bogen er jo gennem sine tidligere Udgaver saa fordelagtig bekendt, at en nærmere Omtale er overflødig. Men siges skal det dog, at Traps 4de Udgave er betydelig bedre end sine Forængere. Ikke alene er den meget større, idet den denne Gang vil fylde 9 Bind mod tidligere 6; men ogsaa Indholdet er lodligere. Der er en forbavsende Mængde historisk, statistisk og topografisk Stof angaaende hver eneste Købstad, Sogn, By og stor Gaard i hele Danmark. Paa hver eneste Side i dette store herlige Værk findes udmærkede Illustrationer af Kirker, Gaarde, Huse, Vaaben, Mindesmærker tillige med en Mængde Kort over alle Sogne, Byer og Amter m. v., alt fremstillede efter Generalstaben. Alt er første Klasses Arbejde og er en sand Pryd for vort Land og kan blive til uberegnelig Nytte, om det bliver benyttet paa rette Maade, hvortil ogsaa kan tjene de mange Oplysninger om trykt Literatur vedrørende hvert eneste Sogn. Hver Gaardejer, Haandværker og opefter burde eje denne Bog, og ligeledes alle Bogsamlinger, Læseselskaber og Biblioteker, for at de mindrebemidlede, der ikke har Raad til at købe Bogen, dog der kunde faa den til Laans. Kendskab til Danmark bør være hver Mands Eje.

Paa det Gyldendalske Forlag er udkommen: I. »Torv og Hærstræde«, Studier i Danmarks Byer af Mag. Hugo Matthiesen. Hvor er det dog en stor Fornøjelse at følge med denne Kender af vore middelalderlige Bygninger, gennem de danske Købstæder, og der faa forklaret, hvorledes der oprindeligt saa ud paa de enkelte Steder, og faa at vide, hvad der var Aarsag til, at Byerne opstod og fik det Udseende, de efterhaanden fik, alt som Tiden gik.

At Bogen har faaet ovennævnte Navn ligger vel i, at Hærstræderne og Torvene var den første Begyndelse til Byerne og hvorfra Hjerteslaget og Livet udgik. Den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse og Carlsbergfondet har understøttet Forfatterens Studier, og Bogen har en Mængde gode Billeder og særdeles gode Kildeangvelser. De fleste fynske Købstæder omtales, og Bogen er skreven livligt og fængslende og fremtræder i pænt Udstyr.

II. I »Danske Studier«, udgivne af Gunnar Knudsen og Marius Kristensen for Universitetsjubilæets danske Samfund,

findes flere gode Artikler, af hvilke enkelte skal nævnes. Hr. Peter Skautrup har saaledes skrevet om »Folke- og Sprog-blanding i et vestjysk Sogn.« Forfatteren har undersøgt, hvor mange af Sognets 1145 Mennesker der er indfødte, og hvor mange indvandrede, hvormange der taler Dialekt, Blandings-sprog og Rigssprog o. s. v., ligesom han har undersøgt den forskellige Udtale af Ord og Navne m. v.

I »Lejrestudier« har Vilh. la Cour nøje undersøgt i Marken, hvad der endnu findes paa Stedet af Oldtidsminder i det navnkundige Lejre, og sammenholdt dette med, hvad der gennem Tiderne er nedskreven af hver Tids Forfattere.

Svend Aakjær har i »Løser og Løkker« et særdeles indgaaende Studium af — løse Byernes Navn og Tilblivelse og mener, at de er ældre end — lev Byerne. — Hr. Gudmund Schütte skriver om »Gammel Kulturvej fra Lilleasien til Skandinavien.« Her er endvidere Artikler om Oehlenschlägers romantiske Gennembrud, om Ingemanns Aftensang »Fred hviler over Land og By« og »Rasmus Rask's Hjem« m. fl., alt af 1ste Rangs Forfattere.

III. »Dansk Bygd II« af Thorkild Gravlund er udgivet hos Gyldendal, og er udarbejdet med Understøttelse af Carlsbergfondet. Bogens Indhold har Forfatteren gengivet i et Foredrag ved Nordiske Folkelivsforskeres Møde i Stockholm i August 1920.

Forf. søger i denne Bog at finde andre Grænser mellem Sogne, Herreder og Bygd end de nuværende Grøfter og Gærder. Han viser paa en ret slaaende Maade, hvorledes man endnu den Dag i Dag mange Steder i alle Egne af vort Land kan finde tydelige Skæl mellem de gamle Bygder bl. a. i Forskelligheder i de paagældende Egenes Folkeskikke og Folkekultur, i Samkvem ved Gilder og Giftermaal, i Almuens Sprog og Udtale af enkelte Ord. Forf. mener paa flere Maader at finde mere Samføling mellem »Hedeboerne« (Folk fra Egnen mellem Roskilde, Køge og København) og Skaaningerne end mellem Hedeboer og andre Bygder paa Sjælland. Ligeledes finder han flere af de lollandske Bondeskikke gaa igen ovre i Angel, men mærkeligt nok ikke i andre Enge af Landet. — Gamle Rim og Remser, Mundheld og Udtryk m. m. viser ofte et paafaldende Skæl mellem gl. Bygder. Enhver historisk interesseret Læser vil med Opmærksomhed følge Forf. paa hans Rundfart gennem alle vore Landsdele.

Paa Henrik Koppels Forlag er udkommen »Danske Herregårde« ved 1920. I. Bind og meget af Bind II og III under Redaktionen af Louis Bobé, H. Berner Schilden Holsten, Vilh. Lorenzen og Palle Rosenkrantz. Det er et stort, prægtigt Værk, der, naar det bliver fuldt færdigt, vil fylde 3 tykke Bind, hver paa ca. 500 Sider.

Hele Udstyrelsen er aldeles 1ste Klasses, baade Papir, Tryk, Stil og Billeder, af hvilke sidste der findes en meget stor Rigdom; af Bygningerne, deres Ydre og Indre, af Personer, Vaaben, Møbler, Husgeraad, Kunstsager, Antikviteter og Interiører o. s. v., hvilket alt tilsammen giver Værket et enestaaende gentilt Præg, som er en Pryd for Danmark. Der vil ialt blive beskrevet over 200 af vore betydeligste Herregaarde under Medvirkning af vore bedste Fagfolk paa de enkelte Omraader, saaledes at ikke blot Gaarde, Bygninger, men ogsaa Ejernes Historie bliver fyldigst og udmærket beskrevet. I de allerfleste Tilfælde har vore Herregaarde og disses Ejere og Brugere gennem Tiderne været førende for deres Egn paa næsten alle Omraader og ikke mindst paa Landbrugets, et Forhold, der i det heromhandlede Værk er forholdsvis svagest belyst; derimod er det kulturelle og tekniske og historiske m. v. absolut paa Højde med det bedste, vi har, og med de udmærkede Hjælpekilder, som har staaet til Forfatterens Raadighed er her frembragt en prægtig Bog, der ikke alene er en rig Kilde for senere Granskere, men i sig selv bringer et fyldigt Bidrag til vort Lands Historie og Beskrivelse, som maa blive en eftertragtet Raritet at komme i Besiddelse af for alle, som higer efter at kende de gamle Slægters, Gaardes og Egnens Historie.

II. Koppels Atlas af cand. mag. O. Kayser. Det er en omarbejdet og fordansket Udgave af det berømte Andrees Handatlas og omfatter ialt 200 Sider i stort Folioformat med 104 Hovedkort og over 100 Bikort foruden 15 Byplaner o. l. Med Atlasset følger et Navneregister paa 464 Sider i 4° med ca. 220 000 Navne. Der findes udmærkede Kort over Varme, Lufttryk, Nedbør, Vegetation og Havstrømme, Dyreformernes Udbredelse, Religioner, Folketæthed og Ernæringsforhold, Samfærdsels- og Sekort Oversigtskort i politisk, fysisk og kolonial Henseende m. m. Selvfølgelig findes der udmærkede Kort over hvert eneste Land i Verden med alle de nye Grænser, ledsagede af en Mængde forskellige værdifulde Oplysninger.

Naar man nu véd, hvor mange Mennesker der lever i Uvidenhed om Forhold vedrørende vort eget Land og vor nye Grænse, hvor mange flere er der saa ikke, som savner de Oplysninger om andre Lande, som de paa saa let en Maade kan faa i Koppels Atlas. Det er et stort Savn, som her ser afhjulpen, og let og behageligt kan vi nu med dette foran os se, hvorledes den »nye Verden« ser ud.

Det er første Gang, et saadant komplet Atlas fremtræder paa dansk, og derfor var det ønskeligt, om mange vilde glæde sig over at eje det, og i alle Tilfælde bør enhver Bogsamling være i Besiddelse af dette smukke Atlas.

»Ditlev Ahlefeldts Erindringer 1617—1660« med en udførlig orienterende Indledning af Dr. Louis Bobé. Ditlev Ahle-

feldt var en anset Statsmand, stammede fra Holsten og var i Slægt med den bekendte grevelige Familie af samme Navn. Erindringerne behandler en Mængde Forhold, som den betydelige Mand har deltaget i; navnlig læser man med stor Interesse hans Beretninger om de skæbnesvangre Krige 1643—45 og 1657—60. Ogsaa det saa ofte beskrevne Forhold med Oberst Walther, Dina Winhofer, F. III. og Korfitz Ulfeldt berører Forf. Bogen slutter med en Række udmærkede, vejledende Anmærkninger.

Paa H. Aschehoug og Co. Forlag er udkommen: I. H. R. Hiort-Lorenzen: »Erindringer fra Sønderjylland«, udgivne af hans Dattersøn J. F. Gotschalk og med Forord og et Bidrag af Dr. phil. R. Besthorn.

Forf. er Søn af den saa fordelagtig bekendte P. Hiort-Lorenzen og var en Tid Borgmester i Ekernfærde, derefter 1860—64 Herredsfoged i Satrup og Maarkjær med Bopæl i Slesvig By. Senere blev han Redaktør af »Dannevirke« og endelig fra 1878 til 93 Chef-Redaktør af »Nationaltidende« og en af vore fineste Personalhistorikere. Ingen har større Betingelser for at skrive om Forholdene i Sønderjylland end denne Mand, der ogsaa gør det paa en Maade, som vinder og vedligeholder Læsernes Interesse i fuldeste Maal. Bogen er nydelig udstyret i alle Maader, som det sig hør og bør den Mands Minde.

II. »Verdenshistorien fra 1866 til vore Dage« af Povl Engelstoft og Fred. Nørgaard. Efter den frygtelige Verdenskrig, som har fremkaldt saa mange og store Forandringer i saa at sige alle Lande, vil alle interesserede Iagttagere med Glæde imødesee et Værk, der, som ovennævnte, vil fortælle om Forholdenes Udvikling indtil Eksplosionen 1914. — Bogen kommer i 10 Hefter à 1½ Kr., saa den er tilpas overkommelig baade i Størrelse og Pris, og Værket fremtræder desuagtet i solid og pænt Udstyr.

Paa O. Lohses Forlag er udkommen:

I. »Vilhelm og Nina Beck.« II. Bind, af Pastor Axel Beck. — Ogsaa hos den religiøse Fører Vilh. Beck er paaapeget Skrøbeligheder, men det er dog med sand og oprigtig Glæde, man læser denne Bog af Sønnen og beundrer med Tak det vældige Arbejde, som denne Mand fik Lykke til at udføre. Der er en Mængde rig og tankevækkende Afsnit i Bogen, bl. a. »Livet efter Opstandelsen«, hvori han udtaler, »at de frelste skal opstaa som Jesus opstod i 30 Aars Skikkelsen i hele Ungdommens fulde Kraft« Hans Tale om »Underet« i Studentersamfundet. Og ikke mindst det bekendte kirkelige Møde 1896, hvor han overfor sine Modstandere med stor Kraft udslynger: »Paa Knæ, Professor! for den hellige Skrift!« og Professor Madsens Svar derpaa, er alt af megen Interesse. Alle alvorlige Mennesker vil glædes ved denne Bog.

II. »Vilhelm Beck.« Nogle Streiflys og Erindringer i Anledning af 20 Aarsdagen for hans Død af A. Fibiger. Noget af det bedste i dette lille Hefte er Meddelelsen om den paa vilde Veje værende Tjenestepiges Omvendelse ved at høre Vilh. Beck i Bøn i sit Lønkammer for Pigens Frelse!

Paa Kgl. Hofboghandler V. Priors Forlag er udkommen:

I. »En Konges Ridt« af Rob. Ludvigsen. Genforenings-Festlighederne 9.—15. Juli 1920. Det er en udførlig og korrekt Meddelelse om alt, hvad der foregik i de bevægede Dage, om hvem der var med ved de enkelte Lejligheder o. s. v. Jeg har læst dette Skrift gennem Glædestaarer, og jeg tror heller ikke, nogen anden Dansk kan læse Bogen uden at Øjet bliver dugget. De store Begivenheder, som her gentages for os, burde enhver Dansk glæde sig selv med at læse i en stille Time.

II. »Anders Stephensen.« En dansk Folkeopdragers Liv og Virke af Marius Rasmussen med et Forord af L. F. la Cour. Bogen er tilegnet danske Lærere og er en udmærket Beskrivelse af den saa fordelagtig bekendte Børneopdrager og Stifter af Højskolen Hindholm, der jo gennem mange Aar uforandret var den bedst besøgte Højskole i Landet. Bogen er yderst billig.

III. »Jan Ligthart.« Barndomserindringer i Udtog oversat af Margrete Marstrand med Støtte af Pædagogisk Selskab. Edv. Lehmann siger i Forordet om Ligthardt, at han »var blot en Folkeskolelærer. Men hans Folkeskole i Haag var en af den hollandske Hovedstads Berømmelser, søgt af alle, der med Skoleinteresser gæstede Holland.« Og en, der har besøgt Skolen, Caroline Baggesen, siger bl. a.: »Og bag hans Undervisningsplan laa en dyb Hensigt. Han vilde føre Barnet til at se og beundre Skabningen og dermed til i undrende Ærefrygt at bøje sig for Skaberen.« Bogen burde læses af alle Lærere og Forældre.

IV. »Frankrigs Sjæl.« Minder og Indtryk af Marika Stjernstedt, der har været ved den franske Front, fortæller gribende om alt, hvad der rører sig i det franske Folk i Krigens alvorlige Tider. Og glædes maa man over at læse Forf. Erfaringer fra mange franske Hjem, hvor Husmoderen (Manden var som Regel i Felten) bad med hele Husstanden for de franske Soldater og hvor da altid de Ord forekom: »Mod Had og Vrede bevar dem Herre!« — Dette siger noget andet end Tyskernes Bøn om: »Gud straffe England.« Læs Bogen!

V. »Grundtvigianerne og Talmajestæten.« Nutidens Spørgsmaal drøftet af Fortidens Mænd — af Marius Rasmussen. I Bogen optræder en Mængde af de mest betydelige Mænd indfor den grundtvigske Retning særlig i Aarene fra omtrent

1850—80. Af Bidragene turde den gamle Gyllingepræst, Otto Møllers og Pastor Birkedals i Ryslinge være de vægtigste.

VI. »Lars Bjørnbak.« En Levnedsskildring af Marius Rasmussen. Forfatteren er særdeles velvillig og forstaaende i sine Meddelelser om den bekendte Bondefører, hvis Indflydelse jo var størst i det østlige Jylland og der konkurrerede stærkt med Grundtvigianerne. Bogen koster kun 1½ Kr.

VII. »En Folkerejsning og dens Mænd.« Blade af Preussens Historie fra 1806 til 1815 af Marie Pingel. Næppe nogen Stat har været saa langt nede som Preussen efter Napoleonskrigen ved Tilsit, og næppe nogen Stat har arbejdet sig saa højt op som denne var i 1913, da Bogen blev skrevet. Det har derfor sin store Interesse at følge Udviklingen og dens Mænd og deraf se deres Veje og Midler for at naa dette enestaaende Maal. Denne udmærket skrevne Bog fortjener at læses af mange herhjemme, og Forfatterinden fortjener megen Tak for sit gode Arbejde.

VIII. S. Nilus: »Jødefaren, de verdensbergtede Protokoller«, udgivet af L. Carlsen, og Bevismateriale samlet af Ejvind Hansen. Forf. siger selv, at »Bogen er Verdens mest læste, mest omtalte, mest aktuelle, interessanteste og mest oplysende Bog.« Dette skal staa for hans egen Regning; men forbavsende, ja rystende er, hvad han oplyser om Jøderne og den frygtelige Magt, de udfolder, navnlig i Forhold til deres ringe Antal. Og da vort Land jo ikke er uden Mærker af Jødernes forunderlige Magt, er det maaske paa Tide, at vi ogsaa herhjemme sætter os lidt ind i det, saa vi bedre forstaar, hvad der sker om os. Bogen koster kun en Bagatel og bør læses. Den store Udbredelse har Bogen faaet »trods Bladenes enstemmige Tavshed,« siger Forf.

IX. »Heltinder.« Engelske Kvinders Arbejde under Krigen af Barbara Mc. Laren ved Hilda Buhl og med et Forord af H. H. Asquith. Det er en Mængde Omraader, paa hvilke Kvinderne viste, at de delvis kunde erstatte Mændene. Man faar Respekt for deres Arbejde og læser med Interesse om deres Indsats i Verdenskrigen.

X. »Det officielle Danmark« i Krigens Skær af Grev Bent Holstein. Bogen er skreven ved Nytaarstid 1919 og er en Betragtning over Danmarks Stilling overfor Udlandet særlig med Henblik paa det sønderjydske Spørgsmaal.

Paa H e m p e l s k e F o r l a g er udkommen: »Napoleon paa St. Helena« af Karl Schmidt. Man forbavses over, at den gl. Overlærer fra Odense Latinskole endnu, efterat have skrevet flere store Bøger om Napoleon, kan finde Stof til at fylde lige ved 300 store Sider om samme Emne. Men man trættes ikke af at følge med Forf. paa denne spændende Tur til St. Helena og læse

om det ensomme, ja frygtelige Liv der, der jo da ret hastigt endte med Døden og saa til Slut fortælles der, hvorledes Kejserens Lig bringes til Invaliderne i Paris og sættes ned i Kappellets Krypt. Man bliver vist aldrig træt af at læse Napoleons Historie.

Paa P. Haases Forlag er udkommen: »Da Sønderjylland vaagnede.« En Skildring af Nordslesvigernes Nationalitetskamp fra 1830 til 1848 af P. Lauridsen. Naar man nu véd, at Grundlaget for vor nye Grænse var dels Uenighed og navnlig Ukendskab hos de ledende om de nationale Forhold i Sønderjylland, saa kan det siges med Rette, at vi alle trænger til Oplysning om de virkelige Forhold og deres Udvikling dernede. Og dertil er ovennævnte Bog en af de bedste. Alene Overskriften til en af de mange udmærkede Artikler: »Han vedblev at tale Dansk« gør en varm om Hjertet!

Paa A. F. Høst og Søns Forlag er udkommen: »Hertuginde af Abrantés Memoirer«, der handler om Revolutionen og Napoleonstiden ved Alex. Schumacher.

Laurette de Saint-Martin-Permon havde som Barn oplevet den store Revolution, kendt Napoleon, da intet hos den fattige og forlegne Militærelev tydede paa tilkommende Storhed, og senere i sit Giftermaal med General Junot, Hertugen af Abrantés fulgt Napoleons Stjerne paa dens straalende Bane. Det er ogsaa Napoleon, om man vil Napoleon intime, som danner Midtpunktet i Memoirerne. Dertil slutter sig hele den Skare af fremragende Personer, som prægede Tiden. Napoleons virksomste Fjende, Fyrst Metternich, er ogsaa med i Portrætgalleriet. Som bekendt er Madame Junots, Hertuginde af Abrantés Memoirer det betydeligste Kildeskrift til Napoleons og hans Samtids Historie; en Tid, som ogsaa mange herhjemme interesserer sig for.

Paa Chr. R. Rømers Forlag er udkommen »Krigsproblemene« belyst ved den danske Hærs Ledelse i de sidste Aarhundreder af Generalmajor P. N. Nieuwenhuis. Det er en hel udførlig Beskrivelse af og Kritik over Krigsførelserne lige fra Chr. d. IV.s Kalmar-Krig til 1864, hvori der paa de 378 store Sider fremkommer overmaade meget interessant. Det maa saaledes glæde enhver Dansk, at høre følgende Udtalelse af den bekendte Hærfører Tilly fra 30-Aarskrigen om Chr. IV.: »Jeg har aldrig set en Feltherre, der bedre forstod at ordne sin Hær og med større Mod førte den i Fægtningen, og som viste mere Aandsnærværelse til at bøde paa Forvirring og opmuntre de vigende, end denne Konge af Danmark.«

Paa det Schønbergske Forlag er udkommen:

I. »Ved Halleby Aa.« Optegnelser af Karoline Graves. Bearbejdede, ordnede og udgivne af Henrik Ussing under Foreningen

Danmarks Folkeminder. Paa 250 store Sider har Forf. paa fængslende Maade forstaaet at beskrive mange Forhold og Mennesker fra sin Egn og ledsager Teksten med gode Illustrationer.

II. »Den Nordsjællandske Landalmues Karakter«, Skikke, Meninger og Sprog af Joachim Junge ved Hans Ellekilde, der har forsynet denne udmærkede Beskrivelse med en Mængde vejledende Oplysninger. Det er meget tæt trykt og smaa Bogstaver, saa der staar meget paa de henved 300 Sider.

III. »Trylleord, fremmede og danske« af F. Ohrt. »Ordet velsigner og forbander, virker Glæde og Sorg, Tryghed og Skræk, Kærlighed og Had, Liv og Død. Tungen er en Ild,« siger Forf. og det kan ikke benægtes. Af de mange mærkelige Ting, her omtales, er der bl. a. et Skrift, som er læst ved Odense Byting 1634, der virker højst uhyggeligt. I det indgaar en lille Skomager Christen Pedersen af Odense en formelig Kontrakt med Djævelen, til hvem Skomageren forskriver sig med »Liv og Sjæl til evig Tid . . .« Der er mange gode Billeder i Bogen af Personer og Ting, bl. a. ogsaa af ovenstaaende Dokument.

IV. »Breve fra en dansk Folkemindesamler« udgivne af Hans Ellekilde med en udførlig Indledning og Efterskrift. Brevenes Forf. er en vestjydsk Lærer Peder Kristian Madsen, der gennem de mange Breve til Svend Grundtvig har bjerget de mængde gamle Folkeminder fra Forglemmelse.

V. »Udvalgte sønderjydske Folkesagn« af F. Ohrt. Det er Glæden over vor sønderjydske Broders Tilbagevendelse, som har bragt denne lille Bog. Her er »Trolde og Genfærd«, »Skæmt og Alvor«, »Gennem Tusind Aar«, og det hele er ledsaget af ganske udmærkede Tegninger af Joachim og Niels Skovgaard.

Paa Vilhelm Trydes Forlag er udkommen: »Sønderjylland« en Rejsehaandbog af H. V. Clausen. Det er 5te. gennemsete Udgave og den giver mange gode Oplysninger om hele Landsdelen og dens Befolkning, om Veje, Byer og Bygninger, ja om alt, hvad man bør se dernede lige til Ejderen. Bogen er paa 150 Sider, og da Bogstaverne er smaa og staar tæt, faar man meget for Pengene. I Bogen er 8 udmærkede Kort over alle Egne fra Kongeaaen til Danevirke.

Af »Møns Historie.« Dette er en hel Serie betydelige Bøger, som den gl. forhenværende Rigsdagsmand Frede Bojsen har skrevet og som udgives af Møns Museum. Det i Aar udkomne Hefte paa ca. 200 Sider bærer Titlen »Efter Reformationen«; der giver en Mængde indgaaende Oplysninger om Lehnethet og de forskellige Lehnsmænd. Ligeledes findes meget detaljerede Oplysninger om Bøndergodset og Bønderne i Tiden indtil 1660. Interessant nok findes ogsaa flere fynske Forhold om-

talte, bl. a. Bemærkninger vedrørende Nakkebølle, Damsbo, Hvedholm m. v.

Knudaage Riisager: »F. L. Smidth og Co. 1882—1922.« Dette er et prægtigt Jubilæumsskrift, som er udgivet i Anledning af det lands- ja verdensbekendte Firmas 40-aarige Bestaaen. Denne mægtige Virksomhed, som hedder »F. L. Smidth og Co.« og som er til saa stor Velsignelse for Danmark og som har bragt vort Lands Navn paa den fordelagtigste Maade til den fjerneste Krog af Verden, er stiftet af Fyenboen **Verner Frederik Læsøe Smidth**, der er født 28. 5. 1850 i Kerteminde som Søn af Byfoged E. P. Smidth og Karen Katrine, f. Berg. Desværre døde F. L. Smidth allerede 2. 6. 1899, før han blev 50 Aar, men allerede i Begyndelsen af Firserne havde han knyttet de nu landskendte Mænd, Ingeniørerne **Poul Larsen** og **Alex. Foss** til Firmaet. Disse 3 gode Mænd har ikke alene skabt et Næt af Kontorer i hvert eneste Land i Evropa, men som ogsaa har forstaaet at skaffe sig Plads overalt i Amerika, Asien, Afrika og Australien. Virksomheden koncentrerer sig nærmest om Fabrik- og Maskinanlæg i Brancherne Teglværk, Cement, Kalkværk, Kalk-Sandsten og Maskinfabrikker. I Virksomheden og paa dens Filialer over hele Verden er ansat Hundreder, ja Tusinder af Ingeniører og Teknikere, Tegnere o. s. v. Alene Kontorerne i København har en Grundflade af over 5000 m².

Hvor er der meget interessant at læse i Jubilæumsskriftet, og hvor er der meget, der kan glæde enhver Dansk, og man tænker uvilkaarligt: »Mig fryder Din Ros, din Ære o. s. v.« Det er et fint Skrift, som er den store gode Virksomhed værdig, og bringer en meget stor Mængde Billeder af Personer og Prospekter og Anlæg fra hele Verden. Hvor glædes man over, at vort lille Land tæller Mænd, som har stiftet og forstaaer at holde en saadan Virksomhed i Live.

»**Hans Jørgen Svanes Legatstamtavle.**«

Man siger om Jyderne, at de, før de indlader sig paa noget, spørger, om det »betaler sig!« Dette er jo i mange Maader rigtigt, og mange vil vel ogsaa med Henblik herpaa, før de giver sig til at undersøge deres Slægts Oprindelse, spørge, om det Arbejde og den Bekostning, der er forbunden dermed, kan lønne sig. Dersom man ser rent pekuniært paa Sagen, vil man vel ofte blive skuffet, men selv det økonomiske Ønske kan dog ofte tilfredsstilles, hvilket de mange, som henhører til Legatslægter, kunne bevidne.

Den Bog, som her skal nævnes, er et Led i det store Arbejde, der gøres trindt om for at finde alle de Personer, som har Ret til at nyde godt af Legater. Bogen omfatter 4 Legatfamilier, nemlig **Christiane Muus f. Bruuns Legat**, **Magdalene Bartoline 1660**. Interessant nok findes ogsaa flere fynske Forhold om-

talte, bl. a. Bemærkninger vedrørende Nakkebølle, Damsbo, Hvedholm m. v.

Bruuns Legat, Andreas og Bertha Weis's Legat og Aline Antonie Købkes Legat »Fredhjem.« Det, der er af særlig Interesse ved disse Legatfamilier, er ikke nogle særlig store Formuer, som er disponible, men derimod Udredningen af de ca. 200 Familier, som har Ret og Adgang til at nyde godt af de Formuer, hvis Renter er sat ud til dem. De tænker næppe alle paa, hvilken Tak de skylder Forfatteren af dette udmærkede Arbejde. Ogsaa adskillige fynske Familier har Adgang til Legaterne.

Paa K r a k s F o r l a g er udkommen:

I. »Minderige Huse«. Kendte Mænd og Kvinders Boliger. Uddrag af Københavns Vejvisere 1770—1870.

I denne lille pæne Bog er omtalt 535 kendte Menneskers Boliger, ofte gennem en meget lang Aarrække; og den vil for mangen en historisk Undersøgelse være til stor Hjælp, idet man udfra Boligen kan slutte sig til, paa hvilken Kirkebog og Retsautoritet man skal bygge Undersøgelsen om de paagældendes Familie m. v. Ogsaa paa anden Maade kan denne Bog være vejledende for Historikere.

II. »Kraaks Blaa Bog«. Fire Tusinde nulevende danske Mænds og Kvinders Levnedsløb indtil Aaret 1922. Stor almen Interesse har det at læse disse 4393 Biografier og deraf skønne, hvorledes de enkelte Menneskers Liv former sig. Men ogsaa for den historiske og kulturelle Undersøger vil der her paa henvend 900 tættrykte Sider findes en Mængde Stof samlet, som ellers kunde koste en Mængde Tid, Arbejde og Penge at faa tilvejebragt.

Et af Landets ældste og mest udbredte Dagblade, nemlig »Fyens Stiftstidende« holdt den 3. Januar 1922 sit 150aarige Jubilæum. I denne Anledning udsendte Bladet et prægtigt, stort og rigt illustreret Jubilæumsnummer paa 32 Sider med et Indhold, der senere i Tiden sikkert vil blive Lejlighed til at søge tilbage til.

Samme Dag udsendtes tillige »Et historisk Tilbageblik »Fyens Stiftstidende« gennem halvandet Aarhundrede« af Rector H. St. Holbeck, der giver et interessant og slaende Indblik i, hvilken Betydning Bladet har haft i Udviklingen paa Fyen og ikke mindst i Øens Hovedstad gennem de mange Aar. Samtidig er udsendt »Fyens Stiftsbogtrykkeri gennem 150 Aar.« Et Mindeskrift af C. Fich. Der gives en historisk Oversigt over dette Bogtrykkeris mægtige Udvikling tillige med en Omtale af flere af de Personer, som har virket i Forretningen. Alle 3 Skrifter fremtræder i det fineste fine Udstyr, som det sømmer sig et første Klasses Bogtrykkeri, der er en Pryd for sin By.

I »Dalum og Hjalles Avis« findes fra Juli paabegyndt en god Sognebeskrivelse om Dalum Sogn af Sogneraadsformand Jacob Hansen. Det er en paa virkelige historiske Data bygget Afhandling, som er en bedre Plads værdig.

»Vore Stednavne« med særlig Hensyn til Holbæk Amt. Af Viggo Brøndal. Dette lille Hefte er kun paa 16 Sider og koster kun 20 Øre. Stednavnene er her behandlede baade i Henseende til Sprog, Historie og Topografi og giver en udmærket Forstaaelse af disse vore ældste Overleveringer fra Forfædrene. Man imponeres over, at saa stort et Fond af Viden kan købes for 20 Øre. Vor Valuta maa i Sandhed være høj.

Kr. Erslev: Meddelelser om Rigsarkivet med Landsarkiverne for Aarene 1916—1920. Takket være de mange »Historiske Samfund« bliver der snart en hel Hær af historisk interessererede, der selv ønsker at foretage Undersøgelser om forskellige historiske Emner. Alle disse Folk har rigelig Brug for ovennævnte Bog af Rigsarkivaren, der heri fortæller om, hvad der findes i vore Arkiver, som tilkommen i de nævnte Aar. Her i Odense er saaledes kommen en Mængde fra Herregaardene, Handelsforeningerne, Bylav og private. Ligeledes fremgaar det af disse Meddelelser, hvad der i Aarene er bleven registreret saaledes, at det nu for alm. dødelige er til at finde Rede i. Da Bogen kun koster 1 Krone, er den en virkelig billig og god Hjælper.

Endelig vil vi til Slut henlede Opmærksomheden paa »Danske Sukkerfabriker's« Festskrift i Anledning af, at det er 50 Aar siden denne store og gode Virksomhed begyndte 20. 4. 1872. Jubilæumsskriftet er forfattet af Dr. H. Povl Drachmann og L. Estrup, og Bogen, der er paa ca. 200 Sider i meget stort Format, fremtræder i ualmindelig pænt Udstyr og er forsynet med en Mængde sjælden gode Billeder. Beskrivelsen omfatter Rørsukkerets og Sukkerroernes Historie, den første Fabrik i Europa 1802 og følger hele Sukkerindustriens Udvikling, omtaler de første Forsøg her i Landet 1620—25 og den af Fynboere ikke ukjendte Renteskriver Jens Lassen's (paa Dalum) Forsøg i 1656—61. Ogsaa Højbygaard Fabrikken, der maatte kapitulere, Andelsfabrikken i Nykjøbing og A. S. Vestsjælland omtales.

Af de givne Udtalelser ses, at Fyen i 1872 havde de bedste Roer og mest Interesse for Sagen, derfor blev den første Fabrik i Odense. Direktør Hagemann og cand. polyt. Buhl forestod Anlægget af Kogeriet og den sidste blev den første Bestyrer. Kampagnen begyndte 13. 12. 1873, en Maaned før Sukkerfabrikken »Lolland«. I »Forholdet til Roedyrkerne og den første Andelsfabrik«, hvor gamle Tesdorpf og Tietgen staar i

Kamp overfor hinanden, er rigtig noget for ældre Landmænd, som har været med i Dysten! En kjedelig Fejl har indsneget sig i dette allers saa fine og korrekte Værk, idet Forfatteren omtaler en »Landbrugskonsulent« la Cour, der aldrig har eksisteret. Den Mand, der her er tænkt paa, er den saa fordelagtig bekjendte og af alle Landmænd skattede Forstander A. la Cour paa den Classenske Agerbrugsskole.

Vi har i Aar omtalt flere Bøger, der handler om gode, store danske Virksomheder og før vi slutter maa der endnu nævnes én, nemlig: »Carl Jacobsens Liv og Gerning« af Johannes Steenstrup og udgivet af »Ny Carlsberg Fondet«. Det er en prægtig Bog i fineste Udstyr med en Mængde udmærkede Billeder af Personer og Interiører fra Carlsberg-Bryggerierne og Kunstgenstande.

Der er selvfølgelig meget godt at sige om en Mand, som Carl Jacobsen og hans Familie, der stammer fra en Bonde Christen Jacobsen (Nørkjær) f. 15. 3. 1773 i Jylland, som var Bedstefader til Carl J.

Det er mærkeligt, at følge disse 3 Generationer paa Livsbanen, hvor de arbejder sg op til en af de største Bedrifter i Verden, som Carlsberg-Bryggerierne er, og derved hæver vort Lands Kultur betydeligt, samtidig med at der gives Arbejde til en Mængde Hænder, medens de store Formuer, som Chefen lønnes med, anvendes til Legater til Lindring af Nød og Fremhjælpning af Kunst og Arbejdsomhed efter en enestaaende Maalestok. Endelig, som Juvelen paa det hele, forskjønnes vor Hovedstad med de herligste Kunstskatte, Samlinger, Monumenter og Bygninger, som søger sin Lige.

En saadan Beskrivelse som den foreliggende er af stor Betydning or de unge, der her vil indsuge Mod til at arbejde i det Godes Tjeneste.

Regnskab for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter 1921.

Indtægt.		Kr.	Udgift.		Kr.
Beholdning fra forrige Aar.		182.97	Udlæg ved Afholdelse af Møder		75.85
Statstilskud for 1921 ($\frac{3}{4}$ Aar).		300.00	Betalt Restgæld til Fyens Stiftsbogtrykkeri for Aarbog VIII		500.00
Fyens Stifts patriotiske Selskab.		25.00	Porto, Fragt og Materiale.		23.85
Tilskud fra Redaktør Dreyer.		25.00	Afskrivningsarbejde (E. Vanscher)		38.00
Indgaaede Restancer.		702.62	Postgiro Depositum		25.00
Indvundne Renter.		6.89	Løn til Kassereren (fra 1. 3. 21)		125.00
	Indtægt	1242.48		Udgift	787.70
	Balance	1242.48	Beholdning den 1. Januar 1922.		454.78
				Balance	1242.48

Odense, den 1. Januar 1922.

C. Andreasen,
Kasserer.

Ovenstaaende Regnskab er funden rigtigt og i Overensstemmelse med de forelagte Bilag, ligesom Kassebeholdningen (Sparekassebog 411.89 + Kassebeholdning 42.89) er os forevist.

Odense den 8. 2. 1922.

C. F. M. Christiansen.

H. Johansen.

Tillæg til Medlemslisten.

Odense By.

Andersen G. Forretningsfører, Vestergade 80.
 Astrup E., Isenkræmmer, Vestergade 6.
 Andersen C., Forretningsfører, Nørregade 60.
 Brandt H. Kontorist, Borgmesterkontor.
 Bloch V., Borgmester, Fyens Sparekasse
 Brinch-Seidelin, Overretssagfører, Kongensgade 2.
 Christiansen P., Bogtrykker, Søndergade 20.
 Christensen C., Snedkermester, Kongensgade 39.
 Døring J. P., Bundtmager, Nørregade 21.
 Dresmer C., Stationsforstander, Ruggaardsvej.
 Ehnhus E., Øjenlæge, Hunderupvej 78.
 Eriksen L., Glassliber, Platanvej 64.
 Gregersen C. A., Cand. pharm., Svaneapoteket.
 Guldbrandsen, Branddirekt., Nørregade
 Hansen S., Kontorist, Thorkildsgade 16.
 Hansen Erik, Statsautoriseret Revisor, Vestergade 68.
 Hansen Carl, Cigarhldr., Albanigade 17.
 Hansen K. C., Snedker, Dalumvejen 87.
 Højskoleforeningen, Slotsvænget.
 Hammer A. S., Politibetjent, Pjentedamsgade 28.
 Hoffmann Frk., Rektor, St. Knuds Gymnasium.
 Hansen, H., Entreprenør, Pjentedamsgade 49.
 Hildahl L., Fuldmægtig, Ruggaardsvej.
 Hey Chr., Køkkenudstysforretning, Vestergade 5.
 Haslund M., Installatør, Vestergade 99.
 Hansen Ernst, Bogholder, Kongensgade 37.
 Hansen Fru, Cand. pharm., St. Knuds Apotek.
 Hassenkam J. P., Snedkermester, Kongensgade 50.
 Hansen M., Dekorator, Grønnegade 13.
 Iversen V., Bogholder, Odense Ægforretning.
 Jakobsen P., Direktør, Kronprinsensgade 23.
 Jensen N., Overbetjent, Lahns-gade 65.

Jørgensen J. C., Direktør, Kongensgade 71.
 Jørgensen E., Bundtmager, H. Jensensstræde 25.
 Jakobsen V., Assistent, Engelstoftsgade 7.
 Jørgensen R., Revisor, Fyens Sparekasse.
 Jensen O., Bogholder, Kongensgade 37.
 Jensen A., Malermester, Ryttergade 13.
 Jeppesen O., Overassistent, Sydfyns Banegaard.
 Jensen J. C., Førstelærer, Ejby Skole.
 Knudsen G., Lærer, Ryttergade 7.
 Larsen L., Snedkermester, Ø. Stationsvej 6.
 Lollesgaard K., Overretssagfør., Vestergade 7.
 Larsen E., Maler, Smedestræde 4.
 Larsen P., Billedhugger, Vestergade 102.
 Lichtenberg D., Bogtrykker, Klaregade 25.
 Mortensen R., Veksellerer, Overgade 14.
 Michelsen, Chr., Kredslæge, Nørregade 68.
 Mortensen L., Snedkermester, Overgade 43.
 Nielsen M., Møbelfabrik, Lahns-gade 35.
 Nielsen Røn-bøl Overbetjent, Lahns-gade 65.
 Nielsen A., Konsul, Odense Ægforretn.
 Nielsen K., Fiskehldr., Nørregade 13.
 Nielsen C., Maskinmester, Elektricitetsværket.
 Pedersen M., Landbrugskandidat, Kanalvej 56.
 Pedersen M., Møbelfabrikant, Kongensgade 51.
 Poulsen P., Drejermstr., Grønnegade 11.
 Pedersen Clemens, Forstander, Klaregade 42.
 Rasmussen F., Cyklehldr., Kongensgade
 Rud, Pastor, Langelinie.
 Rump G., Overbetjent, Platanvej 30.
 Rambøll J. A., Ingeniør, Stadsingeniørens Kontor.
 Rasmussen H. P., Journalist, „Fyns Socialdemokrat.
 Ravens Fru, Kongensgade 8.
 Rasmussen A., Pianolageret, Vestergade 100.
 Rasmussen, R. K., Billedhugger, Vestergade 102.

Skriver M., Friskolelærer, Nørregade 59.
Stensballe J., Ingeniør, Vandværks-
vej 30.

Sørensen S., Gørtlermester, Nedergade 7
Søegaard C. A., Forstander, Kongens-
gade 11.

Schwabach, Politibetjent, Jagtvej 10.
Trige Th., Fabrikant, Nørrebroe
Tørring V., Installatør, Kongensgade 13
Wejmann J., Fabrikant, Vestergade 6.
Wad P., Havearkitekt, Lahmsgade 48.
Vøge Carl, Restauratør, Statsbane-
gaarden.

Ørnberg C., Prokurist, Døckerslund.
Aagaard P., Repræsentant, Ejby Nr. 5.

Odense Herred.

St. Hans Landsogn.

Nielsen C., Detaillist, Henriettevej 52.

Dalum Sogn.

Andersen, Lærer, Carl Baggers Allé.
Dalum Pedersen, Forstander, Dalum.
Haugaard K., Lærer, Dalum.
Nielsen C., Tømrermester, Lindeallé,
Fruens Bøge.

Thierry, Adjunkt, Hjallesøvej 28.

Ubberud Sogn.

Hansen, Entreprenør, Hesbjerggaard
pr. Skalbjerget.
Nielsen A., Gaardejer, Holmstrup.
Rasmussen, Snedker, Holmstrup.

Verninge Sogn.

Nielsen, Forpagter, Verninge pr.
Knarreborg.

Vissenbjerg Sogn.

Nielsen, Lærer, Koelbjerg pr. Bred.
Larsen A., Frue, Aalemosgaard pr.
Bred.
Broholm, Dyrlæge, Bellinge.

Bjerge Herred.

**Kerteminde og Drigstrup
Sogn.**

Christensen C., Toldforvalter, Kerteminde
Finnemann-Bruhn, Redaktør, Kerte-
minde.

Jensen: Sadelmager, Langegade 72,
Kerteminde.

Mogensen P., Stenhugger, Præste-
gade 21, Kerteminde.

Agedrup Sogn.

Frandsen Marstrand, Gaardejer, Vester-
Kærby Mark, Agedrup.
Poulsen N. C., Gaardejer, Bullerup.
Petersen P., Slagter, Vester-Kærby
Mark, Agedrup.

Dalby og Stubberup Sogne.

Andreasen, Mejeribestyrer, Staalbæk
Mejeri, Martofte.

Andersen, Sognefoged, Martofte.

Bjørnebo E., Husejer, Dalby.

Jensen H., Landpost, Dalby.

Knudsen K., Gaardejer, Hersnap.

Kristiansen L., " Dalby

Nielsen F., " Dalby

Mikkelsen M., Urmager, "

Larsen A., Gaardejer, " Martofte.

Olsen M., " Dalby.

Pedersen J., " Dalby.

Petersen, Politiasistent, Dalby

Redtz V., Lærer, Martofte.

Simonsen, Lærer, Dalby.

Rasmussen S., Gaardejer, Langø pr.
Martofte.

Madsen N., Gaardejer, Sofiendal.

**Nørre Lyndelse og Højby
Sogne.**

Kvistgaard, Sognepræst, N. Lyndelse
pr. Aarslev.

Skovby Herred.

Skovby og Ore Sogne.

Grønlund O., Lærer, Eskildstrup pr.
Kassemose.

Hansen N., Gaardejer, Rosenlund,
Harritslev pr. Bogense.

Nielsen M., Muremester, Harritslev
pr. Bogense.

Madsen T., Frue, Tofte pr. Bogense.

Nielsen N., Gaardejer, Eskildstrup
pr. Kassemose.

Petersen, E., Lærerinde, Tofte pr.
Bogense.

Pedersen Blicher, Ore Skole pr. Mejl-
skov.

Larsen, A., Gaardejer, Abiltøft, Skovby
pr. Kassemose.

Bogense.

Larsen, Kommis, Bogense.

Baag Herred.

Skydebjerg og Orte Sogne.

Hansen J., Ladegaard pr. Bred.

Stjærnegård K. P., Forpagter, Pejrup-
lund pr. Skalbjerget.

Haarby Sogn.

Andersen G., Lærer, Haarby Skole.

Rabøl, Dyrlæge, Haarby.

Vends Herred.

Middelfart.

Nygaard, Redaktør, „Venstrebladet“,
Middelfart.

Kauslunde Sogn.

Hasseri, Lærer, Gamborg pr. Kauslunde

Balslev og Ejby Sogne.

Olsen J., Enkefrue, Indslev, Taarup, Ejby.

Larsen M., Frue, Ejby Krog.

Gelsted Sogn.

Hansen H. P., Gaardejer, Padesøbjerg, Aarup.

**Nørre Aaby og Indslev
Sogne.**

Holdahl H., Elektriker, Bubbøl, Indslev, N. Aaby.

Hansen N. J., Bestyrer, Bubbøl, Indslev, N. Aaby.

Hansen M., Grdjr, Bubbøl, Indsl., N. Aaby

Jørgensen P., " " " "

Knudsen, " " " "

Koberg P., " " " "

Føns Sogn.Føns, Ørslev Læseforening, Adresse:
Risbro pr. Nørre Aaby.**Svendborg Amt.**Hansen M., Møller, Vejle Mølle Allested.
Rasmussen, Inspektør, Villa Skovly,
Pasop, Svendborg.**København.**Bagger P., Grosserer, Maglekildevej 5.
Kaarsbo Helga, Kommunelærerinde,
Nansengade 61.Madsen-Mygdal, Landbrugsminister.
Schøller. Hofjægerm., Villemoesgade 74**Jylland.**Buhl C., Forpagt., Stendetgrd, Haderslev
Konstantin Hansen, Frue, Kolding.
Meldola, Godsejerinde, Snoghøj pr.
Fredericia.Rasmussen L., Lærer, Vridsted Skole
pr. Skive.Steen A., Lærer, Sondrup Skole,
Hundslund.Wolff, Sognepræst, Roager, Vodder,
Sønderjylland.

Hos Enkefru Pastorinde Møller i Oluf Bagersgade 7-i Odense
faas følgende Bøger af hendes afdøde Mand, der har givet mange udmærkede
Bidrag til Aarbogen:

Historiske Oplysninger om Kjærum Sogn

Pris 1 Kr.

Slægten Tronier

Pris 1 Kr.

Historiske Oplysninger om Slaugs Herred

Pris 4 Kr.

Historiske Oplysninger om Verninge Sogn

Pris 2 Kr. 75 Øre

Historiske Oplysninger om Brylle Sogn

Pris 2 Kr. 50 Øre.

Endviðere henligger hos Formanden og Sekretæren et
lille Oplag af de ældre Aarbøger af „Historisk Samfund for
Odense og Assens Amter“, der sælges til de oprindelige Priser.

Meddelelser til Medlemmerne.

Onsdagen den 14. Marts d. A lader „HISTORISK SAMFUND“,
paa Det nye Missionshoteli i Odense, afholde

Bestyrelsesmøde Kl. 12.

Repræsentantmøde Kl. 1,

hvor Pastor Schovsbo fra Nørre Aaby vil holde Foredrag. Til Fore-
draget har alle Medlemmer fri Adgang. Derefter

Generalforsamling Kl. 2¹/₂.

DAGSORDEN:

1. Meddelelser fra Formanden.
2. Regnskabet fremlægges til Godkendelse.
2. Valg af 4 Bestyrelsesmedlemmer: (Apoteker Helm, Murer-
mester Meyer, Sagfører Theill og Propr. Hansen afgaar,
og de to første ønsker ikke Genvalg).
4. Valg af 2 Revisorer.
5. Eventuelt.

Medlemmerne bedes komme talrig til Stede.

P. F. V.
F. HJORT.

DIS-Danmark

1 2 2 9 4 0